

בעזה"י

שירת התורה

פרשת דברים

תשפ"ו

עוני ת"ב ותשעת הימים

שנה ו' גליון 304

לזכר ולעילוי נשמת

מו"ז הגה"צ רבי בנציון בן הגה"צ ר' יו"ט ליפמאן זצ"ל
רב ביהמ"ד היכל התורה וראש ישיבת חיי עולם לונדון
נלב"ע ערב תשעה באב תשמ"ה

תוכן העניינים

כב	מחובת הכרת הטוב להראות מה שקיבל מהקב"ה.....
כג	האם נכון להראות העשירות לגוים.....
כה	עניני תשעת הימים ות"ב
כה	גדר מיעוט שמחה משנכנס אב.....
כו	באב יש לשמוח על המיעוט.....
כו	ביאור דין ניהוגי אבלות מר"ח אב.....
כז	בדין היתר אכילה לאם בברית מילה ופדיון הבן בת"ב שנדחה.....
כח	חיוב האם תלוי בגדר מצות מילה של האב.....
כט	דין תענית ליולדת תוך ל' בת"ב נדחה.....
כט	האם צריכה להתענות עד חצות.....
ל	הימים ז' וח' אב.....
לא	הדינים המיוחדים לערב ת"ב.....
לא	בח' באב נאבד תואר נורא ומורא מקדש.....
לב	התחזקות במורא מקדש בימים אלו.....
לב	סעודה ראשונה דערב תשעה באב.....
לג	ביאור דברי המדרש שאוכלין ומשתכרין בסעודת ת"ב..
לד	האם התענו בתשעה באב בבית שני.....
לה	דעת הרמב"ם דהתענו בבית שני.....
לו	העיקר אינו התענית רק תיקון המעשים.....
לז	היחס בין ת"ב שחל בשבת וערב ת"ב שחל בשבת.....
לז	ביאור הנדון אי דברים שבצנעא נוהג בת"ב שחל בשבת.....
לח	איסור לימוד בת"ב ובעת"ב שחל בשבת.....
לח	ביאור מחלוקת רבי וחכמים האם לדחות ת"ב.....
לט	ביאור נפלא ממרן החת"ס בענין זה.....
לט	ע"י ובאו בה פריצים לא איכפ"ל דרובו נשרף בעשירי..
לט	האם ס"ל לריו"ח דין ובאו בה פריצים.....
מ	ביאור הוכחת המג"א ממדרש איכה.....
מ	ביאור נפלא במדרש איכה.....
מ	רבי רצה לעקור ת"ב כדי שלא יודו לו החכמים.....
מא	מח' רש"י ותוס' בזמן חזרת המרגלים.....
מא	בטעם שרצה הקב"ה שיחול יום חזרת המרגלים בערב ת"ב.....
מא	דברי מרן החת"ס בענין זה.....
מב	ח' אב היא יום מילת אהרן הכהן.....
מב	יום ח' אב לענין יום פטירת מו"ז זצ"ל
מג	תולדות מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל
מז	תולדות אא"ז הג"ר יעקב סניידערס זצ"ל [הראשון] אב"ד ראבב
מט	מרן הגרי"ט ווייס גאב"ד ירושלים זצ"ל

ג	פרשת דברים
ג	ביאור התורה שייך לכיבוש הארץ.....
ג	ענין התוכחה להראותם איך לשנות ד"ת.....
ד	דברים מלשון הנהגה אחר הדיבורים.....
ד	מה שנקרא משנה תורה.....
ה	דברים הוא ספר מוסר.....
ה	ספר דברים טוב לנסיעה בהרים.....
ה	גם ספר דברים מפי הקב"ה.....
ו	תוכחה בשעת הפרידה.....
ו	הפרידה שהיה בזמן החורבן.....
ו	זכרונות מזמן פטירת מו"ז זצ"ל.....
ז	כח הגדול בישראל מתגלה ביותר סמוך לפטירתו.....
ח	מקום קדש ברנע.....
ח	נפק"מ למעשה לענין גבולות הארץ.....
ט	ענין ביאור התורה בשבעים לשון.....
ט	שבעים לשון הי' לצורך הדורות בגלויות.....
י	רק עכשיו הי' משה יכול להוכיחם בפירוש.....
יא	מנהג קריאת פסוק זה במנגינת מגילת איכה.....
יא	שלשה נביאים נתנבאו באיכה.....
יא	שם מגילת איכה.....
יב	במלת איכה כתוב היסוד של כל הצרות.....
יב	בטעם שקוראים פרשת דברים לפני ת"ב.....
יג	ג' איכה הם ג' אופנים של קירוב.....
יג	בשבת זה יש כח להתחזק בג' בחינות אלו.....
יד	שייכות אֶפְכָּה דאדם הראשון ואיכה דקיינות.....
טו	המשל של מהגיד מדובנא.....
טו	אבל יחיד עשי לך.....
טו	מעלת משה על מה שהצטער על ד"ת.....
טז	ביאור "ואם אתה עושה כן".....
טז	התוכחה בענין שרי עשרות.....
טז	תורה מתוך הדחק אצל מו"ז זצ"ל.....
יז	חוסר היגיעה בזמננו.....
יז	האם נכון להדחף ולהדחק.....
יח	חסרון דרך ארץ וחשיבות לתלמידי חכמים.....
יח	החשיבות וההערכה לא"י.....
יט	הקשר בין דברים לדבורים בפרשת דברים.....
כ	הדמיון לדבורים ממחיש עוצמת השנאה של הגוים.....
כ	אריכות דברי משה רבינו בסוף פרשת דברים.....
כא	זכיית לוט רק מה שהתגבר מעצמו.....
כב	הענין לקנות אוכל ומים מבני עשוי.....

לתגובות להנצחות ולקבלת הגליון במייל שמעון יצחק ראקאו

syrakow79@gmail.com 0527614717

שיעור שבועי (עברית) בביהמ"ד משובב נתיבות אור ליום חמישי משעה 11:30 - 11

אפשר לשמוע בקול הלשון: 03-6171111 - 7-916717 בענגלאנד: 02 08-1917000 - 7-916717 או בקו משובב נתיבות-07337183417

פרשת דברים

ביאור התורה שייך לכיבוש הארץ

והנראה בעז"ה ע"פ המבואר בדברי שפ"א דביאור התורה הוא בחינת תורה שבע"פ וזה הי' מיוחד לכיבוש הארץ, ובחי' משרע"ה הי' שהוריד תורה שבכתב מן השמים, וביאור התורה הוא בחי' א"י שמתפרשת התורה ומתפשטין נחלים מבאר התורה כפי הקדושה שנמצא בעולם, ופי' החי' הרי"ם אחרי הכותו וכו' שאלה הדברים לא היו יכולין להתפרש עד אחר הכותו אלה הקליפות והרשעים, [סיחון מלך חשבון שורש המחשבות הרעות, ונגד זה תפילין של ראש, ועוג בעשרות באדרעי היינו המעשה וזה נגד תפילין של יד - תר"מ] וכמו כן בוודאי הי' בכל מלכי כנען, שכפי הכיבוש כך נתגלה להם באר התורה וז"ש "ונתן ארצם לנחלה, נחלה לישראל עמו", [תהילים קל"ו כ"א] שהם ב' בחי' כפי כבישות הארץ כך ניתן הנחלה המיוחדת לבניי והוא באר התורה כנ"ל וכו' אכן משה רבינו הי' המתחיל עשה משנה תורה שהיא התחברות תורה שבע"פ אל תורה שבכתב, ואם לא הי' הוא פותח הבאר לא היינו יכולים לסיים להוציא מהכח אל הפועל, וז"ש הואיל משה באר וגו' לאמר שעשה פתח שיהיו נאמרים דברי תורה שבע"פ. [תרנ"ג]

ענין התוכחה להראותם איך לשנות ד"ת

עוד כתב כי מש"כ אלה פסל את הראשונים, כי כשבאו לעבר הירדן והרגישו הארת א"י נפתחו לו מעיינות החכמה, כדאיתא אין תורה כתורת א"י [ב"ר ט"ז ד] כמ"ש חז"ל עמד וימודד ארץ מדד הקב"ה כל המקומות וכמו שהר סיני הי' מוכן לקבלת התורה כן א"י מוכן לביאור התורה, לכן בעבר הירדן הואיל משה התחיל וכו' כי אם הי' נכנס לגמרי לא"י הי' מבאר להם התורה ביותר, והי' תיקון השלם לכן ביקש משרע"ה כ"כ ליכנס לא"י כמ"ש ואתחנן בעת ההיא היינו כשנכבש מלכות סיחון ועוג, אחרי הכותו וכו' וכיבש עבר הירדן והתחיל לבאר התורה, אז נשתוקק ביותר לכנוס, וכמ"ש אתה החילות, ורצה לסיים ביאור התורה בשלימות, אך לא זכינו לזה, וזהו ענין משנה תורה כמ"ש ושננתם לבניך שיהיו מחודדים בפ"ך, כמו שהוריד לנו משרע"ה תורה מן השמים, כן התחיל עתה לבאר אותם להראות להם איך לשנות את התורה, וז"פ הדברים תוכחות הנכנסים אל הלב דכתיב נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר, היינו דביצ"מ הי' בחינת נר מצוה להיות עבדי ה' לקבל עומ"ש, אח"כ אור תורה בקבלת התורה ודרך חיים תוכחת מוסר הוא התכלית לקבל הארת התורה בלב להתהפך לגמרי אל התורה להיות דברי תורה נבלעין בדמיו, זהו בחי' משנה תורה ותורה שבע"פ וכו'. [תרנ"ח]

פרשה זו וגם כל חומש זה נקראת דברים, ע"ש הדברים שאמר משה רבינו לכלל ישראל לפני פטירתו. וצ"ב הרי כל ארבעים שנה דיבר משה לבני ישראל, ולמה יקראו דברים אלו "דברים" יותר מכל הדברים שדיבר להם בהיותם במדבר. גם נקרא חומש זה משנה תורה ע"ש שיש בו חזרה על מה שכבר כתוב בשאר התורה, וצ"ב הרי יש כאן הרבה דברים חדשים ג"כ ולמה יהי' כל הספר נקרא משנה תורה ע"ש החלקים שהם חזרה.

ונקדים כמה הערות על פסוקים הראשונים:

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה וגו': אחרי הכותו את סיחון וגו' בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר: [א' א-ה]

א: אלה אלה משמעותו שפסל את הראשונים וצ"ב מה פסל.

ב: הדברים צ"ב כנ"ל בריש דברינו, הרי הרבה דברים דיבר לפני זה, ובספרי עמד על שאלה זו ותירצו דמה שנאמר דברים הכוונה תוכחות, וצ"ע במה נתייחדו תוכחות להקרא דברים יותר משאר מצוות וענינים שאמר להן משה.

ג: אשר דבר משה אל כל ישראל יל"ע הרי כה"ת שייכא לכל ישראל ומה מיוחד בדברים אלה דמ' דרך דברים אלה דבר אל כל ישראל ולא שאר הדברים.

ד: בעבר הירדן צ"ב ל"ל להדגיש איפה זה הי'.

ה: במדבר בערבה וגו' וברש"י דרמז כאן הרבה עבירות וצ"ב הרי בהמשך הפרשה אמר הכל בפירוש.¹

ו: אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי וגו' צ"ב דפשיטא שהי' אחרי הכותו ומאי קמ"ל עי' רש"י.

ז: בעבר הירדן וגו' הואיל משה באר וגו'. צ"ב ההדגשה שזה הי' בעבר הירדן מ' דבמקום אחר לא הי' שייך שיבאר את דברי התורה, עוד צ"ב דהואיל הכוונה התחיל, וצ"ע למה רק התחיל משה לבאר התורה ולא גמר, עוד יל"ע מהו ענין הביאור.

¹ ראה לקמן פסוק ג' במש"כ באר היטב תי' בשם החת"ס, עוד שמעתי לתרץ בשם כמה צדיקים דע"י מה שרמזו להם לעשות תשובה עשו תשובה מאהבה, ולחידוש של הישמח משה גם תשובה מיראה ברבים דינו כתשובה מאהבה שמהפך עבירות לזכויות ולכן הי' כבר יכול לדבר על כך בפירוש.

דברים מלשון הנהגה אחר הדיבורים

עוד כתב דמה שפי' להם בשבעים לשון כי יש בבני"י שורש של כל הע' לשונות שנא' יצב גבולות עמים למספר בני"י, וכפי הברור בנפשות ישראל כך נתקן ונתרפאו הלשונות, וכתוב ויהי בארבעים שנה וגו' מ' דעד עכשיו לא הי' יכול לבאר בע' לשון וכו' לכן פסל את הראשונים דבכל הד' חומשים עשה משרע"ה תיקונים בשמים לרצות הבורא ית' לבני"י והורדת התורה משמים, ועתה התחיל להמשיך לבות בני"י התחתונים להשי"ת, וזה"פ אלה הדברים שהי' זה נחשב מדרגה תחתונה לפי מדרגת משרע"ה איש האלקים חציו אלקים וכו' וחז"ל דרשו הדברים דברי תוכחות היינו שעשו דבריו פירות והמשיכו לבות בני"י, וזה נקרא דברים שמנהיגין את השומעים להיות נפעלין ונמשכין אחריהם, וזה פי' דיבור לשון הנהגה וכתוב אל כל ישראל היינו כל האדם ולכן בירכן אח"כ שקיבלו התוכחות ועי"י שנמשכו לגמרי אחר הדברים ועי"ז תיקנו כל הע' לשונות שהכל תלוי בתיקון השלם שנעשה בכל ישראל. [תרמ"ג]

עוד כתב במ"ש משרע"ה לא איש דברים אנכי [שמות ד' יז] וק' הלא דיבר עם הקב"ה גם אז, רק להיפך הכח לדבר לפרעה ולהכניס מאמר ה' בלשון המובן לפרעה זה לא הי' לפני יצ"מ ומתן תורה, רק עכשיו התחיל להאיר אור התורה בע' לשון, וזה כל ענין משנה תורה שחזר התורה כפי שנתקבלה בישראל כי דברי תורה אין שיעור לקדושתם, וכפי מה שקיבלו בני"י החזיר עמהם והמשיך הארת התורה בעצמותם, וכ' במדרש וכי לא דיבר משה רק אלה הדברים רק דברי תוכחות ע"ש ופי' תוכחות שנכנס הדבר בתוך האדם וזה נקרא דברים שהפרש בין מאמר לדיבור הוא לנוכח וכו' וכתוב אל כל ישראל שהכניס בהם דברי תורה, במדבר בערבה, אף המקומות שחטאו כם האיר כם דברי תורה ולכ"פ בשבעים לשון דהמשיך אור התורה שיוכלו להתדבק בה אף שיהיו בגלות תחת כל אומה וכו'. [תרל"א]

המבואר מדברי שפ"א דענין משנה תורה אינו חזרת דברי תורה גרידא, וגם לא סתם דברי תוכחה, רק עיקרו הי' להכניס כל הד"ת שכבר ידעו ולמדו, שיהי' נעשה חלק מהם ויהי' נבלע בדמם, ובכלל זה הוא ביאור התורה ופירושו, ולהראות להם איך לקיים דברי תורה בפועל בכל מצב, ובזה המשיך לבות בני"י להקב"ה, וכל זה ענין תורה שבע"פ, וענין התוכחה הוא ג"כ שמראה להם בפרטות החסרונות שלהם ועי"ז ידעו לתקן כל דבר, ואילו זכינו שמשא יבאר כל דברי התורה בשלימות עד הסוף לא הי' שייך להכשל עוד בחטא, והי' תיקון השלם, אבל ביאור התורה תלוי בכיבוש הארץ, וכיון

שמשא לא כבש רק סיחון ועוג לא עשה רק התחלת הביאור ואילו הי' נכנס לא"י הי' גומר הביאור, ולכן רצה כ"כ ליכנס לארץ. וכ"ז לא עשה מקודם ולכן רק עכשיו נקרא שהוא איש דברים דעיקר ענין דברים הוא להצליח להכניס הדברים בלב השומע להתהפך לאדם אחר.

[נראה עוד לקמן פסוק מ"ד שביארנו הקשר בין דברים ו"ב"ד"ה המוזכר בפרשה זו]

ובזה מיושב כל השאלות בעז"ה:

א: אלה פסל את הראשונים דבראשונים בעיקרו פעל אצל הקב"ה להוריד תורה מעליונים, אבל עדיין לא זכה לענין ביאור דברי התורה להכניס הד"ת בלבם היטב.

ב: מה שרק דברי תוכחות נקראו דברים, דענין דברים הוא מלשון הנהגה שמנהיגין השומעים להיות נמשך אחריהם.

ג: אשר דבר משה אל כל ישראל היינו שהכניסו לכל איש ישראל בכל המצבים ובכל הגילאים. ראה גם לקמן דהחטאים נוגעים לכל הדורות על ביאת המשיח. וכן איך שמשא פעל בזה שיהי' מותר לדורות להמשיך לבות בני ישראל בכל הלשונות.

ד: בעבר הירדן כיון שהי' בעבר הירדן כבר הי' יכול לבאר להם קצת דברי התורה.

ה: עיקר ההזכרה הוא המקומות שבהם חטאו דהיינו שע"י התוכחה המשיך הארת התורה לכל המקומות. עוד ביאר השפ"א בשם ח"י הרי"ם למה הזכיר רק ברמז, דגוף החטא לא הי' נמצא בדור החדש רק שעדיין הי' נמצא רמז החטאים כי לא נתקנו לגמרי, ולכ"כ אל כל ישראל כי אותן החטאים היו פגם לכל הדורות עד ביאת המשיח ולכ"כ לעולם לשוב לחטאים אלו. [תרנ"ו]

ו: רק אחרי הכותו את הקליפות הגדולות סיחון ועוג, התגלה אור התורה והי' יכול להתחיל לבאר דברי תורה.

ז: רק בעבר הירדן כשכבר התחיל הכיבוש הי' יכול להתחיל לבאר דברי תורה, והי' רק בגדר התחלה, כיון שלא נכנס לא"י ולא נגמר הכיבוש עדיין.

מה שנקרא משנה תורה

ובזה יובן מה שנקרא חומש זה משנה תורה מלשון ושננתם שיהי' ד"ת מחודדין בפיך, דתכלית ספר זה הוא חיבור תורה שבע"פ ותורה שבכתב דהיינו שיהיו דברי תורה נקלטים בעצם האדם בבהירות, והצד הפרקטי מזה הוא שידע איך לקיים בפועל דברי התורה, ושידע בבהירות שכל דברי התורה נוגעים אליו בחיי יום יום,

גם ספר דברים מפי הקב"ה

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגו'
[שם]

כתב אור החיים הק' דאלה מיעט הקודם, לפי שאמר "אשר דבר משה" שהם דברי עצמו, שכל הספר תוכחות ומוסר ממשע לעובר פי ה', ואמרו חז"ל מגילה לא: קללות שבמשנה תורה מפי עצמן אמרן, וגם מה שחזר ופירש מאמרי ה' הקודמין לא נצטוה עשות כן, אלא מעצמו חזר הדברים, ולזה כתב אלה למעט החומשים הקודמים דלא אמר אפילו אות אחת מעצמו, אלא הדברים שיצאו מפי הגבורה כצורתן בלא שום שינוי. עכ"ד.

לכאורה ה' נראה מדבריו, דמשנה תורה החליט משה מעצמו מה לומר וזה מה שכתב בתורה, אלא דהקב"ה הסכים על ידו וזה מש"כ בתורה, אבל וודאי שאי"ז האמונה שלנו שיש ח"ו איזה תיבה בתורה שמשע כתבו מפי עצמו, אלא ביאור הדבר הוא דאחרי שכבר אמר משה הכל מדעת עצמו, הקריא לפניו הקב"ה מילה במילה כל ספר דברים וכתבו מפי הקב"ה. וכדאמרו חז"ל במנחות ל. "הקב"ה אומר ומשה כותב" וקאי על כה"ת כולה. ויש להוסיף דברי הרמב"ן בהקדמה לבראשית, אחרי שהאריך שמשע כתב התורה כאילו מספר על אחר, ולא כמו נביא אחר שמספר על עצמו, כתב "ואל יקשה עליך ענין משנה תורה שמדבר בעד עצמו ואתחנן ואתפלל אל ה' ואומר כי תחלת הספר ההוא אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל והנה הוא כמספר דברים בלשון אמרם" היינו שהקב"ה צווה אותו לכתוב "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" וא"כ יש לו לכתוב בדיוק איך שהוא דיבר, והרי צורת דיבורו ה' על עצמו.

ועד"ז ביאר הגרמ"י רייזמן שליט"א דברי אור החיים הק' ר"פ מסעי שכתב שה' לו למרע"ה פינקס שכתב שם כל המסעות מדעת עצמו, [דמש"כ שם ע"פ ה' קאי על עצם המסעות] ואח"כ אמר לו הקב"ה שיכתבנו בתורה. דח"ו לומר שהקב"ה אמר לו סתם שיכניס הפינקס שלו בתורה, רק שהקב"ה הקריא לפניו מלה במלה מה שמשע כבר כתב בפינקס שלו וזה מש"כ בתורה. ובזה ביאר ג"כ דברי המאור ושמש ר"פ מטות שכתב דלכן לא כתוב בתחלת פ' מטות שמשע אמרו בשם ה', כיון שלא שמע פרשת נדרים מפי הקב"ה בעצמו רק שהבין כן מכללל, ממה שא"ל הקב"ה הניחה לי שיפר לו הנדר, וא"כ ס"ד ח"ו לומר שמשע קבע בתורה מה שהבין מעצמו מדברי הקב"ה הרי וודאי אסור לומר כן, אלא הפי' הוא דהגם דמתחלה אמרו משה מכללל, אבל

ולזה צריך סייעתא דשמיא לדעת איך להבין מדברי תורה הדרכת החיים למעשה, וזה נקרא תוכחה וזהו גם הענין ללמוד מוסר בכל יום, וי"ל דלזה כ' גם בספר דברים ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך וגו' [לקמן ו' ז'] דדיבור לשון הנהגה שהדברי תורה ינהיגו את האדם בכל מצב ושידע בדיוק מה לעשות.

[ובכלל זה שהמוסר שנאמר לתלמידים יש להלבישו בעובדות מן החיים, כדי שידעו איך לעשות למעשה, וכן ה' אצל מו"ז הגר"ר בנציון צ"ל שה' לו כח מיוחד להלביש נועם מוסריו במשלים ועובדות מן החיים, ובכך השפיע ביותר על תלמידיו ושומעי לקחו].²

דברים הוא ספר מוסר

וכיון דאתינא לזה, נמצא דמסגולת ספר דברים הוא שיכנסו דברי משה רבינו ללב האדם, ולא רק מצד שכתוב בו הרבה דברי יראה ומוסר רק שמעצם סגולת הפסוקים הם פועלים באופן אחר מכל ד' חומשים, ובוודאי מי שעוסק בפרשיות אלו הוא יותר טוב מכל ספר מוסר שיש לו סגולת תורה שבכתב, וגם סגולת דברי משה רבינו המיוחדים לדבר זה בדוקא להכניס הדברים בלבו.

ספר דברים טוב לנסיעה בהרים

ומתאים מאד מה שאמר הרה"ק מסאטמר בעל דברי יואל זי"ע³ בקשר לימי הנופש, שהקב"ה חסך מבני חו"ל שנוסעים להרים בימי אב שלא יצטרכו לסחוב אתם הרבה ספרי מוסר וחסידות, דהקב"ה הכניס הכל בחומש דברים, וכיון שכבר לוקח חומש דברים יש לו ממילא הכל, כיון שהוא מלא ביראת שמים ומוסר, מלא תביעות על אהבת ויראת ה', וידוע מהר"ר בונם ועוד שלמדו כל יום פסוקים ממשנה תורה, שזה ה' להם ספר המוסר, ולהנ"ל זה לא סתם כיון שכ' בו עניני יראת שמים רק שדברי משה רבינו פועלים במיוחד באופן סגולי לשנות את האדם.

² אגב- יש לציין מש"כ מו"ז צ"ל ברשימותיו כשביקר בא"י שנתיים לפני פטירתו [קיץ תשמ"ג] מה שאמר מו"ז הגרמ"מ שך צ"ל בפתיחה לירחי כלה, שקודם מתן תורה לא רצה משה לדבר [שאמר לא איש דברים אנכי] ולא ה' בגדר כובש את נבואתו אבל אחר מתן תורה כבר כתיב אלה הדברים, וכמו כן צריך לדבר גם אם הם דברים פשוטים, כאשר יש בילבול בעולם "מען מאכט נייע מצוות און עבירות" [עושים מצוות ועבירות חדשות] [ושאל מו"ז את רב שך האם ה' כוונתו לכלול גם המצוות חדשות של אני מאמין אודות הקברים ואמר הן, אמר לו מו"ז כאשר הרמב"ם עשה י"ג עיקרים ה' רעש בראשונים והיום מוסיפים עוד אני מאמין' ושאמר שהקברים אינו כל התורה]

³ מפי הגרמ"מ זילברברג שליט"א.

הפרידה שהיה בזמן החורבן

ונקדים דברי הגרצ"מ זילברברג שליט"א בענין עבודת מנחה של תשעה באב:

"הנה בשעת מנחה של ת"ב יש לידת משיח אצל כאו"א כיון דאז הי' שעת הפרידה בזמן החורבן, וענין הפרידה הוא התקשרות אהבה הגדולה ביותר וע"כ בשעת הפרידה בת"ב רצון ה' שנתקשר עוד יותר באהבת ה' כדי לזכות ללידת משיח, וידוע מספיק שימי בין המצרים נגד ימי תשרי ותשעה באב הוא נגד שמיני עצרת שהוא הזמן הגבוה ביותר כיון שזה זמן הפרידה, וכמו שידוע בזמן המלחמה שילדים שנפרדו מהוריהם וחזקו אותם שיעמדו איתן בכל הנסיונות שלהם, וחזקו זה נתן להם כוחות איתנים לעמוד כצור החלמיש בכל הנסיונות העצומות שהי' להם בשנות המלחמה ואח"כ". עכ"ד הרב שליט"א.

וכן עד"ז לעולם לא יפטר אדם אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זכרהו, ולכן זה זמן מוכשר מאד להגיד תוכחה ומוסר דאז יחרט מילים אלו בלבבו לעד, וכל פעם שחושב עליו יזכור את דבריו. ועוד יש להוסיף דבשעת מיתה אין שום חשד בלב המקבל התוכחה שהמוכיח מתכוון לרעתו או ששונא אותו, כיון שסמוך לפטירה האדם נקי לגמרי מאיזה נגיעה, וכיון שהאדם מרגיש שהמוכיח מכוון לטובתו ואוהב אותו, ממילא יקבל את זה.

זכרונות מזמן פטירת מו"ז זצ"ל

ובידידי הוי עובדא אצל מו"ז הג"ר בניציון זצ"ל שיארכיטי שלו בערב תשעה באב, [נלב"ע בערב ש"ק ערב ת"ב שנת תשמ"ה], והייתי ילד קטן כבן חמש וכבר הי' שעות ספורות לפני פטירתו ושכב במטתו מסובב עם בניו וחתניו, וכבר לא הי' יכול לדבר מרוב חולשה וגם הי' קשה לו מאד לנשום, ופניו זוהרות כזוהר הרקיע, והסתובבתי שם, וקרא לי כשבת צחוק על שפתיו, והראה באצבעו לארון שהי' שם שבו הי' מונח סט של חומשים שהזמין בשבילי לאפיקומן והגיע בימים אלו, והנה מראה זה נחרט בזכרוני כ"כ עמוק, והטעם כיון שזה הי' מצב של לפני הפטירה, וגם שהאהבה שיצא מלבו הרחום הי' כ"כ מורגש, ובכן מובן ביותר, שכל תוכחה או דיבור של הדרכה יהי' לזה השפעה עצומה על הבן או על התלמיד למשך כל ימי חייו.

והנה בכדי שיוכל האדם לפני הפטירה להיות במצב להאיר פנים לנכד קטן, זה רק אחרי עבודת חיים להאיר פנים לכאו"א כקטן כגדול בכל מצב, וכן בזכרוני כמה פעמים איך שהראה לי חביבות מיוחדת וגם במצבים של

אח"כ כשאמר לו הקב"ה למשה לכותבו, הקריא לפניו הפרשה מלה במלה.

אולם בספר אמת ליעקב פ' וילך [לקמן ל"א י"א] הביא כמה מראי מקומות להראות שספר דברים סידר משה רבינו מעצמו להכנה לכניסה לא"י ראה בהערה, ⁴ ולפ"ז ספר דברים שאני מכה"ת כולה.

תוכחה בשעת הפרידה

ויהי בארבעים שנה וגו' [שם ג']

וברש"י מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה, וממי למד מיעקב, שאף הוא לא הוכיחן אלא סמוך למיתה וכו'. ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו וכו' ע"ש ברש"י כל הטעמים. והוא מדברי הספרי.

עוד טעם אפשר לפרש, דהנה המעמד של שעת מיתה הוא רגע הפרידה מכל אוהביו של האדם, ומעמד זה נחרט מאד בלב האדם כיון שאז הוא רגע הפרידה, ובזמן זה מתעצם הרגש הקירבה והשייכות וכמבואר לענין שמיני עצרת ואז דבריו של האדם פועלים ביותר.

⁴ וזה תו"ד: במש"כ שם רש"י ורמב"ן ע"פ חז"ל דהמלך הי' קורא בהקהל ספר דברים וצ"ב מה מיוחד בספר זה? ולזה הקדים פסוק בספר נחמיה [י"ג פ"א]: ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם ונמצא כתוב בו אשר לא יבוא עמוני ומואבי בקהל האלקים עד עולם. רצ"ב למה כינה כאן התורה בשם "ספר משה", וי"ל למשנ"ת במס' ב"ב פח: דקללות שבתור"כ נחשב של הקב"ה וקללות דמשנה תורה נחשב של משה, ובהנהגות ר"ב ונשבורג יבמות ד. בשם ראב"ן דמה דבמשנה תורה לכו"ע דריש סמוכין, דכה"ת מפי הגבורה נאמרה ואין מוקדם ומאוחר, אבל משה שסידר משנה תורה פרשה אחר פרשה לא סידר אלא להדרש, עוד יובן לפ"ז מש"כ רש"י עה"פ ביהושע [א' פ"ח] לא ימוש ספר התורה הזה מפניך וגו'. ופירש"י דקאי על ספר משנה תורה הי' לפניו, ומקורו מב"ר סו"פ ו' והיינו דס"ל לחז"ל דהא דאמרין בפרשת המלך [דברים י"ז פ"ח] וכתב לו את משנה התורה וגו', לא קאי זה על ספר תורה שני בלבד וכמו שפירשו רז"ל במסכת סנהדרין והביאם רש"י שם, אלא דהמלך צריך גם ספר מיוחד של ספר דברים.

וביאור ענין זה, דספר דברים כתב משה כשראה שבני ישראל עומדים ליכנס לארץ ישראל, ולכן כינס בספר זה כל הענינים השייכים להנהגת המלוכה ולהנהגת כלל ישראל בארץ ישראל כי המלך הוא זה שאחראי שכל עניני הנהגת הצבור יתנהגו על פי חוקי התורה, ובמיוחד סידר משה ספר זה כדי שיהיה הכל מסודר למלך למען ידע איך להנהיג את העם, ולכן עכשיו כשעמדו ישראל ליכנס לארץ ישראל ויהושע נטל את שרביט ההנהגה מידי משה, ציווהו השי"ת שלא ימוש ספר דברים - ספר הנהגת המלך - מידו, אלא יהגה בו יומם ולילה.

וא"ש לפ"ז הפסוק בדברי הימים ב' כ"ה פ"ג ופ"ד: ויהי כאשר חזקה הממלכה עליו ויהרג את עבדיו המכים את המלך אביו: ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר משה אשר צוה ד' לאמר לא ימותו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי איש בחטאו ימותו, והיינו דבאמת בפסוק עצמו לא מפורש דקאי על מלך ההורג את אויביו, אבל הם הבינו מכיון דנכתב זה בספר משה - שהיא ספר ההוראה למלך האיך הוא צריך להנהיג את המלוכה - א"כ הרי מפורש בספר משה שאסור למלך להורג את בני אלו שמרדו כנגדו, ודו"ק היטב. ע"ש עוד.

הפטירה ונכתבה באידיש ונתרגמו בלה"ק כפי שתרגמו **אאמו"ר שליט"א**:⁶ [בעצם ל"ש לתרגמו היטב לפי שבשפת היידיש שכתבו מונח כ"כ הרבה לב לכן גם כתבתי כמה מילים באידיש, ולמי שיכול כדאי לעיין בפנים כל המכתב באידיש]

"יקירי תלמידי, תלמידים ה"ה כבנים ואב אומר לבנים מילים אחדים לפני שהוא נקרא לעולם האמת. קודם כל אני רוצה לבקש מחילה ממך אולי אמרתי לך פעם דברים קשים, אך אתה יודע שחשבתי לטובה רק לטובתך כי ראיתי שיש לך לב יהודי טהור וכשרונות ומדות טובות. ידידי הטוב [מיין ליבער און גוטער] הנני יודע שטמונים בך כוחות גדולים, גם כבעה"ב יכול אתה להתעלות ולהצליח כשתשתדל ע"ז ולא תנצל כוחותיך על דברים שאין נותנים לו לאדם רק הנאת שעה ולא יותר כלל וכלל - **יש לך לב של זהב** - נ- דו האסט איין גוטעס אמת'דיגע יידיש הארץ אויס גאלדן אך כפי גודל הכשרונות של האדם כך מתגברים הקושיים והתירושים העצלניים שהיצה"ר משים על הדרך, לכן אתה צריך להתחזק מאד בעבודת ה' בתפלה בציבור בדיבור חברים טובים, היצה"ר יש לו מסייעים רבים להסיט את האדם מדרך הישר, תאווה ועצלות ובסוף אין לו לאדם כלום לא עוה"ב ולא עוה"ז - [אונד צום ענדע האט דער מענטש ניקטס גאר ניקטס] כי מה הם נותנים לאדם רק הנאה לרגע קט, וצרות וחולאים בזקנותו שממנו סובלים הגוף והנשמה. בני אהובי יקירי - [מיין ליבער טייערער קינד] תהי' טוב לי ולעצמך, תשים את דבריי על לבך, ואני אתפלל עליך שהשי"ת יתן לך הכוחות והשכל שתמצא הדרך הישר אשר יותר כדאי היא. יש לי ההרגש שעוד תתגדל לאדם גדול בישראל, אני בטוח, ואני רוצה לעזור לך אך העיקר תלוי בך, תנצל את כוחותיך וכשרונותיך ליהדות.

אני נותן לך ברכתי האחרונה - תתחזק בלימוד התורה בצדקה בתפלה בכוונה, וכשרונותיך בני יקירי יזריחו כשמש לכל הכלל כולו, ויתן ה' הרבה הצלחה לך ולביתך, ביתך יזריח למרחוק, תהי' מבורך עם ילדים ת"ח ויר"ש ותתברך בכל מעשי ידיך."

כך הוא צורה של תוכחה שיוצא מלב של אוהב אמת, וכך הי' צורת התוכחה של משה רבינו, ותוכחה כזה שנאמר סמוך לפטירתו של אדם הרי יש לזה השפעה עצומה שנחרט לנצח בלב האדם.

כח הגדול בישראל מתגלה ביותר סמוך לפטירתו עוד י"ל במעלת תוכחה של גדול בישראל סמוך לפטירה, ע"פ מה שכתב תלמידו של מו"ז זצ"ל הגר"ר פינחס יונג שליט"א לתאר ביקורו האחרון אצל מו"ז,⁷

חולי וקושי, וכן הראה חביבות מיוחדת לכל תלמיד כפי שהעידו תלמידיו שלא ישכחו השיחות הפרטיות שהי' להם איתו תחת ארבע עיניים, והי' נראה כאילו השעון עמד מלכת והשכיל ליתן לכאו"א ההרגש כאילו כל אחד הוא בן יחיד הכי קרוב והכי יקר לו, והי' משהו מיוחד עם קשריו האישיים לכל אחד צעיר וזקן, והי' תלמיד שכבר גר הרבה שנים בא"י ולא הי' לו קשר תמידי עם מו"ז ובכל זאת היתה דמותו לנגד עיניו כל הימים, ובעת שהי' חייל במלחמת יוה"כ הי' לו משבר רוחני ופנה למו"ז שכתב לו בארוכה דברי עידוד וחיוזוק, וגם היום שכבר עברו ארבעים שנה מפטירתו עדיין מרגישים התלמידים קשר מיוחד אליו. ויש תלמיד אחד שעד היום קשה לו לשמוע שיחות אחרות כיון שהוא כ"כ מקושר ובטל למו"ז, ומרגיש שאם ישמע משהו אחר הרי אינו נאמן למו"ז.

[סיפר ידידי הרב דוד מאיר שווארץ ב"ר דניאל שליט"א, שעוד זוכר מו"ז זצ"ל משנות ילדותו שהי' מגיע כילד קטן לבית מדרשינו כל יו"ט [ממששטר ללונדון] ודמות מו"ז לא מש מעיניו, ובפרט בשמחת תורה איך שמו"ז הי' מכניס התלהבות גדולה בהריקודים ושיתף גם את הילדים, ובפרט במשה אמת ותורתו אמת, וסיפר שכשאביו חזר בעש"ק מהלוי' מלונדון למנטשטר והוא הי' ילד בן שמונה⁵, התחיל אביו לזמזם הניגון שלפני משה אמת וכו' עד שגם הוא פרץ בבכי, שגם הוא הרגיש הקשר והחמימות של מו"ז זצ"ל, כן סיפר על אביו הרב דניאל שליט"א שלערך לפני כ"ה שנה שבוע לפני שהי' לו אירוע מוחי כבר לא הרגיש כ"כ טוב, והלך לנוח, ובחלומו הוא צועד בסט' קילדעס ראד [זה הרחוב של בית מדרשינו בלונדון] ופגש במו"ז זצ"ל ששאלו איך הוא מרגיש, ואמר לו "ר' דניאל שיהי' לך רפואה שלימה" וכך המשיך לביתו של גיסו ר' מיכל שטרן שליט"א ודפק על הדלת ובפתחו הדלת בחלומו, דפק אשתו על דלתו והעירו משנתו באמרה שגיסו ר' מיכל גיסו בא לבקר. הרי לן שהקשר של תלמידיו המשיכו גם אחר פטירתו]

והנה רק מי שמאיר פנים כ"כ לכאו"א ומרגישים האהבה הוא יכול להוכיח, וגם מתוך התוכחה גופא יהי' נראה גודל האהבה וכמו שרואים אצל משה רבינו שבד בבד עם התוכחה נראה גודל אהבתו לכלל ישראל כנראה להלן ה' אלקי אבותיכם וכו' ובפ' וזאת הברכה שבירך את כלל ישראל.

וזה הי' ממש אצל מו"ז זצ"ל, שהתלמידים הרגישו גודל אהבתו אליהם ולכן תוכחתו הי' לו השפעה גדולה, וכנראה כן ממכתב הדרכה ותוכחה מרגשת שכתב לפני פטירתו לאחד ממבקשי עצתו בשווייץ והגיע רק אחרי

⁵ באותו היום ירדו הרבה גשמים זועפים בכל אנגלי' ובלילה הקודמת ברגע הפטירה בשעה שבישיבה נתאספו תלמידיו להתפלל ולצעוק ולדפוק על שערי רחמים, פתאום נשמעו קולות וברקים בשמי רום אף שלא ירד גשם כלל, וגם אותו לילה חלם א' מידידיו הגר"ר יצחק גרינבוים זצ"ל שלא ידע מכל אשר נעשה והנה ס"ת אשר בידיו נחטפה ממנו ועלתה לשמים.

⁶ ארחות ישרים עמ' קע"ט באידיש ואח"כ בלשה"ק.
⁷ ארחות ישרים עמ' קס"ח.

מקדש ברנע ומשה דיבר מזה כמ"פ. [ובפרשת חקת כבר הארכנו טובא במח' הראשונים האם קדש וקדש ברנע הוא דבר אחד ובש"י רש"י בענין זה]

אלא שק' טובא על כל זה, דבפ' מסעי בגבול הדרומי של א"י ל"ד ד' כ' "ונסב לכם הגבול וגו' והיו תוצאותיו מנגב לקדש ברנע וגו' וברש"י דקדש ברנע לפניכם מגבול א"י ואיך יתכן דמשה הי' בא"י ושילוח המרגלים הי' מא"י גופא?

שו"מ בדעת זקנים בפ' מסעי שם שעמד בזה, בשם הבכור שור, ותי' דתרי קדש ברנע הי' כדאיתא במכות י'. דאמר רב יוסף תרי קדש הוו, וכן ביהושע מונה אותו בעיירות בעבר הירדן וכמו שפי' רש"י דתרי הר ההר הוו וכו'. וברש"י פ' מטות הנ"ל כ' דתרי קדש הוו, ובשפתי חכמים כ' בשם קיצור מזורחי דכוונת רש"י כדעת זקנים הנ"ל דהי' ק"ל קר' הנ"ל.

אולם מדברי הספורנו סו"פ בהעלתך נר' תי' אחר ומדבריו מבואר כמה יסודות: דכ' עה"פ ויחנו במדבר פארן "במקום מן המדבר שלא הי' לו שם כלל, אבל הי' מול קדש ברנע וקרוב לה, כדי לסדר עניניהם ולהכנס שם שהיא העיר הראשונה מא"י שפגעו באותו הדרך, כמו שהעיד באמרו ונבא עד קדש ברנע, ואומר אליכם באתם עד הר האמורי אשר ה' אלוקינו נותן לנו, עלה ריש, וקרא אותו המקום רתמה כמבואר באלה מסעי" עכ"ל.

הנה יישב בזה הספורנו כמה קושיות א: מש"כ שחנו במדבר פארן ולא כ' מקום מסויים ע"ז תי' שלא הי' לו שם. ב: מה שק' הרי נקרא רתמה בפ' מסעי, ע"ז תי' דכשהגיעו לשם לא הי' נקרא כן רק אח"כ קראו כן. ג: מה שהקשינו לעיל דאיך יתכן דהיו בקדש ברנע הרי זה בא"י, ע"ז תי' דהיו מול קדש ברנע ולא בקדש ברנע גופא, ואדרבה הסבה שהיו שם כיון שסידרו עניניהם כדי ליכנס דרך שם.

ובזה מיושב למה משה רבינו מדגיש כל הזמן "קדש ברנע" כיון דרצה לרמז שבעצם היו צריכין עכשיו ליכנס לא"י דרך שם לולא חטא המרגלים.

נפק"מ למעשה לענין גבולות הארץ

וכ"ז נוגע מאוד להלכה למעשה לדעת גבולות הארץ לענין שביעית ותרומה, דהנה מקומות שכבשו עולי מצרים אסור לעבוד בשביעית וחייב בתרומות ומעשרות מדרבנן לרמב"ם, וחשוב לדעת איפה בדיוק גבול הדרומי, וזה תלוי איפה נמצא קדש ברנע, דזה ברור שמשה רבינו הי' כאן קרוב יותר למזרח, דהרי עבר דרך הר שעיר עד שהגיע לקדש ברנע ככתוב בתחלת דברים,

דכשביקר אותו אז, על אף שהמראה העגום הי' עד דכדוכה של נפש, הי' גם מרומם, גם שהתרופף בריאותו מיום ליום וסבל כ"כ, קיבל פני המבקרים בבת צחוק מבריק ואנפין נהירין, באותה אהבה וחבה שהי' מקבל פניהם באירועי שמחה, והתעניין בשלומם וטובתם הגם שהי' ק' לו לדבר. והרגיש שכל אותם השנים שהי' לו קשר עם הראש ישיבה, בכל זאת לא הכירו באמת רק בפעם האחרון שראהו, דבאמת פחד מאד לבקרו כשהוא במצב כ"כ רע, אבל למעשה הי' ממש להיפך. המדרגות הנשגבות שראה והרגיש אצלו אז, חיזק אותו מאד, ולא הי' זה בכלל גדר של ביקור חולים כי הי' כמו שנמצא בעולם אחר לגמרי, עולם שכולו אור וקדושה ודביקות בהקב"ה, גדולי ישראל מסתירים כוחותיהם, בכל זאת יש זמנים שמתגלים ללמד להמון עם עד כמה יכול ילוד אשה להגיע, שגם בחליו הי' חי בעולם של אמונה ובטחון במדרגה הכי נעלה עכת"ד.

לפ"ז נבין היטב דגדול סמוך למיתתו הוא במצב ובעולם אחר לגמרי, ועצם דמותו כבר מקרינה כ"כ קדושה ודביקות, עד שזה בעצמו כבר הוא בגדר תוכחה והדרכה לחיים וכש"כ אם יאמר ממש דברי תוכחה.

מקום קדש ברנע

אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע: [שם ב']

הנה קדש ברנע מוזכר הרבה בדברי משה רבינו, עי' לקמן פסוק י"ט "ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא וגו' ונבא עד קדש ברנע" ושמה הי' ענין המרגלים. ואחר שנגזר עליהם להשאר במדבר כ' בפסוק מ"ו "ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם" ובפשוטו זהו קדש ברנע ולקמן ב' י"ד "והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה וגו'" ולעיל בספר במדבר בפ' שלח לא כ' קדש ברנע רק כ' בסו"פ בהעלתך "ואחר נסעו העם מחצירות ויחנו במדבר פארן" אלא דלקמן שם י"ג כ"ו כ' "וילכו ויבואו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני" אל מדבר פארן קדשה" וגו' הרי דהיו בקדש ובוודאי זהו קדש ברנע כמפורש כאן בפ' דברים וכ"כ הרמב"ן בסו"פ בהעלתך וז"ל שם "שמה שלא כ' ויסעו מחצרות ויחנו בקדש ברנע, דאולי הי' מסעות הרבה ביניהם ואין עתה מקום להזכירם, אבל הזכיר מדבר פארן להודיע כי קדש זה הוא קדש ברנע אשר במדבר פארן, לא קדש אשר במדבר צין שהי' שם ענין מי מריבה בשנת הארבעים" וכן בפרשת מטות ל"ב ח' כשמשה מוכיחם על ענין המרגלים "כה עשו אבותיכם בשלחי אותם מקדש ברנע לראות את הארץ" הרי מבואר דשילוח מרגלים הי'

בע' לשון, רוב הציבור לא הבינו כלל מה שאמר דלא הבינו ע' לשון עכ"ד אילת השחר.⁸

וידידי הג"ר ליפא וורשנער שליט"א מח"ס משירי אהודנו הראני דברי הכתב והקבלה שחידש דאין הכוונה על לשונות שאר העמים, כי מה תועלת היה להם לישראל מזה, וגם לרבותינו לא שנו את לשונם לדבר בשפת אומה אחרת, אבל דרך רבותינו לקרוא הכוונה והמכוון במאמר במלת לשון, כמש"א בגיטין עב. "אם מתי שתי לשונות במשמע" ר"ל שתי כוונות, וכן כאן בשבעים לשונות ר"ל בשבעים כוונות, וכמש"א בכמה מקומות "שבעים פנים לתורה" והם הכוונות הפנימיות שבתורה חוץ מן הכוונה הראשונה הפשוטה, וכ"א ברעיא מהימנא (בויקרא ד' כ') שאמר ומתמן הוו ידעין סנהדרין שבעים לשון דאינון שבעים פנים לתורה, ע"ש. ונגד מ"ש (נדה) בעובר במעי אמו מלמדין אותו כל התורה כולה, אמר (רעי' מהימנא פ' בא מא"ב) וקודם דייתי בר נש בהאי עלמא ויפיק מרחם אמו אוליף ל' שבעים לשון, ע"ש. עכ"ד הכוה"ק עי"ש, אולם מכל המפרשים לא משמע כן, וכן מגמ' סוטה לה: מבואר דלמדו גז"ש באר באר ממש"כ בפ' כי תבוא שכתבוהו על האבנים, והע' לשונות שם בוודאי הי' כפשוטו שהרי הי' בשביל שהגוים יבואו וילמדו מזה עי"ש וא"כ משמע שגם כאן בערכות מואב הי' ע' לשון כפשוטו.

והנה לנתבאר לעיל בשם שפ"א [תרל"א] דלכ"פ בשבעים לשון, דהמשיך אור התורה שיוכלו להתדבק בה אף שיהיו בגלות תחת כל אומה ולשון, א"כ י"ל דכל הציבור היו צריכין לשמוע כל הע' לשון שנכנס בתוך הנשמה שלהם, ופעל לנשמות הדורות הבאים שיהיו בגלות ויוכלו ללמוד בכל הלשונות, ולא יתקלקלו מזה.

שבעים לשון הי' לצורך הדורות בגלויות

וכ"כ מו"ז הגה"צ רבי יעקב סניידערס זצ"ל במכתב על דברי רש"י אלו⁹ "לכאורה לאיזה תכלית פירשה להם בע' לשון, הלא כל הדור ההוא דיברו בלשה"ק, אולם גלוי וידוע הי' לפני מי שאמר והי' העולם, שעתידים בני' לדבר בכל מקומות פזוריהם בשפות שונות, ומן החדרים ועד הישיבות יתרגמו את התורה בין תורה שבכתב ובין תורה שבע"פ על הלשון המדוברת ביניהם, וגם ידרשו ככה את דרשותיהם, ולכן לולא שפי' משה רבינו כבר את התורה בשבעים לשון, לא הי' לנו רשות

ואי נימא דזהו קדש ברנע דגבולות א"י א"כ הגבול יורד יותר לכוון דרום לאיפה שהיו כלל ישראל אז, אבל אי תרי קדש ברנע הי' א"כ יתכן דקדש ברנע דגבולות הי' קרוב יותר לצד מערב וא"כ י"ל דהגבול הולך ישר וגבול הדרומי הוא יותר למעלה וזה הי' פולמוס גדול דהבד"ץ סמך על בירורי בעל המשנת יוסף הג"ר יוסף ליברמן זצ"ל ולפ"ז כל הערבה הי' חוץ לגבול, אבל היו שעוררו דהגבול מתפשט יותר דרומה והוכיחו מקדש ברנע דמרגלים דנקטו בפשיטות כד' הספורנו אבל לד' הדעת זקנים אין הוכחה מזה, ובחזו"א שביעית סי' ג' סקכ"ז כשמנה חמש קדש, מנה קדש ברנע רק פעם אחת שזה מא"י בדרומה של א"י קרוב למזרח כנראה דס"ל דליכא ב' קדש ברנע וכדעת הספורנו. וראה עוד באריכות בקונטרס העקוב למישור פרק ז' הרבה מו"מ ודו"ד בענין זה.

ענין ביאור התורה בשבעים לשון

בעבר הירדן באהל מועד הואיל משה באר את את התורה הזאת לאמר: [שם ה']

וברש"י בשבעים לשון פירשה להם. הנה בעצם צ"ע מה לקח משה רבינו כ"כ הרבה זמן מ' יום להגיד כל ספר דברים, [גם אם דיבר כל יום רק לשעה] אלא דבסדר עולם פ"י איתא דבזמן זה פ"י להם את כל התורה, אלא דצ"ע הרי לשון הפסוק אלה הדברים ומ' רק דברים אלו, ואם פירש הרבה יותר מזה יל"ע מה כתוב בקרא ומה לא כתוב בקרא. [ולדברינו לעיל דהקב"ה הקריא למשה אח"כ מה שיכתוב א"ש שהוא עצמו דיבר הרבה דברים אבל הקב"ה החליט מה לכתוב ומה לא לכתוב]

והנה לפ"מ דאיתא כאן שפירשה בשבעים לשון, מובן למה לקח כ"כ הרבה זמן, אלא דבלא"ה הק' באילת השחר דלאיזה צורך פ"י משה את התורה בשבעים לשון [דמה דאיתא בשבת פח: דעשרת הדברות נאמרו בשבעים לשון שם הי' דיבור אחד של הקב"ה שנחלק לע' לשון, אבל כאן דיבר משה ע' פעמים בשבעים לשון] ואפי' התיבות הכתובות בתורה בשפות אחרות כגון לטטפות כבר כ' תלמיד הרשב"א [דרשות אבן שועיב סו"פ נח] דתיבות אלו הם מלשה"ק ונשתרבבו בדור הפלגה לשפות אחרות, - ובלבוש כתב שמשה חשש שאולי אין כולם בעלי לשה"ק ולכך פירש בע' לשון וצ"ע למה חשש כן, הרי כולם דיברו בלשה"ק, ובשביל ערב רב הי' מספיק להסביר במצרית. - עוד נמצא לפ"ז דמזמן שמשה לימד

⁸ וידידי הרב אשר סבו שליט"א הציע דכיון שהי' צורך לכתוב הכל אח"כ על האבנים בשבעים לשון הי' צורך שישמעו ממה רבינו בכל השפות כדי שיוכלו לכתוב אח"כ.
⁹ וזכר זאת ליעקב ע' ק"ח.

האנגלית כדי שיוכל עי"ז להסביר ד"ת למי שלא מבין ולקרב כל מיני יהודים שלא מבינים, וכ"ז מסגולת ע' לשון שהנחיל לנו משה רבינו.

רק עכשיו הי' משה יכול להוכיחם בפירוש

עוד בחינה במש"כ באר היטב כ' החת"ס [בדרשותיו לו' אב שג:] דלכ' קשה דבתחלה אמר הדברי תוכחה רק ברמז במדבר בערבה וגו' מפני כבודן של ישראל וכמ"ש רש"י, ואח"כ בהמשך הפרשיות משה מוכיחם בפירוש על הכל, ות' דבאמת דרכן של צדיקים דניחא להו כשהמוכיח מפרש דבריו ופורט להם חטאם כדי שיהי' להם כפרה כמבואר **מגילה כה**: לענין חטא העגל, אך אנשים שאינם הגונים כ"כ א"א לפרש חטאם שיתביישו ויפקרו יותר וכדכ' רש"י הטעם שלא הוכיח יעקב בניו רק סמוך למיתתו, אבל שלא להוכיח לגמרי א"א ע"כ מדבר ברמז שלא יתבייש, וע"כ כל מ' שנה שלא היו ישראל עומדים ע"ד רבם, ולא הי' כוונתם רצוי' שנא' ויפתוהו בפיהם וגו' א"ל רק ברמז, והיינו אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל פי' מה שהי' רגיל לדבר אתם בכל זמן היותר במדבר, אז דיבר רק ברמז בערבה מול סוף וגו' אבל כעת אחרי הכותו שכבר היו צדיקים עומדים ע"ד רבם שנא' ולא נתן וגו' עד היום הזה, כבר הי' יכול להוכיחם בפירוש, וע"כ הואיל משה באר התורה הזאת לפרש ולבאר להם חטא העגל ומרגלים ותבערה וקברות התאווה וניח"ל בזה כדי שיהי' להם כפרה, ולזה אמרו חז"ל [ערכין טז:] **תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח כי אם הזמן והאנשים ראויים להוכיח בפרהסיא ובא ומראה להם פנים יפות ומלביש הדברים רק ברמז ה"ה כחונף, אבל אם הזמן גרמא להוכיחם רק ברמז ומביישם וגורם ח"ו שיפקרו יותר הרי חטא במה שלא נזהר ברוחו ע"כ תמה אני אם יש מי שיודע להוכיח, אך משה רבינו הי' בקי בשיעורים לשער הזמן והמקום והאנשים ע"כ בהספידו אמר הקב"ה [סוטה יג:] מי כהחכם ומי יודע פשר דבר [קהלת ח' א']¹².**

ואם נצרף דבריו למשנ"ת לעיל י"ל שמשה הכניס כאן הכח לדורות ללימוד תורה ולדברי תוכחה שיהי' אפשר להאמר בכל מיני מצבים דפעמים צריך לשון לע"ז

¹² עד"ז הובא בס' סופרי המלך פנינים חדשים ממון החת"ס [י"ל ע"י אאמור"ר שליט"א והג"ר יוסף שישא שליט"א] בשם ספר דמע עיני בהספד על מרן מתלמידו הג"מ נחום ב"ר שלמה מטרענטשין זצ"ל ששמע מפי קדשו של מרן במה שהתחיל התוכחה של ס' דברים רק ברמז, ואח"כ כ' חטאם מפורש, ות' דאל"ה גימ' ל"ו דברים "שנים" הרי ל"ח "הדברים" הרי ל"ט וכ' רש"י דמשה לא הוכיחם אלא סמוך למיתתו בשנת הארבעים וא"כ י"ל דאל"ה הדבר"ם היינו בל"ט שנה הי' המוסר רק ברמז במדבר בערבה וגו' כי לא רצה להוכיחם בפירוש, אבל יהי' בארבעים שנה וגו' אז פרט להם את כל אשר חטאו למען ישובו מדרכיהם הרעים לטוב להם כל הימים.

לדבר דברי תורה בשפות אחרות, ומשה רבינו הוא שהורה לנו את הדרך ברשות הקב"ה.¹⁰

והנה לנתבאר לעיל בשם שפ"א דענין דברים הוא שיכנסו הד"ת בלבבם בצורה ברורה, לדעת בדיוק את המעשה אשר יעשון בפועל, לכן נצרף בכל מדינה ומדינה רב מיוחד שמכיר את השפה המדוברת והמנטלטי המיוחד למקום זה, ועי"ז יוכל להדריך הקהלה שלו, דכל מקום וכל קהלה וכל דור צריך שפה מיוחד משלו, וכן ראינו אצל אבותינו ורבותינו שידעו להתאים עצמם להמקום, לדוגמא מו"ז הנ"ל שהגיע מלהיות רב אונגרי' לבאזל שבשווייץ וידע לשנות עצמו ולדבר בשפה שלהם, וכן מו"ז הג"ר **בנציון זצ"ל** שהגיע מפרנקפורט לאנגלי' ושלט היטב בשפה האנגלית, ועי"ז הי' יכול להשפיע, שידע איך לדבר לכולם עם שפה שלהם, וגם לכתוב מכתבים באנגלית כשהי' צורך.

ויש לציין, שלעצמו הקפיד מאד לדבר רק ביידיש, עד שהילדים חשבו שלא מכיר אנגלית, שאם היו אומרים לו משהו באנגלית הי' אומר לחזור ע"ז באידיש, [פעם אחת שמע א' הילדים שמדבר בטלפון באנגלית ורץ להגיד לזקנתי ע"ה דאבא מכיר אנגלית] וכן אלה מתלמידיו שלא ידעו יידיש הדרין אותם לדבר בשפה זו ולהבינה, באמרו שבזה יפתח להם שערי בינה להבין ולשמוע דברי תורה מת"ח מדור הקודם,¹¹ ולא הי' מרוצה אם לקחו מילין להבין באמרו כל התחלות קשות, אבל מ"מ הכיר היטב שפת

¹⁰ ראה מש"כ בסוף הגליון בתולדות אא"ז הג"ר יעקב סניידערס זצ"ל תלמיד הכת"ס, שהי' דורש בלשון לע"ז וגם בנו הג"ר בנציון אחריו, וכן מו"ז הג"ר יעקב בעירו קישקערעש, הגם שמבואר בתשו' חת"ס חו"מ קצ"ז שמי שדורש בלשון האומות אין לקבל תורה מפיו, והי' אסיפה גדולה באונגריין בשנת תרכ"ו בראשית הג"ר הלל קולומייע לאסור על כל רב לדורש בלשון עמים, ויצאו בחריפות נגד הפירצה החדשה שהונגה ע"י הרבנים הרפורמים לדבר בלשון הגוים, מ"מ שמע אא"ז בעצמו מדורו מהר"ם שיק דהוא לא הסכים בשיטה זו אך צירף עצמו להם בליט ברירה [וכן מבואר בשו"ת מהר"ם שיק אורח סי' ע' גם הכת"ס לא חתם על האיסור] ואמר לאא"ז דכיון שהוא מורגל בלשון זה מנעוריו וגם שפתו הי' בלשון צחה מאד וכן של בנו הג"ר בנציון, ידורש דוקא בלשון דייטש להראות למשכילים שהרבנים יודעים יותר טוב מהם אך ביקש שלא לפרסם הדבר, ואכן כשדרש כן בעירו ראבב, הי' ב' משפחות חסידיות שהיו יוצאים בשעת הדרשה וגם תלו נגדו מודעה לאפרושי מאיסורא, וגם המנחת אלעזר כשפגש את הג"ר בנציון התקף אותו, [עי' ספר נפלאים מעשיך עמ' שס"ה ובס' דברי בן עמרם עמ' שכ"ב] ומ"מ לא הפסיקו מזה כיון שהי' להם היתר מיוחד ממהר"ם שיק ולא פירסמוהו ע"פ בקשתו.

ובספר סופרי המלך על מרן החת"ס לאאמור"ר שליט"א בעמ' תר"א הביא בשם הג"ר אברהם שישא זצ"ל שהגאון הכתב סופר זצ"ל התיר לדורש בד"ת בשפה ההונגרית להמוני עם כדי לקרבם לתורה, ופעם פירסמו נגדו פסק-אוויל [-פאשקעוויל] בענין זה אכן כיון שגם כמה לומדי תורה שאין בהם דעת הי' ידיהם במעל הזה, חששו תלמידי הכת"ס מחלישות דעתו וקפידתו והעלימו ממנו את הדבר אף שלבסוף הרגיש בזה וחיך ונענה "החותמים מעידים על עצמם" מאי האי שאלו התלמידים? הסביר דבריו: עה"פ בבראשית מ"ז ב' ומקצה אחיו פירש"י מן הפחותים שבהם שכן הוספת מ"ם אומרת דרשוני והנה הם חותמים עצמם "מלומדי פרשבורג".

¹¹ ארחות ישרים עמ' קכ"ו.

ושוטרים רעים מישראל. ובפסוקים שמשני עד שלישי בפר' דברים מיירי מענין העמדת הדיינים במדבר. ופר' מסעי היא תמיד בט' הימים. ולכן נהגו להדגיש הענין הזה בימים אלו עכ"ד שם.] **ע"כ ממש"כ בספר פרדס יוסף.**

הנה בוודאי יסוד מנהג זה מיוסד על המדרש איכה רבה פתיחתא יא "רבי יצחק פתח. תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויביך וגו' [דברים כח מז מת]. אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה תבאמו ותטעמו בהר נחלתך [שמות טו יז], ועכשיו שלא זכיתם, הרי אתם קוראים תבא כל רעתם לפניך.... וכן מונה והולך הרבה פסוקים בתורה שאילו זכו היו קוראים בו וכעת לא זכו וקוראים פסוק כנגדו באיכה, ומסיים "אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה איכה אשא לבדי, ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים איכה ישבה בדד" הרי שיש שייכות בין איכה דכאן ואיכה דירמי', אלא שצ"ב למה עדיף לקרוא איכה אשא לבדי שהרי זה ג"כ תוכחה לישראל.

שלשה נביאים נתנבאו באיכה

עוד איתא במדרש שם [פרשה א סימן א] עה"פ איכה ישבה, שלשה נתנבאו בלשון איכה, משה ישעיה וירמיה, משה אמר איכה אשא לבדי וגו', ישעיה אמר [ישעיה א] איכה היתה לזונה, ירמיה אמר איכה ישבה בדד, א"ר לוי משל למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין אחד ראה אותה בשלותה, ואחד ראה אותה בפחזותה, ואחד ראה אותה בניוולה, כך משה ראה את ישראל בכבודם ושלותם ואמר איכה אשא לבדי טרחכם, ישעיה ראה אותם בפחזותם ואמר איכה היתה לזונה, ירמיה ראה אותם בניוולם ואמר איכה ישבה. **ע"כ המדרש. ובמדרש דברים א א הביא זה וסיים "ולפי זה התחיל משה להוכיח את ישראל, כי ידע כי יחטאו בסופם, ויעשה בהם מה שלא נעשה באומה, לפיכך אמר אלה הדברים, לפי שהיו דברי תוכחות."**

הרי דיש משמעות מיוחדת למלת איכ"ה, ששלשה מנהיגי ישראל השתמשו בה, ובימים אלו אנו קוראים את כולם, של משה בשבת לפני ת"ב של ישעיה בהפטרה ושל ירמי' בת"ב עצמו, וכולם קוראים בניגון איכה, הרי דכולם שייכים זל"ז, וצ"ב מה משמעות מלת איכה וכן מה החילוק ביניהם דמשה ראה אותם בשלוותם וישעיה בפחזותה וירמי' בניוולה.

שם מגילת איכה

והנה בחז"ל ברוב פעמים לא נקרא בשם "מגילת איכה" ¹⁴ רק "קינות" ¹⁵ דלכ' איכה הוא רק המלה הראשונה של

ולפעמים צריך לדבר ברמז ובדרכי נעם, וע"ז צריך הרבה שיקול דעת לפי מצב וצורך הדור [וכגון שפה העברית שהחזו"א הכריע דיש גם ללמד בשפה זו כדי לקרב אחינו הספרדים] ולענין תוכחה בזמנינו רוב פעמים עדיף לדבר בדרכי נעם וברמז אבל לפעמים צריך לדבר בפירוש ובחריפות.

מנהג קריאת פסוק זה במנגינת מגילת איכה

איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם: [שם י"ב]

בספר פרדס יוסף החדש הביא המנהג דפסוק זה אומרים בניגון איכה, ושכן הביא בשערי רחמים [שער ג סעיף ג] בשם מקראי קודש ע"ש. וכן הוא בלקוטי מהרי"ח ובספר וזאת התורה [פרק י"ח אות ט] ע"ש. וציין לספר מנהג ישראל תורה [ח"ב עמ' קפ"ט]. ובלקט יושר - מנהגי בעל התרומת הדשן [עמ' 109] כותב לקרוא פסוק זה בקול נמוך ע"ש.

וכיון שפסוק זה נראה ונשמע כמו תוכחה, כתב באשל אברהם [בוטשאטש בסי' קל"ח] שהמנהג הוא שהלוי חוזר וקורא שוב מתחילת פסוק י"א: ה' אלקי אבותיכם וגו'. כיון דאין להתחיל בדבר רע כמבואר ברמ"א שם, וכן כתב בספר שלחן הקריאה [סי' י"ב] וכן בספר דרכי חיים ושלום [אות רכ"ג] ע"ש.

אך יש שנהגו לקרוא מלכתחילה לכהן עד פסוק י"א. וכן הביא בקובץ בית אהרן וישראל [שנה ג גליון ה עמ' קל"ב] מהרה"ק ר' ירחמיאל משה מקוזניץ שכן נהג אדמו"ר מקרלין זצ"ל, והגאון ר' יעקב לנדא זצ"ל מב"ב כתב שאצל אדמו"ר מהרש"ב מלובאוויטש זצ"ל לא הי' שום שינוי בזה. וכן הי' מנהג החזו"א וכשיטתו לענין הפטרת חזון לא לשנות לניגון איכה דהוי אבילות בפרהסיא. ¹³

[ובספר נפש הרב (עמ' ק"מ) הביא מנהג בריסק שבפר' מסעי במנחה לא קראו כנהוג עד שני, אלא קראו עד שלישי, וטעם המנהג עפ"י דברי הנביא "ציון במשפט תפדה". ובגמ' שבת קלט. שאין הקדוש ברוך הוא משרה שכיתו על בני" עד שיכלו שופטים

¹³ ולכ' מבואר כן במג"א רפ"ב סק"ד ע"פ ריב"ש קי"ב ובמ"ב שם סק"ז דיש להעלות הרב למפטיר כיון שיודע לקונן [אגב- בזמנינו שבעל קורא הוא שקורא מתוך הקלף והעולה רק אומר הברכות אין טעם למנהג זה וי"ל בדרך צחות כיון דכיום בלא"ה אין שומעים לרבנים לתוכחה רק לברכות לכן אינו קורא רק מברך] ולזה תמה מרן הגריש"א זצ"ל [הל' ומנהגי בין המצרים להגרמ"מ קרפ שליט"א ה' ה'] איך נהג החזו"א דלא כמפורש במג"א ע"פ ריב"ש ותי' דרק הם שלבשו בגדי חול בשבת חזון יכלו לעשות כן אבל לדידן דמקפידים ללבוש בגדי שבת גם בזה יש להקפיד, ולפ"ז מנהג שלנו קשה, ובשו"ת משנת יוסף ח"ו סי' ק"ד נשאל בזה ותי' דיש נפק"מ בין ניהוגי אבלות ממש או רק סימני אבלות, אבל בספר הקריאה בתורה והלכותיה עמ' תל"ב. העיר דבלי' שערי אפרים ט' כ"ז שכי' דהפטרת חזון בניגון התאוננות וקינות והפטרת ת"ב בניגון איכה וא"כ גם בד' ריב"ש ומג"א י"ל דלא התכוונו לניגון איכה דהוי אבילות בפרהסיא, וכן במשנ"ב לא הזכיר ניגון איכה רק באסף אסיפם [ע"י משנ"ב תקנ"ט סק"ח].

¹⁴ הערת הגרי"ד שלדינגר שליט"א.

מעיקר ושורש אחד, והאחד מביא לידי אחר שהאדם שמכיר יחוד הבורא הוא נכנס בבריתו פנימי וחיצוני ועושה מצותיו ולהיפוך בכופר המצות ירד ממדריגה למדריגה עד שיכפור גם היחוד, אבל בכוונת בן עזאי י"ל ע"פ מה דאמרינן לעיל כד מטא נבוזראדן להיכלא הוי קא זיחא דעת' נפקא בת קול ואמרה עמא קטילא קטיל היכלא קליל קלית קימחא טחינא טחינת שנאמר קחי רחים וטחני קמח, פירוש שנאמר לנבוזראדן תדע שלא בגבורתך עשית כך אלא ע"י חטא ישראל נתתי לך רשות להחריב ביתי ועמי שכבר פרחת הקדושה מישראל ומהיכל, ועפ"ז עיקר החורבן לא נעשה ביום מוגבל אלא מעט מעט המשיך מעט שחטא ישראל, וזהו שדרש בן עזאי שהם רצו **שידרוש להם במגילת קינות** מה שנאמר בהם מצרות שנעשו לישראל, והוא השיב **ראו עיקר נרמז בתיבת הפתיחה של איכה** שעברו כל עיקרי ויסודי התורה אחת אחת עד שכפרו באחדות הבורא, ועל זה יש לקונן יותר מכל הצרות וזה מה שאמר ר' יוחנן **בישראל לקו באיכה** שהפתיחה בעצמה הוא תוכן וטעם הצרות שעברו על מצות התורה **"עכ"ד הערל"נ**.

הרי דעיקר במה שיש לנו לקונן הוא במה שנרמז במלת איכ"ה דהוא כל עיקרי ויסודות התורה, וא"ש דכיום נקרא "מגילת איכה" ולא "קינות" דרצו להדגיש דהעיקר הוא לקונן במה שנרמז במלה זו, וא"כ א"ש דכל פעם שמזכירים מלה זו גם ב' דברים אומרים זה בניגון של איכה, כיון דעתם תיבה זו מזכיר לנו תוכחה על מעשינו. ומ"מ עדיין לא נתבאר המשמעות בשלשה שושבינן שהשתמשו במלת איכ"ה.

בטעם שקוראים פרשת דברים לפני ת"ב

ויש להקדים מש"כ בשו"ע סי' תכ"ח ס"ד דיש להקפיד שתשעה באב יהי קודם ואתחנן, וכתב בבניאור הלכה הטעם כדי שיקראו בה בפרשת דברים שהיא מתוכחותיו של משה קודם ט"ב כדי להפטיר בה בחזון שהיא תוכחות ישעיה על חורבן, ומבואר דטעם קריאת פ' דברים לפני ת"ב כיון שכולו תוכחה, אולם בסידור רש"י סימן תג כתב "שבת שלאחר י"ז בתמוז מפטירין דברי ירמיהו, ומצמצמין, גורעין ומוסיפין, ומתקנין הפרשיות, כדי שתהא נקראת פרשת תחילת הספר שהוא אלה הדברים לשבת שלפני תשעה באב, כדי שיקראו בתורה איכה אשא לבדי, ומפטירין בחזון ישעיהו איכה היתה לזונה", מבואר מדברי רש"י דעיקר טעם קריאת פ' דברים והפטרת חזון הוא מחמת הפסוק שמוזכר בו איכה, ולכ' הכוונה שזה מקשר לדברי ירמיהו איכה ישבה בדד וכד' המדרש הנ"ל.

המגילה, ושאר ארבע מגילות השם מתייחס לכל המגילה, אסתר ורות ע"ש דמות המרכזי של המגילה, וקהלת, ע"ש המחבר, ושיר השירים ע"ש תוכן כל המגילה דהוא שיר המעולה מכל השירים. אבל איכה הוא רק שם המילה הראשונה ולכן בחז"ל נקרא סתם קינות. והי' אפש"ל דכיון שהונהג לקרות "קינות" לפיזטים שאומרים בת"ב, התחילו לקרות המגילה "מגילת איכה" כדי להבדיל ביניהם, ומ"מ עדיין צ"ל דיש משמעות מיוחדת במלה זו של איכה שעל שמו יהי' נקרא כל המגילה.

עוד מצינו שרבינו אלעזר הקליר עשה פיוט שלם [פיוט י"ג] שהולך ומונה כל התשועות והנפלאות שנעשו לישראל בלשון כה, ומקונן ע"ז, אי"ה כ"ה היינו איפה הכ"ה הזה, וזה מבוסס על מאמר חז"ל [ילקוט שמעוני איכה רמז תתר] "איכה איה כה שנאמר לאברהם אבינו כה יהיה זרעך, איה כה שנאמר למשה כה תאמר לבית יעקב" ועד"ז המשיך ר"א הקליר בכל הצדיקים. ובזהוהר **תרומה קמג: דין איכה**, אי כה, כוס של ברכה מה תהא עליה דקא יתבא בשמאלא ורתחא נפיש ולא שכיך. **והחיד"א בספרו מראית העין סנהדרין קד**. כתב איכה ישבה בדד אפשר לרמז על שגרמו גלות השכינה דכתיב מאנה להנחם כי איננו כמ"ש בזהר הקדוש וז"ש **אי כה** דהשכינה נקראת כה. ישבה בדד. כי איננו.

במלת איכה כתוב היסוד של כל הצרות

והנראה בעז"ה ע"פ מש"כ בהמשך המדרש "שאלו את בן עזאי אמרו לו רבינו דרוש לנו דבר אחד ממגילת קינות אמר להם לא גלו ישראל עד שכפרו ביחידו של עולם ובמילה שנתנה לעשרים דורות ובעשרת הדברות ובחמשה ספרי תורה מנין איכ"ה, א"ר לוי לא גלו ישראל עד שכפרו בשלשים ושש כריתות שבתורה ובעשרת הדברות מנין איכ"ה ישבה בדד. ע"כ המדרש. **ובסנהדרין קד: איתא "מפני מה לקו ישראל באיכה - מפני שעברו על שלשים ושש כריתות שבתורה" וכתב שם בערוך לנר דזה מובן שכל יסודי ומצות התורה הם**

¹⁵ ע"י ב"ב יד: סידור של כתובים: רות וספר תהלים, ואיוב ומשלי, קהלת, שיר השירים וקינות... **ובחגיגה ה: "רבי הוה נקיש ספר קינות וקא קרי בגויה. כי מטא להאי פסוקא השליך משמים ארץ - נפל מן ידיה, אמר: מאיגרא רם לבירא עמיקתא" וכן בהמשך המדרש שיובא להלן בשאלת התלמידים לכן עזאי ובאיכה רבה ד', כ"ה "טובה מגילות קינות לישראל" רק במדרש איכה רבה פתיחות סימן יז כ' "...בסעודת תשעה באב יושבין וקוראין קינן ונהי ואיכה". וכן בעיקר מקור קריאת איכה בת"ב בפ"ד ממס' סופרים ה"ד כשכ' ברכת על מקרא מגילה בהדי שאר המגילות נקרא בשם "איכה" אבל בפ"ח הי"ד כשכ' דיש נוהגים לקרותו בערב או מאחרים עד הבקר נקרא בשם "קינות" וי"א דתרי דיני אית בקריאתו א' כקריאת שאר מגילות וזה חובת ציבור ב' מדין קינות וזה גם על כל יחיד כדכ' משנ"ב תקנ"ט סק"ה בשם חיי אדם, ובוזה א"צ לדקדק כ"כ בקריאתו.**

ג' איכה הם ג' אופנים של קירוב

ור' צדוק בפרי צדיק דברים אות ט' עמד במה שקוראים דברים לפני ת"ב ותי' ע"פ מדרש הנ"ל דג' שושבינין נתבאו בל' איכה וביאר דתואר שושבינין נאמר על משה ואהרן כמו שאמרו [תנחומא עקב י'] שני לוחות כנגד שני שושבינין ובזוה"ק [ח"ג ג:] משה שושבינא דמלכא אהרן שושבינא דמטרוניתא. דמשה רבינו שהוא הוריד התורה מן השמים לישראל נקרא שושבינא דמלכא שקירב הקדוש ברוך הוא לישראל. ואהרן שכל כוונתו ועבודתו היה לקרב ישראל לאביהן שבשמים ולהכניס הדברי תורה בלב ישראל וכמו שאמרו [אבות א יב] הוי מתלמידיו של אהרן וכו' ומקרבן לתורה. אבל משה רבינו היה שושבינא דמטרוניתא ג"כ וכמ"ש [שמות י"ט י"ז] ויוצא משה את העם לקראת האלהים רק עיקר שמו ובחינתו הוא שושבינא דמלכא במה שהוריד התורה לישראל.

והנה כאן במדרש הנ"ל שמשל משה ישעיה וירמיה לשלושה שושבינין כוונתו שכולם היו מקרבין את ישראל לאביהן שבשמים. ואמר במדרש משה ראה אותם בכבודם ובשלותם ואמר איכה אשא לבדי וכו'. היינו שקירב את ישראל לאביהם שבשמים בזה שאמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב שהיה מגדיל אותם שהם גדולים ככוכבים כענין שנאמר [דניאל יב ג] ומצדיקי הרבים ככוכבים ועל דרך שאמרו [מגילה טז.] כשהן עולין עולין עד לכוכבים. ואף שהם אמרו זאת בכוונתם בעיני עולם הזה אבל באמת מה שנמשלו ישראל לכוכבים הכוונה שהם גבוהים במעלה ובמדרגה ככוכבים. ואמר להם משה רבינו ע"ה כיון שאתם גדולים במעלה כל כך צריכים אתם לראות שלא תשפילו עצמכם ולא תפלו חס ושלוש ממדרגתכם וקירבן השושבין זה באופן זה.

ישעיה ראה אותם בפחזותם והיה כוונתו לקרבן לה' יתברך בתוכחתו באמרו איכה היתה לזונה קריה נאמנה. היינו גם כן כיון שהייתם גדולים במעלה כל כך איך נפלתם משמים ארץ להיות גרוע כל כך, לכן הטיבו מעלליכם ולא תגרמו להענש חס ושלוש. וירמיה ראה אותם בניוולם היינו אחר שכבר נענשו ואמר איכה ישבה בדד היה כוונתו לקרבן על ידי זה לאביהם שבשמים על דרך שנאמר [ירמיה ל יז] וממכותיך ארפאך שעל ידי הפורעניות ישומו על לב לשוב בתשובה ויתקרבו על ידי זה לאביהן שבשמים וכמו שבאמת נולד תיכף משיח אחר החורבן [ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד ואיכה רבה א', נ"א] והיינו שקירבן לה' יתברך באופן זה וכמו שאמרו [איכה רבה ד', כ"ה] טובה מגילות קינות לישראל מארבעים שנה שנתנבא עליהם ירמיה. ולזה קורין בשבת זה פרשת דברים שיש בו תוכחתו של משה רבינו ע"ה שאמר איכה

אשא ובהפטרה חזון ישעיה שאמר איכה היתה ואחר כך בתשעה באב איכה ישבה שאמר ירמיה שכולם נקראו שושבינין היינו שכולם קירבו ישראל לאביהם שבשמים.

בשבת זה יש כח להתחזק בג' בחינות אלו

ובשבת זה הקודם יוכלו להתקרב בכל השלושה אופנים שבשבת יש התגלות עתיקא היינו שקשורים בשורש והם ככוכבי השמים והוא כנגד תוכחות משה רבינו ע"ה. ובריש תנא דבי אליהו [פ"א] נדרש על שבת הפסוק (ישעיה ס"ו, ב') ואל זה אביט אל עני, ונכה רוח, וחרד על דברי עני נגד בניוולם שהם בבחינת עני על ידי הפורעניות, ונכה רוח שבשבת נעשה הישראל נכה רוח על ידי שחושב כל מה שעבר עליו בכל ימי המעשה מה שעשה נגד רצונו יתברך שמו. ושבת זמן תשובה... והוא כנגד תוכחות ירמיה. וחרד על דברי היינו שכל אחד הוא בבחינת תלמיד חכם שזוכה לתורה שבעל פה וכמו שאמרו [ב"מ לג:] החרדים אל דברו אלו תלמידי חכמים וכו' ותורה שבעל פה הוא מטלא דעתיקא וזהו גם כן כנגד ככוכבי השמים. וכן נדרש בזוה"ק [ח"ב פט.] הפסוק [ישעיה יד ג] ביום הניח ה' לך מעצבך ומרגוזך ומן העבודה קשה על יום השבת כיון דכתיב ביום הניח ולא בהניח. ופירוש מעצבך מה שעצב על העבר ומרגוזך מרוגז היצר הרע על העתיד שבשבת זוכה כל אחד מישראל להנצל מקטרוג היצר הרע כמו שאמרו במכילתא (בשלח ויסע ה') ושומר ידו מעשות כל רע שהוא משומר מן העבירה ובפרי עץ חיים איתא שניצול מקטרוג היצר הרע וזה כנגד תוכחות ישעיה שראה אותם בפחזותם. ומן העבודה קשה שבשבת יש לישראל נייחא בלב אף שהוא עוד בתוך העבודה קשה במה שמכיר אז שהכל מה' יתברך והוא צופה רק לטובה וכמו שנאמר וממכותיך ארפאך שהמכה בעצמה הוא לרפואה. ומשום הכי קורין התוכחות של השלושה שושבינין ביחד בשבת של משה וישעיה ואחר כך של ירמיה כדי שנתקרב על ידי כולם לאבינו שבשמים ונזכה על ידי זה ללדת המשיח כנ"ל.

עוד כתב שם באות יג בביאור מדרש הנ"ל, דבודאי לא רק על שיווי הלשון איכה נתכוון המדרש רק דאיכה הוא לשון קינה לשון תוכחה פירוש איכה נהייתה כזאת. וזה ענין תוכחת משה כשראה את ישראל בכבודם היינו כשהיו במעלה הגדולה ובשלותם בעולם הזה, כמו שנאמר בהתחלת הפרשה ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב רב לכם שבת בהר הזה והיינו הרבה גדולה ירשתם בהר הזה (ספרי פרשה זו ה') ורב לכם היינו שאתם במעלה גדולה שכן מורה לשון רב. פנו וסעו וגו' בואו ורשו את הארץ וגו' היינו לקבל קדושת ארץ ישראל ואור תורה שבעל פה כמו שאמרנו. ואחר כך כתיב ואומר אליכם בעת ההוא לאמר שהייתם בגדולה ובמעלה עליונה

שכבר נפלו מוכיח אותם כיון שהייתם גדולים במעלה כל כך איך נפלתם משמים ארץ להיות גרוע כל כך, לכן הטיבו מעלליכם ולא תגרמו להענש חס ושלום. וירמיה ראה אותם אחר שכבר נענשו ואבדו כבר מעלתם, ואמר איכה ישבה בדד היה כוונתו לקרבן על ידי זה לאביהם שבשמים שיתבוננו מה הפסידו ע"י חטאם. ובש"ק פ' דברים שכלול בתוכו גם ת"ב של השבוע הבא נכמ"ש ר' צדוק שם אות י"ג ¹⁶ שחלק התיקון ולידת משיח נכלל בשבת הקודם] יש בכוחו להחזיר כלל ישראל למעלתם הקודם.

שייכות אִיכָה דאדם הראשון ואיכה דקינות

אבל באמת יש מקום להעמיק יותר בעצם מלת איכה, ע"פ המדרש בפ' בראשית [נט סימן ט] "עה"פ [ויקרא ה' אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אִיכָה] [בראשית ג ט] ויקרא ה' אלהים אל האדם, איך הוית, אתמול לדעתי, ועכשיו לדעתו של נחש, אתמול מסוף העולם ועד סופו, ועכשיו בתוך עץ הגן, א"ר אבהו בשם ר' חנינא כתיב [הושע ו] והמה כאדם עברו ברית, המה כאדם הראשון, מה אדם הראשון הכנסתיו לתוך גן עדן וצויתיו ועבר על צווי, ודנתי אותו בשלוחין ובגרושין, וקוננתי עליו איכה, הכנסתיו לתוך ג"ע שנאמר ויניחחו בג"ע, וצויתיו שנאמר ויצו ה' אלהים על האדם, ועבר על הצווי שנאמר המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת, ודנתי אותו בשלוחין שנאמר וישלחו ה' אלהים מג"ע, ודנתי אותו בגרושין דכתיב ויגרש את האדם, קוננתי עליו איכה שנאמר ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה, איכה כתיב, אף בניו הכנסתים לא"י, וצויתים ועברו על הצווי, דנתי אותם בשלוחין ובגרושין וקוננתי עליהם איכה, הכנסתים לא"י שנאמר [ירמיה ב] ואביא אתכם אל ארץ הכרמל, צויתים שנאמר [שמות כז] ואתה תצוה את בני ישראל, עברו על צווי שנאמר [דניאל ט] וכל ישראל עברו תורתך, דנתי אותם בשלוחין שנאמר [ירמיה ט"ו] שלח מעל פני ויצאו, דנתי אותם בגרושין שנאמר [הושע ט] מביתי אגרשם, קוננתי עליהם איכה שנאמר איכה ישבה. ובזוה"ק בראשית כט. דהכא רמיז ליה דעתיד לחרבא בי

שכבר זכיתם לתורה שבכתב בחורב והייתם מוכנים לכנוס לארץ ישראל להשיג האור קדושת תורה שבעל פה, לא אוכל לבדי שאת אתכם שעדיין יש סכנה מהיצר הרע שהרי ראינו שהיה יכול לכנוס גם לגן עדן לפתות לאדם הראשון. וכן במתן תורה שבדיבור לא יהיה לך נעקר יצר הרע מלבם אף על פי כן חזר אחר כך למקומו [שיר השירים רבה א טו] ולכן לא אוכל אנכי לבדי לשאת אתכם שיוקבעו בכם הדברי תורה לעולמי עד. ואמר ה' אלהיכם הרבה אתכם על דייניכם [ספרי פרשה זו ט] ואתם גדולים כל כך והנכם היום ככוכבי שמים וגו', והוא מעלה הגדולה שאין למעלה הימנה שעל זה אמרו [מגילה טז] וכשהן עולין עולין עד לכוכבים. ואמר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם בגדולה ומעלה ככם כמעלתכם אלף פעמים וגו' איכה אשא לבדי טרחכם משאכם וריבכם שאחר כל הגדולה הזאת יש בכם טרחנים ורגזנים ורוגזנים [ספרי פרשה זו י"ב] שאף בגדולי עולם יכול היצר הרע לכנוס כשיש נגיעה מממון או מתאוה כמו שמצינו אף בתנאים [קידושין פא.] לולי ה' שעמד להם ושמרם וכן באמוראים [סוכה נב.] ולא אוכל אנכי לבדי לשאת אתכם שיתקע תלמוד תורה בלבבכם לעולמי עד. לכך הבו לכם אנשים וגו' וידועים לשבטיכם שכל אחד יהיה ידוע וכן יהיה מכיר לאנשיו ויכול יותר לפעול במקורביו שיוקבעו הדברי תורה אצלם. ע"ש שהאריך בענין השופטים דתלוי בזה, וכל זה הקדמה לבואו ורשו את הארץ שיכנסו לארץ ישראל לרשת כח תורה שבעל פה שיוקבעו הדברי תורה לעולמי עד.

וזה כוונת המדרש משה ראה את ישראל בכבודם היינו במעלה ובשלותם בעניני עולם הזה ואמר איכה שצעק איכה נהייתה כזאת שבמעלה גדולה כזו יכול עוד היצר הרע לכנוס. ואמר השושבין להזהיר את ישראל שיוקבעו דברי תורה בלבם לעולמי עד שאם לא כן יכול חס ושלום לבוא לפחזותם וניוולם. וזה שייכות פרשת דברים קודם תשעה באב שזה דברי השושבין הראשון שהזהיר את ישראל בהיותם במעלה שלא יבואו חס ושלום למה שבאו אחר כך שראה ישעיה אותם בפחזותם וירמיה בניוולם. ועל ידי קריאת פרשת דברים בשבת הקודם זוכין שיוקבעו דברי תורה בלבם ולתקן בשורש את הקינה שקונן ישעיה בפחזותם ולזכות שיתוקן האיכה של ירמיה בניוולם שלא יהיה עוד הצום תשעה באב ויהפך לששון ולשמחה ולמועדים טובים במהרה בימינו אמן: עכ"ד ר' צדוק ז"ע.

נמצא לפ"ז דאיכה בא לקרב את ישראל ע"י מה שמפליגים במעלתם הגדולה, רק משה רבינו נמצא כשכלל ישראל עדיין הם במדרגה גדולה ומזהיר אותם כעת שיראו לא ליפול ממדרגה זו, וישעיה שראה אותם

¹⁶ וז"ל "והנה כבר אמרנו שבכל שבת נכלל כל הקדושות שבאים בתוך ימי המעשה שאחריי וכמו שאומרים וקדשתו מכל הזמנים דשבת כולל כל קדושת הזמנים וכמו שמוכא בזוה"ק (ח"ב פ"ח א) כל ברכאן וכו' ביומא שביעאה תליין דשבת כולל כל הברכות וכל הקדושות שהם אחד כמו שנאמר (בראשית ב', ג') ויברך ויקדש וכל מה שיש בתוך ימי המעשה ברכה וקדושה מקבל מיום השבת שקודם לו. ומחא טעמא מברכין החודש בשבת שקודם ראש חודש שקדושת ראש חודש שיבוא בתוך השבוע כלול בשבת הקודם ומקבל מיום השבת. וכן השבת הוה שחל תשעה באב בימי המעשה שאחר כך הנה זה שהיה אז יום חורבן בית אלהינו אינו נכלל בשבת הקודם דשבת הוא רק כללא דכל ברכאן וקדישין. אבל מה שמיום תשעה באב הוא יום הולדת נפשו ורוחו של משיח זה כלול בשבת זה שקודם תשעה באב שממנו מקבל יום זה הקדושה זו וכאמור. ולכן נקרא שבת זה שבת חזון שבו ראוי שיוולד משיח ויקים אשפוך את רוחי על כל בשר וגו' בחורכם חזיונות יראו."

מקדשא ולמבכיבה איכה, הדא הוא דכתיב איכה ישבה בדד, א"י כ"ה.

הרי שהמדרש משווה איכה דאדם הראשון ואיכה דירמי' וצ"ע מה השייכות הרי הניקוד אינו דומה כלל.

וביאר בספר דברי ירמיהו עה"ת פ' בראשית, דעיקר החטא מה שישראל גלו מארצם הוא זה "המה כאדם" ר"ל שהחזיקו עצמם ככל אדם וככל אומה ולשון ובזה עברו ברית שהיו צריכים לדעת כי אינם ככל האומות, ובזה מפרש שהוא כמו אדה"ר שחטאו ה' שנמשך אחר הנחש והרי הנחש לפני החטא ה' חי מדבר כמו האדם ומ"מ ה' הבדל גדול ביניהם דבעצם ה' כשאר חיות השדה וגם לא ה' לו שום מעלה רוחנית שהקב"ה לא דבר אתו ולא צווה אותו דבר ואין מקומו בגן עדן כמו האדם, וא"כ לא ה' לו לאדם להשתוות לנחש ולשמוע לו שה' לו לדעת שהוא שוג אחר לגמרי ואין לו כלל סיג ושיח אתו. א"כ חטא ישראל ה' ממש כאדם הראשון ששכחו מעלתם בזה שנמצאים בא"י שאינו דומה כלל לכל הארצות דזה כמו ג"ע, וכן יש להם מעלה רוחנית עצומה במה ששמעו דבר ה' בהר סיני ולזה כמו באדם הראשון שלחו מג"ע כן ישראל שלחם מא"י, ובזה א"ש שייכות איכה לכאן דהנה זה פשוט דלא חשב אדה"ר שאפשר להסתתר מהקב"ה רק שסבר שכל מה שהקב"ה מדבר אתו הוא בשביל שיש לו ציווים והגבלות, אבל אם ישתווה לנחש עדיין יוכל להיות חי מדבר ויהי' חפשי מעול מצוות כמו נחש ולא יצטרך לדבר עם הקב"ה, ולזה אמר לו ה' איכה היינו שתכיר איה מקומך הרי לא תוכל להיות בג"ע ולא לדבר אתי דאינך דומה לנחש שהוא ככל חית השדה, וכן כל כלל ישראל בא"י צריכים להכיר מעלתם שא"א להם להיות שם ולהתדמות לגוים ולא לדבר עם הקב"ה עי"ש באריכות שהסביר ענין שילוחין וגירושין.

המשל של מהגיד מדובנא

והמגיד מדובנא בכתביו על מגילת איכה, העיר ג"כ דמה השייכות מלת אֵיכָה דאדה"ר לקינת איכה, ותי' ע"פ משל לאב שהושיב את בנו בכפר ומסר לידו כמה בתי אכסניא העומדים על פרשת דרכים להתפרנס מהם, אבל הזהיר אותו שלא יקח שום שותף לעסק זה דכל שותפות גורמים רעה, והוסיף והזהיר לו דגם את תקח שותף תזהר מאד שלא יהי' אתך בביתך כי שותף פגיעתו רעה כש"כ בשוכן אתך ממש, אך הבן לא שמע לקולו ולקח שותף ואף הקצה לו חדר בביתו כששמע האב כך שלח אגרת לבנו ובה מלה אחת אֵיכָה? כלומר היכן מקומך ואיה מקום שכינך? לימים נדלדל הבן וכל האכסניות עברו לרשות השותף ונתקיים בו הפסוק הגר אשר

בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה שוב הריץ לו אביו אגרת ומה מלה אחת "אֵיכָה" רמז לו שאילו ה' שומע בקולו תחלה שלא להכניס זר לביתו לא ה' סופו מר נמצא שהאב פתח באֵיכָה של אדם וגמר באיכה של קינות והכל ענין אחד, והנמשל אף אדם הראשון קודם החטא היתה שליטתו בכל העולם וכל העולם ה' שלו, אח"כ ניתן כח גם לסט"א כיון שהי' שותף לאדם שאלו הקב"ה אֵיכָה כלומר היכן אתה והיכן אויבך שעתיד ליטול ממך הכל, לבסוף אכן גברה ידו של הסט"א ואדם נידלדל וירד עד שהי' ראוי לקונן עליו איכה. עכ"ד המגיד מדובנא.

וכ"ז מתאים לד' ר' צדוק שהבאנו שעיקר ענין איכה זה לבטא גודל מעלת ישראל, דאיך יתכן שגדלה מעלתם כ"כ מכל האומות העולם וירדו עד לעפר, ומשה מזהירם בזמן גדולתם שכבר מעכשיו יתבוננו גודל מעלתם ליזהר שלא יתדמו לגוים, וישעי' מזהירם בזה אחרי שכבר חטאו ולמדו מן הגוים, וירמי' מתאונן עליהם אחרי שכבר איבדו מעלתם.

אבל יחיד עשי לך

וכ"ז הוא מוסר לכל יחיד ויחיד בהתבוננו על גודל מעלת נשמתו ומה ה' בכוחו לזכות, ואיך איבד כ"ז, וזה מסייע לאבלות על ביהמ"ק דאילו ה' לנו בית המקדש ה' כל יחיד ויחיד זוכה להיות כמו תנא או אמורא, ובהתבוננו במצבו עד כמה הוא רחוק מכל השלימות ועד כמה חסר לו בידיעת התורה ועבודת ה' יקונן על עצמו איכה. [עי' בשיחות הגרש"ד פינקוס צ"ל גלות ונחמה שהפליג הרבה בנקודה זו וזה מסייע לדורות הללו שאין לנו הרגשה לחורבן ביהמ"ק]

ובזה א"ש ד' המדרש שהתחלנו בו "אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה איכה אשא לבדי, ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים איכה ישבה בדד" דאילו זכו ישראל היו נשארים במעלתם הראשון ורק היו שומעים אזהרות שיש להם להשאר במדרגתם, וכעת אבדו מעלתם ועליהם לקונן על מה שאבדו, וא"ש דכל פעם שאנו קוראים פ' דברים ומגיעים לפסוק זה אנו אומרים בניגון איכה להורות שאין אנו זוכים לשמוע זה ממשה רבינו באותו מצב שהיינו אז במדבר.

מעלת משה על מה שהצטער על ד"ת

ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות: [שם י"ד]

וברש"י דזה חלק מהתוכחה, דחלטתם את הדבר להנאתכם, ה' לכם להשיב, רבינו משה ממי נאה ללמוד

ממך או מתלמידך, לא ממך שנצטערת עלי' [היינו כשהי' במרום ארבעים שנה - נחלת יעקב] וכו'.

ודקדק הג"ר אליהו דיסקין שליט"א מדברי רש"י שלא נאמר ממי נאה ללמוד ממך ששמעת מפי הגבורה, רק ממך שנצטערת עלי', מבואר דעיקר המעלה ללמוד ממשה הי' זה שעמל וייגע ע"ז, שלחם לא אכל ומים לא שתה, ומבואר דכדי להיות רבי טוב תלוי עד כמה שהצטער ע"ז, דמשה החזיק את זה למעלה, יותר מזה שקיבל תורה מפי הגבורה בעצמו. וכן כל גדולי ישראל עיקר מעלת תורתם הי' מה שקנו מתוך עמל ודחק ועוני, כידוע על השאגת ארי' שאמר שהספרים היותר טובים שלו הם אלו שחיבר לפני שהי' רב והי' עני מרוד ולא הי' לו כסף לקנות נייר, וכתב על מלט, אבל אח"כ לא הי' כבר אותו דרגה, וכן הקצות החושן לא הי' לו כסף להסקה וכתב תחת השמיכה שלו מרוב קרירות, והגר"ש שקופ זצ"ל למד 6 שנים בוואלוזין ולעת זקנה כשהגיע לוואלוזין התחיל לבכות ואמר דכשלמד שם הי' לו נעליים קרועות וכך הי' הולך בשלג, ואלו היו השנים הכי יפות שלו, דתורה מתוך הדחק זהו התורה הכי גדול. וכן העיד הגרא"מ שך זצ"ל דעיקר הצמיחה שלו הי' בימי מלחמת עולם הראשונה שהי' כשנתיים בלי בית בלי משפחה ובלי חברים, וישב באיזה ביהכ"נ ולמד שם כל היום, ואשה אחת הביאה לו לאכול פעם אחת ביום, והי' לו שם ש"ס, רמב"ם, ותשו' רעק"א, ארוחת בוקר הי' ש"ס וארוחת צהרים הי' רמב"ם וארוחת ערב הי' רעק"א, מזה ידע רעק"א בע"פ, ואז הי' השנים הכי יפות שלו.

ביאור "ואם אתה עושה כן"

והנה במשנה באבות [פ"ו מ"ד] איתא כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו', ואם אתה עושה כן וכו' ויל"ע מה הכוונה ואם אתה עושה כן, ופי' הרב הנ"ל בכמה אופנים, או דכ"ז שלא עושה כן בפועל א"א להסביר התענוג בזה, עי"ל ע"פ מה דאיתא בסנהדרין כ. שך החן זה דורו של משה והבל היופי זה דורו של חזקי' אשה יראת ה' היא תתהלל זה דורו של ר"י בר אילעאי שהי' ששה מתכסין בטלית אחד, ולכ' איך יתכן דהיו יותר מדורו של משה וחזקי', אלא הפי' דאף דבוודאי גם דורו של משה וחזקי' הי' להם הנכונות ללמוד מתוך הדחק אילו הי' מגיע להם נסיון זה, אבל סו"ס לא הי' להם נסיון זה, אבל דורו של ריב"א עשו כן בפועל וזה המדרגה הכי גדולה, ולפי"ז י"ל "ואם אתה עושה כן" דכדי להיות אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב הוא רק בעושה כן בפועל ממש.

עוד פי' ע"פ מה ששמע וויכוח בין ראש ישיבה למשגיח, האם נכון לתת לבחורים יותר תנאים של גשמיות כגון מקרר בכל קומה וכדו', דהראש ישיבה טען דאיך יתכן לצמוח בתורה בתנאים אלו של גשמיות, ואמר לראש ישיבה, דהכוונה "ואם אתה עושה כן" – היינו מעצמך-שמי שירצה שבנו יגדל להיות חזו"א ולכן יכוף בנו להיות פרוש מעניני עוה"ז, לא יעזור, דצריך לדעת דצריך לבוא מעצמו ולהרגיש אושר ושמחה בזה, אבל כשמרגיש כפיה בזה לא יהני. עכ"ד הרב שליט"א.

התוכחה בענין שרי עשרות

ויש להוסיף דחלק מתוכחת משה רבינו הי' שלא היו מוכנים ללמוד מתוך דחק ויגיעה, דהנה עיקר מה שהעמיד שרי עשרות ושרי מאות היה בעצת יתרו כדי שלא יעמוד העם על משה מן הבוקר עד הערב, והנה אף דבוודאי הסכים הקב"ה לעצה זו כדי להקל על הציבור וכך באמת צריך לעשות, אולם מעתה יחסר להם חלק היגיעה והצער בזה שממתינים לדבר עם משה, דמעתה שכל עשר אנשים יש להם רב אז מיד כשנתעורר איזה שאלה, יכול להתקשר לרב שלו, והתביעה עליהם הי' שלמה היו כ"כ שמחים כששמעו הצעה זו, דהי' להם לפחות להאנח על שמעתה יחסר להם היגיעה והעמל, ומזה הבין משה שמחפשים שיהי' להם הכי קל בתורה. ומה שנוגע לזה בזמנינו ראה לקמן.

תורה מתוך הדחק אצל מו"ז זצ"ל

ואם אנו עוסקים במעלת תורה מתוך הדחק ומתוך ויתור עניני עוה"ז והיגיעה והצער בעמל התורה, נביא כאן חלק ממה שכתב אאמו"ר שליט"א ¹⁷ על מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל לרגל היארצייט ערב תשעה באב. [חלק מזה כבר הבאנו בפ' מסעי]

"הי' מספר לנו כמה פעמים איך שהי' תקופה במדינה זו שהרבה אנשים קפצו לקנות בתים לפי שהי' בזול, וגם אותו הטרידו כמה מחבריו שיעסוק בענינים אלו, אך הוא עמד בתוקף וטען כי מרגיש שמפריע לו מלימודו, והי' נחשב אז לנסיון גדול.

פעם אמר כי בעצם לא דאג מעולם מאין יהי' לו כסף, והיו זמנים שלמד מתוך דחק ולחץ גדול, וכן הדריך אותנו שאין לנו לדאוג, ובבטחון בנותן לחם לכל בשר יש להמשיך בחיים של תורה והי' רגיל לומר "אנחנו העשירים הכי גדולים לפי שיש לנו תורה" [מצד אחר הכיר טובה לאנשים יחידים שעזרוהו בזמנים קשים]

¹⁷ ארחות ישרים עמ' קי"א.

שקוע בעבודת החיפוש ועי"ז התחדש לו הרבה חידושים, וזה הערה לדורינו שמו"ל כל מיני ספרים להקל על הלומד, ומובאים שם כל המראי מקומות עד שכמעט א"צ ללמוד רק לפתוח ספר זה או אחר ושם מובאים כל מיני חידושים וקושיות ותי', וא"צ שום יגיעה ועמלה-²⁰ אחי ז"ל הי' הסמל של עמלות בתורה שקוע בלימוד וזכה לחדש חידושים רבים, ואם נתעורר ונקבל הערה זו יהי' זה הוספה לזכיותו הרבים.

הכ' לכבוד התורה ולומדי' בצלאל ראקאו

חוסר היגיעה בזמננו

הנה במש"כ דו"ז זצ"ל בענין היגיעה והחיפוש בתורה, יש להכניס זה בדברי התוכחה של משה רבינו לכלל ישראל במינוי שרי עשרות, לפ"מ שנתבאר לעיל דהתוכחה בזה הי' שמחפשים שיהי' קל להם ולא יצטרכו להמתין למשה רבינו ולעמוד עליו מן הבוקר עד הערב, א"כ לזמנינו יהי' בזה נפק"מ לענין חיפוש ויגיעה וכדכתב דו"ז זצ"ל שמסתכלים בספרים שיש בו כבר כל החידושים וכל המראי מקומות. אלא דיש להוסיף דבאמת מחמת חולשת הדור אין אנו יכולים להתייגע כ"כ כמו שהתייגעו אבותינו שבקושי אנו מצליחים ללמוד גפ"ת, וא"כ אולי לדור שלנו מותר לעיין בספרים אלו וכעצת יתרו למשה שנתקבל, אלא התביעה עלינו שאנו שמחים ומרוצים בזה, וכמו שאמר משה "ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות" היינו שקיבלו ההצעה בשמחה ואמרו למשה לעשותו מהרה, והי' להם לפחות להאנח על שצריכים לזה, וא"כ יהי' זה לנו עבודה בפרט בימים אלה של חורבן ביהמ"ק שאנו בוכים גם על חורבן עצמינו להתבונן בדרכי הלימוד של אבותינו ורבותינו איך שהתייגעו כ"כ על התורה, ונאנח על גודל ירידת וחולשת הדור על שאנו צריכים לכל ההקלות.

האם נכון להדחף ולהדחק

ותקרבו אלי כולכם וגו' [שם כ"ב]

וברש"י בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבו אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם וגו' אותה קירבה היתה הוגנת, ילדים מכבדים את הזקנים וכו' אבל כאן בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים וכו'.

סיפר דודי בנו הגה"צ ר' יצחק שליט"א שפעם הי' אתו בנופש בבורנמס באנגלי', ושלח אותו לדפוק על דלתות יהודים אחרים שהיו שם כדי לאספם למנין, וא' מהם הי' של גביר אדיר, וכשהלה פתח דלת ביתו ראה דודי את ביתו ונתפעל מאד מהדירה שלו שהי' בתכלית היופי, וכשחזר לאביו סיפר ע"ז בהתפעלות, הביט עליו אביו בתמיה עצומה, כלומר וכי איזה חשיבות יש לזה כלל, הרי מי שיש לו תורה הוא הכי עשיר בעולם.

ג' ימים לפני פטירתו אמר, שבזמן שכיהן כמלמד בביה"ס יסודי התורה, אף שלא הי' לו צורך ללמוד כ"כ בעיון, מ"מ הי' שאיפתו לגדלות, וחידש ויגע הרבה בעומק העיון, ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו שהי' יכול להרביץ תורה בדרכו זו לתלמידים מוכשרים.

השיחה האחרון שלו הי' בענין יגיעה ועמל בתורה, מה ששמע מהגה"צ ר' אליהו לאפיאן זצ"ל בשם הח"ח במש"כ אשת חיל דקאי על תורה, דהת"ח הוא בעלה של התורה, וע"י עמל בתורה התורה נקנית אליו כאשה שנקנית לבעלה, וכשעמל בתורה מתגלים אליו דברים חדשים, וכמ"ש רש"י סנהדרין על נפש עמל עמלה לו, דהתורה עומלת לו במקום אחר וכל מי שעמל בתורה יודע שהמציאות הוא כך, הוא עמל על רש"י ופתאום רואה באיזה ספר דבר הנוגע.

גם בסעודות ש"ק הי' יכול להאריך בד"ת עמוקים בסוגיא חמורה, וכן בשיעוריו הי' לומד עם תלמידיו גם עם אלו שכבר היו חוץ מכותלי ביהמ"ד סוגיות עמוקות להדריכם שתמיד יתעמקו בתורה.

וכה כתב עליו אחיו דו"ז הג"ר בצלאל זצ"ל:¹⁸

"אחי זצ"ל לא הי' רק מרביץ תורה למאות תלמידים וכו' אלא גם מהתמדו שראו בו שלא נח ולא שקט והי' שקוע בלימוד בכל עת ורגע ולא הי' שום דבר או ענין של תורה קטן בעיניו, והי' כמעין המתגבר בחידושים רבים וכו' אולם היותר קרובים אליו ראו בו את רוב עמלו בתורה, כי לא הניח דבר שראה מובא באיזה ספר שלא חיפש אחריו, עד שראה מקור הדברים כי כידוע כמה פעמים המביא המקור מאיזה ראשון לא הי' הספר לפניו וכו' ולא הי' מעצור לעמלתו וטרחתו בזה¹⁹ ובזה עדות הם חידושי הנדפסים, שהם בדרך כלל מערכות שלמות ומקורות רבות של ראשונים ואחרונים, כי הי'

²⁰ כבר הבאנו מה שנתפרסם מודעה בעיתון וזה תוכנה: "פשט בגמרא" "קושיא ברש"י" "סוגיא קשה" לא תשאר ללא תשובה! קו רבני הש"ס בכל שעה בכל מקום בש"ס- קו טלפוני מאויש ע"י תלמידי חכמים מכל החוגים, הבקאים במס' הש"ס, הנותנים מענה לשאלות, סיוע והבנה וליבון בכל סוגיות הש"ס! 0722282828 שלוחה 3 לכל שאלה, בכל שעה, בכ"מ בש"ס.

¹⁸ בקול התורה חוברת י"ט ונדפס בהקדמה לס' ארחות ישרים.
¹⁹ סיפר מו"ר הג"ר זאב פלדמן שליט"א רב דק"ק תורה עץ חיים שהי' פעם בדרשת שבה"ג שלו ודיבר בענין מצות הגדה לנכד, ולמחרת אמר לו הגר"ז שליט"א דבפנים יפות וחת"ס משמע דלא מקיימים בזה מצות הגדה, והתקשר אליו בטלפון לדעת איפה בדיוק זה כתוב ואם מוכח כן בדבריהם.

יבא מי שחמורות דומות לו כקלות וירחבו במי שקלות דומות לו כחמורות, ובמהרש"א שם דמבואר דלאו נער וזקן ממש, אלא לענין תורה ומצוות קא משתעי קרא, ומה שבקללה זו נתקרה דעתו של ישעי' דאיתא בפ' חלק בעקבתא דמשיחא חוצפה יסגי, וכיון שקללה זו סימן למשיח נתקרה דעתו.

[וראה כלי יקר כאן שפי' דע"י הקללה דירחבו נער בזקן נתקרה דעתו כיון שמתוכה ידע על מה ולמה הי' להם כל התוכחות דקללה זה נמשך מחטא המרגלים שהיו הילדים דוחפים את הזקנים ובזה קבעו בכ"י לדורות "ועוד היום לא הטהרנו ממדה רעה זו הלא הי' המחרכת שני בתי מקדשים ועוד ידה נטוי"]

ולפ"ז י"ל דאין עיקר המכוון עצם מעשה הדחיפה אלא העיקר הוא הזילזול במי שזקן וקנה חכמה, וילדות מבטא מי שאיכפ"ל רק עניני עוה"ז ויותר ריק מתורה וחכמה, והדחיפה מורה שאינם מחשיבים מה שיש לו תורה וחכמה, ומעדיפים הילדות שמרמוז על תענוגי עוה"ז והחיבור לגשמיות, וא"כ יש להוסיף דכיון שנדחפו כשבאו ממש רבינו לשלוח מרגלים, א"כ הראו בזה דחסר להם הערך לרוחניות והעיקר אצלם הגשמיות, וא"כ בקשתם לשלוח מרגלים אינו מחמת שמעריכים א"י מגודל מעלה ברוחניות רק העיקר מחשבים אותה מצד היותו ארץ טובה בגשמיות.

חסרון דרך ארץ וחשיבות לתלמידי חכמים

ולפ"ז בכלל דחיפת ילדים לזקנים הוא גם חוסר דרך ארץ לזקנים ות"ח, ויש להביא כאן מכתב מו"ז זצ"ל לבחור אחד משיבת גייטסהעד שרשם שיעורי דו"ז הג"ר בצלאל זצ"ל ופירסם אותם ברבים תחת כותרת "שיעורי הרב ב' ראקאו":

אל כבוד הבחור ... מסדר כתבי הגאב"ד דגייטסהעד נ"י- קבלתי ענינים הנדפסים ורב תודות עבור ההדפסה, אבל תמוה אתמהה כמו ר"ש ברי' דרבי בסוף הוריות "מי הם הללו שמימיהם אנו שותים ושמותם אינם מזכירים" הלא יעיד הענין עצמו שהוא גאון, וכבר נודע טבעו בעולם התורני, וגם הוא אב"ד דק"ק גייטסהעד וגם שם קודש אינו ב. כי אם "בצלאל" כי בצל קל הוא, וא"כ עלי לתבוע עלבון התורה, ונא לתקן להבא לכתוב תחת הכותרת הראוי "שיעורי הרב בצלאל ראקאו הגאב"ד דק"ק גייטסהעד" – ואם תלמיד מחויב בכבוד רבו עליו להוסיף אפילו "מורה"ר או דומה לו

הכותב לכבוד התורה ולומדי' בנציון ראקאו

החשיבות וההערכה לא"י

וחשוב להביא כאן דברי ר' ירוחם זצ"ל שמאריך בגודל ענין ההערכה לכל ענין רוחני ובפרט לא"י, עי' מש"כ

אמר החי' הרי"ם ²¹ דלכ' ק' דאם אותה קירבה דמ"ת היתה הוגנת מדוע הוא נזכרת בתוך החטאים, ותי' דגם על אותה קירבה הוכיח אותם, לפי שבשעת שמיעת דברי תורה אכן מן הראוי להדחף ולהדחק, כדי שיהי' אפשר לשמוע היטב ולקבל יותר, והנה אתם עשיתם להיפך במקום שראוי הי' להדחף הייתם מתונים והגונים וחלקתם כבוד זל"ז, ואילו במעשה המרגלים קרבתם אלי בערוביאי בדחיפה ודחיקה בלהט ובהתלהבות וכע"ז כ' החת"ס בתורת משה.

הנה בוודאי זה רק דרך צחות, דהרי רש"י כתב דאותה הקירבה היתה הוגנת, דבאמת שמה הי' הקירבה רק לבקש ממש רבינו שהוא יהי' זה שידבר אליהם ולא הקב"ה, אבל עכ"פ הנוגע למעשה האם נכון להדחף, יוצא דאם משהו אומר שיעור או שיחה ויוכל עי"ז להתחזק או להתעלות בדברי תורה אז נכון להדחף כדי שיוכל לשמוע היטב, אבל כל זמן שאין מה לשמוע למשל בקברי צדיקים או בראיית פני הצדיק דגם מרחוק יוכל לראות רק שרוצה לראות יותר טוב, בזה אין נכון להדחק, רק שאדרבה יכבדו זה את זה, וגם פשוט דגם בבא לשמוע דברי תורה הדחיפה צריך להיות מכוון כלפי עצמו אבל לא שידחוף את חבירו שעומד בדרכו, רק שהוא ינסה להתקדם הלאה בלי לדחוק אחרים, רק שיהי' מוכן להיות דחוף ודחוק כדי שיוכל לשמוע טוב יותר. ²²

אולם הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א נקט בפשיטות דל"ש כלל לומר דבדור המדבר באמת דחפו הילדים את הזקנים בפועל, דזה מתאים רק לדורינו הירוד בעו"ה שעלי' נאמר בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי, ואילו היו עושין כן בזמן משה לא הי' משה מדבר אליהם כלל, אלא ענין הדחיפה הוא במחשבה, וביאר ע"פ גמ' חגיגה יד. די"ח קלות קילל ישעי' את ישראל ולא נתקרה דעתו עד שאמר להם המקרא ירחבו נער בזקן והנקלה בנכבד, וביאר "נער" איתא שם אלו בני אדם שמנוערים מן המצוות ירחבו במי שמלא מצוות כרימון והנקלה בנכבד

²¹ ליקוטי יהודה.

²² א' מחסידי הגה"ק בעל קדושת ציון מבאבוב זי"ע הי"ד ושמו ר' נחום זאלץ נדחף פעם לחטוף שיריים. כשהרבי הבחין בכך שאל אותו מדוע אתה דוחף אחרים? והוסיף בכחאי לישא אדרבה "שטופ יענעם צו וועסטו אויך האבען" [-קרב אחרים בדחיפותיך ואז גם לך יהי'] דיבורו של צדיק הי' נר לרגליו בכל שנות חייו, כל פעם שהי' צריך למשהו ואף גם לישועה זכר את דברי רבו, ובמשך השואה הי' עושה כל לאל ידו להציל אחרים מתוך אמונה שזה העצה הטובה בשבילו, וכשהי' בגיטו קראקא העסיק "כביכול" מאות עובדים ובתוכם רבנים שלא ידעו לעשות מלאכה כדי שהנאצים ימ"ש ישאירו בחיים, ואכן הוא עצמו שרד וניצל מן השואה, ומזה יש ללמוד כשאדם מרגיש שאם חבירו יזכה במשהו כגון איזה בחור טוב לחתן או איזה משרה זה יבוא על חשבונו ולכן קשה לו לעזור לחבירו בענין זה, ישנן לעצמו מימרא הנ"ל שאדרבה ככל שתדחוף חבירו להצלחה גם הוא יקבל מזה- מפי הגה"ח ר' שמעון שפיצער שליט"א.

שליט"א יום לפני פטירתה [י"ד טבת תשפ"א] שאלה אחי "מה שלום דודי הג"ר יצחק שליט"א" וענתה "ענה איז אויף די בעסטע פלאץ וואס קען נאר זיין, אין ארץ ישראל" [-הוא במקום הכי טוב בעולם הוא בא"י] כך היתה צורת החיים ביהודים של פעם שלבם הי' מלא בהערכה לכל דבר רוחני.

הקשר בין דברים לדברים בפרשת דברים

ויצא האמורי היושב בהר וגו' וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים וגו' [שם מ"ד]

וברש"י מה הדבורה הזאת, כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים.

ומעניין שהדבורה לא מוזכרת בשום מקום בתורה רק בפרשת דברים ובתחלת ספר דברים, לשון נופל על לשון דברים דבורים הלא דבר הוא דאיזה שייכות יש בין הדבורה וספר דברים.

והנראה בעז"ה דהנה לדבורה יש ב' תכונות א': עשיית דבש ב': מה שעוקצת, וכנאמר ברש"י פ' בלק [במדבר כ"ב י"ב] שאמר הקב"ה לבלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא וברש"י א"צ לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה [הכוונה לדבורה] לא מדובשיך ולא מעוקצין. וכ"ז שהיא עושה דבש יש לה זכות קיום אבל כיון שעוקצת ומזקת מיד מתה.

והנה ספר דברים הכוונה לדיבורים בלשון קשה דאמירה לשון רכה ודיבור לשון עז כמבואר במכות יא. והוא כולל דברי תוכחות לבני ישראל, ומבואר ברש"י תחלת הפרשה כמה מחשבות חשב משה לפני שאמר תוכחה א': שיהי' אל כל ישראל שלא יהיו אלו שבשוק וכו' ב': אחרי הכותו דאם יוכיחם קודם שיכנסו קצת לארץ יאמרו מה לזה עלינו ג': לא הוכיחן רק סמוך למיתה מכמה סבות המבוארות ברש"י. וגם כשהוכיחם הי' זה מעוטף בדברים חמים מאד כמו הברכה שנתן להם ה' אלקי אבותיכם וגו'.

כ"ז בא ללמד דבדרך כלל צריכים דברי תוכחות להאמר בלשון רכה ומתוק כדבש ואם מדי פעם צריך לדבר בחריפות ולתת עקיצה, צריך להיות עם הרבה מחשבה וצריך להיות מוכן למות אח"כ כמו שהדבורה הולכת למות אחרי העקיצה שלה. והקב"ה בעצם שונא מאד כשמדברים רע ישראל וכמו שישע"י הנביא נענש ונהרג כיון שאמר "ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב" [ישע"י ה']

שו"מ במדרש בתחלת הפרשה [א' ו'] כבר מקשרת בין דברים לדבורים בארבע אופנים: ד"א אלה הדברים

בדעת תורה סו"פ וזאת הברכה [ע' ר"ט] ע"פ ד' הספורנו [שמות י"ג י"ד] דענין קדושת פטר חמור כיון דנעשה בו נס לפני אלפי שנים שהספיקו לשאת כל נכסי ישראל כשיצאו ממצרים, כבר חלה בו קדושה שראוי' לפדיון, וא"כ איזה קדש קדשים עלינו לנהוג בא"י, שהוא בית המלוכה ונעשו בו כ"כ הרבה ניסים, והנה אחת מקללת הזמן היא השפלת הערכין ובזות הנכבדות, והוא מתכסיסי היצר להפיל את האדם בשאול מטה, אחרי כי שום דבר רוחני יש לו ערך וחשיבות לפניו.

לפנים בישראל הי' בעיניהם תואר א"י וזכרונה, כזכרון כל דבר קדש קדשים, זכורני כשהייתי ילד בן שש, וכשבא אורח מא"י איש משולח לאסוף כסף עבור קופת רמבעה"נ, ולא ידענו אפי' טיבו של האיש ההוא, והי' די לנו שאמרו עליו בעיירה כי מא"י הוא, והיו מכנים וקוראים אותו "יהודי של כותל מערבי" לא אוכל לצייר לכם את ההדרת קודש בהבטתינו עליו, היינו ממש מנשקים כנפי בגדיו, כמנשקים דבר שבקדושה, בזמנים ההם כשהתחלנו ללמוד בחומש על א"י הי' לנו הציור על א"י כמו היום במרכבה העליונה, וכן הי' צריך להיות המבט על א"י דהתכלית הוא א"י כמעט כה"ת כולה מלאה מא"י, וספר משנה תורה מדבר כמעט כולה על א"י, משרע"ה התפלל תקט"ו תפלות שיוכל ליכנס בה וכו' ועכשיו למכאובינו שוררת בישראל מהפכה גמורה של חילול וזילזול וכו' רש"י לעיל [א' ז'] כ' דנהר פרת נקרא גדול לפי שהוא סמוך לא"י, הרי שאנו צריכים להתנהג עמו כחפצא של גדול גם בזה גופא שעובר שם בשכנות כיון שבזה הנהר אנו נזכרים בא"י, וכן נמצאים אצלינו אורחים רבים מכל העולם אבל עלינו לתת חשיבות יתירה לאלו שבאו מא"י לבד ממעלתם על יתר בני חו"ל אבל עצם זה שהם באים מא"י כבר נותן להם חשיבות יתירה עי"ש באריכות.

וחשוב לציין כאן דברי מרן החת"ס [פ' ואתחנן דף כ"ז עה"פ ושמעת ישראל ו' ג'] דבכל הפרשיות הללו משה רבינו שונה ומשלש ומזכיר את א"י בכל פרט ופרט והוא לסגולה נפלאה כי הזכרת הארץ המקודש מוליד קדושה בלב השומע כמו בטומאה ולא ישמע על פיך וכמו כל האומר רחב מגילה טו. כן ההיפוך בקדושה בהזכרת ארץ הקדושה ואנשי קודש וגו' עי"ש עוד.

וכבר כתבתי שזקנתי הרבנית ראקאו ע"ה היתה דוגמא חי' למה שכותב ר' ירוחם על יהודים של פעם, בגודל געגועיה והערכתה לא"י, והיתה מדבר בגעגועים גם על האבנים היפים של א"י, וכל פעם שביקרה בא"י לבשה בגדי שבת בהגעטה, ובתקופה האחרונה לחיי' היתה מלאה צער על שלא היתה ביכולתה לבוא לא"י מחמת הקורונה, ובפעם האחרונה שדיבר אתה אחי הרב יעקב

"סבוני גם סבוני" אך גם בזה הם לא מסתפקים ומרוב שנאתם מוכנים להלחם גם שיודעים שייהרגו, כמו הדבורים אשר מיד שהם עוקצים מתים.²⁴ עוד פי' הגרי"ז דבא הכתוב לומר דהרי ישראל כאן היו במצב שהמרו את פי ה' והזידו לעלות ההרה ומ"מ נעשה להם נס זה שכל מי שהכה בהם מיד מת, ומכאן שאין להביא ראי' מן הניסים הקורים שהדבר מרוצה לפני ה' שהרי כאן מפורש שהיו בגדר ממרים הייתם עם ה' ומ"מ נעשה להם ניסים.²⁵

אריכות דברי משה רבינו בסוף פרשת דברים

ויאמר ה' אלי לאמר רב לכם סב את ההר הזה וגו' ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשיו וגו' וכל הפרשה. [ב' ב' עד הסוף]

הנה כל האריכות מכאן עד סוף הפרשה קאי על סוף מ' שנה שכמעט הגיעו לא"י, ועברו על יד ארצות עמון ומואב ואז הוזהרו בני"י לא להתגרות בהן כיון שהארצות הונחלו להם מימי קדם, עוד מבואר מה שלא נתנו בני עשיו לעבור דרכם, וכן כל ענין כיבוש סיחון ועוג.

ונשאלתי מגיסי הרב יהושע מתתיהו קויפמן שליט"א דלמה לי' למשה להאריך בדברים הידועים לכולם איך שהצליחו לכבוש סיחון ועוג ושלא הצליחו לעבור דרך עשיו, ולא עמון ומואב והרי ידעו כל זה ואין בזה שום תוכחה, ולא חידוש.

והנה מה שהאריך במה שלא נתן להם ארץ עמון ומואב, י"ל כמ"ש אברבנאל שבא להניח את דעת ישראל שלא יהי' להם טענות למה נתן ה' לבני עשו ולוט חלק מארצות שהובטח לאברהם, לזה הסביר להם משה שבמקום זה יתן להם ה' חלק הכפתורים שבתחלה הי' שם פלשתים ולא יכלו לכובשו מחמת שבועת אבימלך וע"י שהכפתורים כבשוהו יכלו כלל ישראל לכבושו, אבל למה לי' להאריך איך כבש ארץ סיחון ועוג הלא כבר ידעו זה ממה שהי' ממש עכשיו, וזה לא מעשה ישן.

והנראה בעז"ה ע"פ דברי שפ"א שהבאנו בריש דברינו עה"פ אחרי הכותו את סיחון וגו' בשם חז"י הרי"ם דאחרי הכאת קליפות אלו נתגלה קצת מקדושת והארת א"י וממילא נפתחו מעיינות של תורה והי' אפשר לו לבאר

אר"ש בר נחמן אמר הקב"ה כדבורים היו בני מתנהגים בעולם ע"י צדיקים ונביאים [דמנהג הדבורים שא' הולכת בראשם וכולם הולכות אחרי' - מתנות כהונה] ד"א אלה הדברים מה הדבורה הזו דבשה מתוך ועוקצה מר כך הם דברי תורה כל מי שעובר עליהן מקבל עונש וכל מי שמקיים אותה זוכה לחיים וכו' ד"א מה הדבורה הזו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים [שבעלה מכיר מנהגה להשמר ממנה] כך ד"ת סם חיים לישראל וסם המות לגוים, ד"א מה הדבורה הזאת כל מה שהיא מסגלת מסגלת לבעלי' כך כל מה שמסגלין ישראל מצות ומעש"ט הם מסגלים לאביהם שבשמים. ע"כ המדרש. ובשפ"א תרנ"ח אחרי שהאריך דענין משנה תורה להראות ולבאר להם איך להכניס ד"ת אל הלב ולהתהפך לגמרי אל התורה להיות ד"ת נבלעין בדמיו, הביא ד' המדרש הנ"ל וכו' דהדבורה כל מה שאוכלת מתהפכת בפיה לדבש כך בני"י כל מה שמקבלין בעוה"ז הכל צריך להתהפך בפיהם לעשות מזה תורה, זה כח פיהן של בני"י כי הכל נברא מן התורה ובני"י הם כלים למצוא בכל דבר כח התורה וכו' כי בכח ישראל להפוך מר למתוק.

הרי דזה כל ענין ספר דברים הוא כענין הדבורה שבתוך פיה מהפכת מר למתוק, ה"נ כח ספר דברים להפוך ד"ת להיות מתוקים כדבש ולהכנס ללב ולהתחבר לזה וכמו שהקדמנו בריש הפרשה וא"ש דדוקא בפ' דברים נזכר מלת דבורים.

הדמיון לדבורים ממחיש עוצמת השנאה של

הגוים

ובעצם הדמיון לדבורים לפי רש"י דכשהם מכים מיד מתים משמע שבא לבטא חסד ה', וצ"ע דפשטי' דקרא משמע שהדימוי לדבורים בא לבטא עוצמת המכה ופי' הגרי"ז [רשימות תלמידים מרן הגרי"ז] דאדרבה זה מבטא וממחיש עוצמת השנאה של האמוריים שגם שידעו וראו שבפגעים בישראל מתים מיד, לא מנעו עצמם מלרדוף את ישראל. ואמר בשם הגר"א [בביאורו לישע"י ה' כ"ן] דזה כוונת דוד המלך [תהילים קיח י"ב] כל גוים סבבוני בשם ה' כי אמילם, סבוני גם סבבוני בשם ה' כי אמילם סבוני כדבורים דעכו כאשר קוצים בשם ה' כי אמילם²³ דפסוקים אלו באו להמחיש שנאת הגוים דמתחלה כל גוים סבבוני שערכו מצור על ישראל, אך כאשר חוששים הצרים שמא יפרצו את המצור עושים מצור שני וזהו

²⁴ עוד אמר שהציונים סבורים שעל ידי הריגת ערבים יפחידום, אולם כתיב כאשר תעשינה הדבורים שמיד מתים ואעפ"כ לא איכפ"ל, כן הערבים מכים בכלל ישראל ולא איכפת להם שמתים כיון שהם נשלחים מן השמים. ויתכן שמליון ערבים יקריבו עצמם למות למען יהודי אחד ח"ו.

²⁵ אמר זה כשידיברו מהניסים שהיו במלחמות הציונים בהקמת המדינה שמוכח שהוא לרצון לפני ה' ומכאן הוכיח להם הגרי"ז שאין בזה ראי' כלל.

²³ הגר"א בעצמו כתב ד"סב" הוא מקרוב ו"סבבוני" הוא מרחוק, דמתחלה סבבוני מרחוק ואח"כ נתקרבו הרחוקים וסבבוני מקרוב, ונוסף עליהם עוד לסבב מרחוק וז"ש סבוני גם סבבוני ואח"כ קרבו הרחוקים השניים וסבבוני עד באפס מקום ועמדו זה ע"ז כאשר תעשנו הדבורים עומדים אחד ע"ג חבירו ע"כ מפי הגר"א, והמשך הדמיון לדבורים הוא מהגרי"ז עצמו.

ושמעתי מפי דו"ר הג"ר בצלאל זצ"ל²⁶ לפרש ע"פ דברי הסבא מסלבודקא זצ"ל ששאל על מש"כ רש"י פ' וירא [י"ט כ"ט] עה"פ ויזכר אלקים את אברהם, מהו זכירתו של אברהם [שעי"ז ניצל לוט מסדום] נזכר שהי' לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא, ולא גלה הדבר שהי' חס עליו, לפיכך חס הקב"ה עליו.

וצ"ב בתרתי, קודם כל איזה מין גדלות היא זה שלא לגלות ששרה היא אשתו של אברהם ולגרום שיהרג, הרי מי שיש לו נסיון כזה שעבור בצע כסף יסכים לגרום שדודו האהוב והמסור לו יהרג, זה מראה על שפל מדרגה אנושית, ולמה מגיע לו שכר ע"ז, ועו"ק דאם אנו מחפשים מעשים טובים על לוט נוכל למצוא דברים יותר טובים, דהרי מסר נפשו על הכנסת אורחים, כשרצה להגין על המלאכים מפני אנשי סדום ולמה לא יזכר לו זה לזכות.

וביאר הסבא זצ"ל דזה שלוט מסר נפשו על הכנסת אורחים הוא מפני שראה כן אצל אברהם אבינו ואי"ז עבודה ועמל עצמי, "וואס מען זעהט אין דער היים טוט מען" [מה שרואים בבית עושים] ושייך שימסור נפשו ע"ז כיון שכך התרגל והתחנך ואי"ז כ"כ גדלות, ויתכן שלא עשה כן לשם מצוה כלל, [והוסיף דו"ר דרואים כן אצל הישמעאלים שיש להם חוק שמי שבא לאהל שלהם והוא מבני אברהם הם מכבדים מאד, וזה רק כ"ז שהאורח בביתו אבל ברגע שעזב את ביתם, יכולים להורגו ולבוז את ממנו והטעם כיון שכל ההכנסת אורחים שלהם הוא רק "נאכגעמאכט" [-חיקוי-] אבל בעת שנכנסו למצרים, גם אם מצד עוצם שפל מדרגתו הי' לו נסיון לגלות לפרעה מי זה אברהם, אבל כיון דסו"ס הי' לו נסיון שהרי הי' יכול לירש כל ממנו של אברהם וגם לקבל הרבה כסף מן המצריים על שיגיד להם שאברהם הוא הבעל, והתגבר על יצרו ולא גילה, א"כ זה כבר עבודה עצמית וע"ז מגיע לו שכר.

ועד"ז ביאר הגרא"א דסלר זצ"ל מה דמבואר ברש"י ר"פ תולדות דתפלת צדיק בן צדיק עדיף מצדיק בן רשע, והרי הסבא הוא להיפך דלצדיק בן רשע הי' יותר קשה מצדיק בן צדיק, ותי' דאדרבה היא הנותנות, דצדיק בן רשע שלא הורגל מנערותו לילך בדרך ה' והי' כסדר במצב שצריך לעבוד על עצמו להיות צדיק, ממילא הי' קל לו להגיע שיהי' במעלה של עבודה עצמית, אבל צדיק בן צדיק כיון שהורגל כן מנערותו והדבר כנעשה

דברי תורה באר היטב, ואילו הי' מצליח ליכנס ולהכות שאר האומות ממילא לא הי' חסר כלל בביאור דבר תורה ולא הי' שייך מכשולות, וא"כ י"ל דבתור הקדמה לספר דברים רצה לחזור על מלחמת סיחון ועוג ועי"ז שמפרשו היטב בדיבורו, ולמשה יש כח התורה א"כ יהי' לזה משנה תוקף של דברי תורה ועי"ז יוכל ביותר להמשיך בספר דברים.

עוד י"ל ע"פ דברי שפ"א שהקדמנו דעיקר ענין דברים הוא הבהירות וההכנסה של הדברים בלב, וא"כ יתכן דלפני ספר דברים הגם שראו מלחמת סיחון ועוג לא השכילו להתבונן ולהבין היטב איזה חסד הי' מונח בזה, ורק אחרי שנפתחו אצל משה הכח של דברים הי' יכול לתאר לכלל ישראל איזה חסד עשה להם הקב"ה, שסיחון ועוג הי' גיבורים עצומים וקליפות גדולות שהי' בזה השפעה גם על כח המחשבה שלהם כמבואר בחי' הרי"ם, וגם אמר להם דכל עיקר מה שסירב סיחון להניח כלל ישראל מלעבור הי' "כי הקשה ה' אלקיך את רוחו ואימץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה" [לקמן פסוק ל'] היינו שהסביר להם שהכל הי' מהקב"ה, ויל"פ "כיום הזה" היינו דרך היום שכבר אחרי הכותו את סיחון ועוג ויכולים לקבל דברי משה רבינו יכולים לראות ולהתחבר לעוצם המפלה שהי' להם ועוצם החסד שמונח בזה לישראל, ולכן אנו באמת מדגישים בתפלה חסד מיוחד "לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו" [תהילים קל"ו י"ט-כ] ואינם כלולים בשאר מלכי א"י כיון שהם היו שני קליפות עצומות שרק משה רבינו הי' יכול לכובשם.

זכיית לוט רק מה שהתגבר מעצמו

אל תתגרו בס' כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר: [ב' ה']

וברש"י "ירושה לעשו מאברהם, עשרה עממים נתתי לו, שבעה לכם, וקיני קניזי וקדמוני, הן עמון ומואב ושעיר, אחד מהם לעשו, והשנים לבני לוט, בשכר שהלך אתו למצרים, ושתק על מה שהי' אומר על אשתו אחותי הוא עשאו כבנו".

[ע"י עוד בפ' לך לך [בראשית ט"ו י"ט] בפסוק את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני. פירש"י עשר אומות כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים, והשלשה אדום ומואב ועמון, הם קיני קניזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד וכו'.]

ויל"ע מה הכוונה עשאו כבנו. דלכאורה עיקר הדבר הוא קבלת שכר על מעשה הטוב שעשה ול"ל להדגיש שעשאו כבנו מדין יורש.

²⁶ ביאור זה שמעתי ממנו כשאני ואחי הרב יעקב שליט"א לווינו אותו מביהמ"ד של אאמו"ר שליט"א היכל התורה לונדון לבית אאמו"ר לסעודת היארצייט של מו"ר זצ"ל ליל ח' אב ונדפס בס' בצל הקודש לאחי שליט"א בעמ' קנ"א ובברכת יו"ט דרשות בפ' דברים.

והנה כאן בפ' דברים נתפרש יותר מפ' חקת דשם [במדבר כ' י"ז] כ' שביקש מאדום לעבור בארצו ולא נעבור בשדה ובכרם ולא נשתה במי באר ולא אמר כלל שיקנה מהם אוכל ומים, רק כשסירבו אמר שוב "במסלה נעלה ואם מימך נשתה אני ומקנה ונתתי מכרם רק אין דבר ברגלי אעבורה" מ' דזה רק מחשש הפסד שאם בטעות ישתו הבהמות מהמים שלכם נשלם לכם, וצ"ע הרי ה' ציווי מהקב"ה שיקנו אוכל ושתי',²⁹ אלא שרש"י שם פ' דמ"ש לא נשתה מי באר והול"ל מי בורות אלא "כך אמר משה אע"פ שיש בידינו מן לאכול ובאר לשותות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכס אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי אע"פ שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיו"ו אלא דטעם זה לכ' ל"ש רק עד כמה שהם יעברו דרך אדום דאז הוא כאורח, אבל עד כמה שלא הניחו אותם לעבור לא ה' שום סבה לקנות מהם, אולם כאן בפ' דברים מבואר דה' ציווי מיוחד לקנות מהם גם בלי שיעברו דרכם ואכן קנו מהם לקיים ציווי ה'. וצ"ל דזה נתחדש אחרי שכבר מיאנו מ"מ נצטוו לקנות מהם ודוחק]

מחובת הכרת הטוב להראות מה שקיבל

מהקב"ה

אלא דיל"ע מהו הטעם שצווה ה' לקנות מהם גם בלי שיעברו דרכם, אכן הטעם מפורש כאן בפסוק בהמשך "כי ה"א ברכך בכל מעשה ידיך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה"א עמך לא חסרת דבר" ופירש"י "לפיכך לא תכפרו את טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים" היינו שאם לא יקנו שום דבר לא יתלו הדבר במה שיש לכם מן ובאר, אלא יגידו שאתם עניים, ולכן תיקנו מהם אוכל ומים בכסף מלא בלי הנחות ומבצעים כדי להראות שאתם עשירים.

והנה עצם דברי רש"י הוא יסוד גדול בענין הכרת טובה להקב"ה, ומבואר במשנה סו"מ פאה דמי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהי' כא' מהם, דמי שהוא בריא ושלם ועושה עצמו חולה וסומא הוא כופר בטובתו של מקום. וכן אמרו בעלי מוסר דמי שהוא בריא בגוף ונפש והי' יכול לברך ברכת השחר בשמחה פוקח עורים מתיר

לו כהרגל, צריך לעבוד על עצמו קשה כדי שיגיע מעצם פנימיותו, ולכן אם כבר הגיע לדרגה דזה מדנפשי' זה כבר מדרגה יותר גדולה, וכן ראינו אצל האבות הקדושים דיצחק ה' לו מדה אחרת מאברהם, דאברהם הוא חסד ויצחק הוא גבורה וא"כ לא ה' "נאכנעמאכט" ולכן ה' עדיף מרבקה.

ולפ"ז ביאר דו"ז צ"ל מש"כ רש"י דעשאו כבנו, דכיון דהצליח להתגבר על חמדת הממון, וזה למד מאברהם אבינו, א"כ בזה הרי הוא באמת תלמידו של אברהם אבינו, וא"כ ה"ל כבנו, וא"כ מגיע לו להיות יורש.

הענין לקנות אוכל ומים מבני עשיו²⁷

אכל תשברו מאתם בכסף²⁸ ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתייתם: [שם ו']

כאן ה' ציווי מהקב"ה שיקנו אוכל ושתי' ולקמן [פסוק כ"ז] כשמשה ביקש מסיחון לעבור בארצו אמר ג"כ "אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתייתי רק אעברה ברגלי" אף שלא נצטווה, וכנר' למד כן ממה שצווה כן הקב"ה אצל בני עשיו.

והנה לא נתבאר כאן האם אכן קנו אוכל מבני עשיו, אולם שם בהמשך אמר משה "כאשר עשו לי בני עשיו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער" וגו' ופירש"י דלא קאי לענין לעבור בארצם [דהרי לא הניחם אדום לעבור] ובהכרח דקאי לענין מכר אוכל ומים, הרי מבואר דבסוף אכן קנו מהם אוכל ומים, ולפ"ז מפורש שם ג"כ דקנו ממואבים אוכל ומים, וק' ממש"כ בפ' כי תצא [לקמן כ"ג ה'] "לא יבוא עמוני ומואבי וגו' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" וגו' ועמד בזה הרמב"ן שם וכ' דרבים אמרו שהם לא קדמו אבל ישראל קנו מהם אבל רמב"ן חולק וכ' שזה הבל דדי למחנה שימכרו להם כאשר ירצו לקנות, ועוד כי ישראל לא באו בגבול מואב והמואבים הוציאו להם לחם ומים בכסף וכמו בני עשיו, וא"כ למה ירחיקם יותר מבני עשיו, ותי' דאה"נ על מואב לא ה' טענה בענין קדימת לחם ומים דזה קאי על עמון, ועל מואב ה' טענה ששכר עליך את בלעם בן בעור, והי' להם להכיר טובה לאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי ובזכותו שלחם ה' מתוך ההפכה.

²⁷ רוב המ"מ הם משיעורי הגרמ"י רייזמן שליט"א בפ' בלק.

²⁸ החת"ס [בדרשות ל' אב שז:] פ' הא דהקפיד ה' שלא יקחו בחנם דהנה כל מה שברשות ישראל הוא בקדושה, וכל מה שברשות גוי הוא טמא ולכן אין לתת לגוי מתנת חנם דעכשיו מכניסו לטומאה על מגן, וכן הנוטל צדקה מן הגוי מתטמא בשל גוי, אך בכסף יקנו כי הכסף של ישראל מקודש הוא וע"י שנותנו לגוי חלף האוכל ההוא פקע הקדושה מן הכסף וחל על האוכל כמו חילול ופדיון הקדש.

²⁹ ורשב"ם כאן ובפסוק כ"ט חידש כי יש לחלק בין אדום לעשיו בפ' חקת ביקשו מאדום ולא נתנו רשות לעבור ושם שלא צווה הקב"ה לקנות אוכל אולם כאן איירי מבני עשיו היושבים בשעיר שאינם בני אדום אלא אומה אחרת [וצ"ע הלא עשיו הוא אבי אדום עד היום] ובזה תי' הקושיא על מואב הנ"ל דרך מואבים היושבים בער הוציאו לחם ומים ולא שאר המואבים וצ"ע דהרי ער היא א' מהערים גדולות של מואב שנא' אכלה ער מואב ובחומש מקראות גדולות באמצע ד' הרשב"ם יש הג"ה מהמעתיק להקשות על הרשב"ם.

לפני בני ישמעאל ולפני בני עשיו, הרי דאין להראות לגוים העשירות שלנו ואף דיש לחלק בפשיטות כי שם ה' זמן רעבון ואין הזמן ראוי להראות העשירות דזה יגרום לקנאה ושנאה ורציחה ח'ו משא"כ כאן לא ה' מצב של רעב, עדיין ק' הרי בכל שנות גלותינו ראינו שבכל עת שהיהודי מראה עשירותו לגוי הדבר מעורר שנאה וקנאה קשה, והא לך דברי הכלי יקר לעיל פסוק ב' לענין בני עשיו גופא עה"פ רב לכם סב ההר הזה פנו לכם צפונה רבים אומרים פסוק זה נוקב ויורד עד התהום ויש בו רמז לשעה ולדורות וכו' שאם ימצא איש הישראלי בגלות הזה איזה הצלחה אז יצפינו ויטמינו עצמם מבני עשיו, כי אין לך אומה שמתקנא בישראל כמו עשיו כי לדעתם הכל גזולה בידם מברכת יעקב אבינו שלקח ברכותיו של עשיו במרמה, וכן יעקב צוה לבניו למה תתראו וכו' ע"כ צוה על עשו פנו לכם צפונה שלא יתקנא בכם, וזה היפך ממה שישאל עושינן בדורות הללו בארצות אויביהם כי מי שיש לו מנה מראה עצמו במלבושי כבוד ובתים ספונים וחשובים כאילו היו לו כמה אלפים ומגרים האומות בעצמם ועוברים עמש"כ פנו לכם צפונה ומנהג זה מסבב כל התלאה אשר מצאתנו עכ"ד. והמשגיח הגה"צ ר' מתתיהו סלומון זצ"ל ה' מרחיב בזה דטעם הדבר כיון דמעיקרא לקח יעקב עוה"ב ועשיו עוה"ז, אלא דיש רשות ליעקב לקחת מעוה"ז עד כמה שנצרך לעוה"ב אבל מה שלוקח יותר ממה שצריך הרי הוא באמת גזול מעשיו ולכן עשיו שונא אותו שמרגיש שגזול ממנו.

ובפלא יועץ ערך גלות כ' דראוי להשמר מעין הרע מישראל וכש"כ מן הגוים, וידוע כי כמה שמדות וגירושין ורעות רבות עברו על נפשינו מחמת קנאת הגוים מתוך שלא היו נזהרים שלא להתראות, כמובא באברבנאל שלכן נקרא שמו אברבנאל שה' לאשתו טבעת טובה עד שכל רואי אמרו בראב"ו אניל"א וזה גרם גירוש ספרד וכו' הרי שנתפרסם עשירותו שה' נקרא האבא של אותו טבעת בראב"ו אניל"א וי"א שה' השר האוצר של המלך וזה גרם לכל גירוש ספרד מרוב קנאת הגוים בהצלחת ועשירות של בני ישראל באותו הדור.

ולולא ד' ההפלאה ה' אפשר"ל דכאן ה' הוראת שעה לענין בני עשיו להראות שנתקיים ברכת יצחק אבינו, וכ"ה במדרש חוקת פי"ט ט"ו דא"ל משה התיירו לכם כיסכם שלא יאמרו עבדים היו עניים הם הראו להם עושרכם וידעו שלא הפסדתם בשיעבוד ואח"כ יצאו ברכוש ויראו שלא הפסדתם כלום, אבל מד' ההפלאה מבואר דיש בזה ג"כ הרואה לדורות להראות לגוים שאנחנו עשירים וזה גופא כבוד שמים, והלא עניינו ראו להיפך?

אסורים מלביש ערומים, ואם אעפ"כ מסתובב עם פנים עצובות וזעופות הרי הוא כאילו שוכח כל הטובות שעשה עמו השי"ת, ואם הוא רוצה להיות עצוב על עוונותיו מה הקב"ה אשם בזה, יעשה זה בצנעא אבל בחוץ ישמח עם הטובות שעשה לו הקב"ה.

ומרש"י זה למדנו ג"כ היסוד דשונא מתנות יחי' כי המרבה לקחת מתנות מאנשים אחרים מורה בכך שהקב"ה לא נתן לו די מחסורו, ואה"נ שמותר לקחת צדקה כשצריך, אבל מי שחס על כבודו של מקום ויצמצם כשיכול, ויגיד לכולם שהקב"ה נתן לו די מחסורו, אומרים לו בשמים אתה חסת על כבודו של מקום עתה תזכה לכל טוב בזה ובבא. ומזה גם מוסר גדול לעשירים גדולים שמתווכחים על המחיר עם בעל החנות או משתדלים לקבל כל מיני הנחות וקצבאות וקמחא ותמיכה מכל מיני קרנות בשעה שהשפיע להם הקב"ה מכל טוב, זה נקרא שכופר בטובתו של מקום שמראה שהקב"ה לא נתן לו ברווחות, נתאר לעצמינו אילו א' מהקרנות גדולות היו מפרסמים לפני החג שהשנה הזו לא יהיו חלוקה קמחא דפסחא משום שהציבור הודיע שיש לו כל צרכו לכבוד החג, בלי ספק שה' בזה שבחו של מקום עצום מאוד, במקום זה הולכים לקחת עוד קמחא ועוד קמחא עד שאמרו פה אחד לקרותו קמחא בל' ארמית כדי שלא יקנאו המלאכים.

האם נכון להראות העשירות לגוים

אך כ"ז נכון ליהודים בינם לבין עצמם, אבל כאן הרי רש"י עוסק להראות גם לגוים העשירות של ישראל, וצ"ע מה הענין בזה, וכ' ההפלאה בפנים יפות שזה כבודו של הקב"ה שהשפיע לישראל עשירות יותר מדאי, שהגם שה' להם מן ובאר ובגדיהם נתגדלו עמהם וא"כ לא ה' להם צורך לביזת מצרים וביזת הים מ"מ זה כבודו של הקב"ה שיש לכלל ישראל עשירות מופלגת. וכ' בשיח יצחק על הגש"פ במש"כ בשו"ע דבליל פסח יש להוציא כלים יקרים שיהי' נראה כשלחן עשירים, להראות לעולם ולעצמינו שכך יצאנו ממצרים דאל"כ ח'ו יוכל להתעורר דברי הנביא [מלאכי ג' י"ג] חזקו עלי דבריכם אמר ה' ואמרתם מה נדברנו עליך אמרתם שוא עבד אלקים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וגו' כלומר שאם רואים בעיני בשר שהגוים הרחוקים מתורה ומצוות יש להם שפע עשירות יותר משומרי תורה ומצוות זה גורם קצת חילול ה' שנר' שאין הצלחה וכבוד למי שהולך אחרי ה' ומצוותיו.

וצ"ע טובא הרי לימדנו יעקב אבינו בפ' מקץ [בראשית מ"ב א'] למה תתראו ופירש"י למה תראו עצמכם שבעים

גוי, אז אדרבה הגוים יברכוהו ע"ז שירגישו שגם הם מרויחים מזה שהוא עשיר. ויסוד הדבר כ' בחינוך נמצוא רט"ז בטעם למצות פאה כי בהותיר האדם חלק א' מפרותיו ויפקירם שיהנו בו הצריכים תראה בנפשו שובע רצון ורוח נכון ומבורך וכי השי"ת השביעו בטובו וגם נפשו בטוב תלין, והיינו דאין הכוונה להתגאות בעשרו, אלא להראות מה שהקב"ה השפיע עליו טובה עד שיכול גם לפרנס אחרים ולתת להם מכל הלב ובעין טובה, עד כדי שאפי' גוי עני הנכנס לשדהו לא יגרשו מליטול לקט שכחה ופאה להיות נפשו שבעה ומדושנת מכל טוב. ובאם יעשה באופן זה בוודאי לא יוגרם קנאה לגוי. וכן כאן בבני עשיו לא הי' שום צד הו"א שעושים כן מצד הרגשת גאווה וכחי ועוצם ידי דהרי הי' ברור שהכל קיבלו כאן במתנה מהקב"ה ולא הי' שום חשש גאווה.

ד: עי"ל עפמ"ש בספר מועד לכל חי סי' י"א דאם מבקשים צדקה מבן אדם ויש לו ועושה עצמו כאילו אין לו אז זה צער גדול להקב"ה הרי הוא נתן לך כל טוב איך אתה נותן לצדקה רק חצי שקל. ואדרבה לפי הצימצום בצדקה כך באמת יצמצמו לו פרנסתו. וכפי שמראה פזרנות ורווחות לקיום מצוות כך ישפיעו עליו מן השמים, וא"כ כיון שהי' להם מצוה לקנות מבני עשיו א"כ הו"ל ככל דבר מצוה שיש להראות עשירות. ובס' אמרי שמאי הראה דברי הגמ' עירובין פה: דרבי הקפיד שבוניים בן בוניים ילבש בגדים כפי עשרו כיון דרבי הי' מכבד עשירים, ואיתא שם הפסוק ישב עולם לפני אלקים חסד ואמת מן ינצרוהו, אימתי יתישב העולם בזמן שיש בו עשירים שגומלין ומזמנין מזון לעניים, וא"כ לכן יש לפרסם שיעור העשירות כדי שגבאי צדקה ידעו למי לפנות, ולזה הקפיד רבי שילבש כפי העשירות שלו, כדי שידעו עניי העיר למי לפנות לצדקה.

א: י"ל כל ד' רש"י הוא כשישראל בתוקפם, והם לא בגלות, אז יהי' חילול ה' אם לא יראו עצמם עשירים, וכן שלמה המלך הראה עשירותו לכל כמו מלכת שבא שבאת במיוחד לראות כל העשירות, אבל כשנמצאים בגלות בין העמים אם יראו עצמם עשירים ומצליחים ירגישו הגוים כאילו רוצים לקחת ממה ששייך להם, ב: עי"ל דד' הכלי יקר הוא כשמראה לגוי עושר מופלג שיש לו כגון רכב מפואר ובית כמו ארמון שאין בו שום צורך רק להראות גאותו ועשרו שהוא עושר גדול וזה מנקר עיניהם של הגוים שאין להם כ"ז, אבל אם רק מראה שאין לו צורך למתנות חנם וחלוקות של עניים רק שיש לו תמיד מה שצריך, אז אין הגוי מקנא, ואדרבה זה קי' שיהודי אינו עני שצריך לצדקות. ועוד דיש ענין להראות לגוים שאנחנו לא קמצנים ואנחנו לא מנסים לקבל הכל בחינם, ולכן הורה הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שיש לתת טיפ מכובד לפועל גוי ואין כלל חשש לא תחנם כי בכך מראה לגוים שאנחנו לא קמצנים, ועלינו להוריד השם רע שיצא על יהודים שמנצלים לקבל כל דבר בחינם, כגון אם אמרו על יהודי שהוא גונב את המגבת במלון אדרבה נשאר המגבת שלנו במלונות.

ג: עי"ל דחלוק באיזה צורה הוא מראה עשירותו המופלגת אם זה בצורה שמראה שסובר שכוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, ואינו נותן צדקה לא ליהודי וכש"כ לא לגוי, אז זה סבה לקנאה, אבל אם כל הנהגתו מראה שמאמין שהכל הוא מתנה מהקב"ה וניתן לו רק כדי שיוכל לעזור לאחרים גם לגוים מפני דרכי שלום, ולמשל בית שלו נעשה הכנסת אורחים לכל דכפין וברכב מפואר שלו הוא מוכן להסיע כל מי שצריך גם

עניני תשעת הימים ות"ב**גדר מיעוט שמחה משנכנס אב³⁰**

הנה **במשנה תענית כו:** תנן משנכנס אב ממעטין בשמחה, ולא נתפרש כאן לא במשנה ולא בגמרא איך ממעטין בשמחה וכן **הרי"ף והרמב"ם** [פ"ה מתענית ה"ג] רק העתיקו הדין למעט בשמחה בלי לפרש איך, [וכבר עמד בזה הלח"מ שם] אלא דבסוגיא **דיבמות מג.** מבואר דקודם לזמן הזה [היינו לפני שבע שחל בו דהיינו מר"ח - רמב"ן בתורת האדם] ממעטין בעסקיהם מלישא וליתן מלבנות ולנטוע אבל מארסין, ולא נתפרש איזה סוג מו"מ ובנין אסור, ולענין תענית על הגשמים דמבואר **בתענית יב:** דעברו אלו ולא נענו ממעטין במו"מ בבנין ובנטיעה באירוסין ובנישואין, מבואר **בגמ' יד: ובמגילה ה:** דזה רק בבנין ונטיעה של שמחה ולא נתפרש הדין במו"מ אם זה דוקא של שמחה, ותוס' **מגילה שם ד"ה ממעטין** כתבו דג"ז הוא דוקא של שמחה, עוד כ' שם דמש"כ ממעטין "רוצה לומר שלא יהו ששים כלל וחמירי מת"ב שמארסין בו אבל אין לפרש ממעטין אבל ששים קצת דא"כ ה"י לו לפרש השיעור מה הוא קורא ממעט" אבל לענין אב לא נתפרש בגמ', אלא **שבתוס' יבמות מג. ד"ה מלישא הביאו מירושלמי פרק בתרא דתענית דבנין ונטיעה** הוא רק בשל שמחה, ולענין מו"מ כתבו דיי"א דג"ז איירי בשל שמחה כגון צרכי חופה ותו' חולק שלא אסר אלא סעודה עצמה אלא הפי' דמו"מ היינו דרק אין להרבות במו"מ שימעטו יותר משאר ימים אבל מעט מו"מ מותר אפי' בשל שמחה.

והנה בטור סי' תקנ"א ס"א הביא הדין דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, ובר ישראל שיש לו דין בהדי גוי לישתמיט מיני' ורק אח"כ בס"ב ציטט הברייתא ביבמות והביא ד' הירושלמי דבנין ונטיעה הכוונה לשל שמחה, והביא דיי"א דכיון דבבלי לא הביאו זה מ' דכל בנין אסור דומיא דמו"מ שאסור בכל גווני [והא דאיתא בבבלי דרק בשל שמחה היינו רק לענין תענית על הגשמים] והטעם שאסור הגם שאינם דברים של שמחה אבל כיון שהם דברים שאבל אסור בהם אסרוהו חז"ל כדי שיהו נראין כמתאבלין על ירושלים. וא"ש שהטור הביא דין זה בנפרד דלי"א הזה אי"ז כלל פירוש על הא דמשנכנס אב ממעטין בשמחה דזה מדין להראות אבילות.

וכ' ב"י דמדלא נהגו העולם למעט במו"מ נראה דנקטינן כשיטה ראשונה דלא אסור אלא של שמחה וכסברא ראשונה בתוס' יבמות, ובזה א"ש דיש ראשונים [היינו הרי"ף והרמב"ם הנ"ל] שלא הזכירו כלל ברייתא

³⁰ ביאור שם חודש אב הראני אאמו"ר שליט"א בתו"ד חת"ס בדרשות ל"ז אב שכ"א: "הובא במדרש שבל ט' באב נולד משיח ולכן מת אהרן בר"ח אב שהוא אב לבית המקדש וכו'.

דהחולץ דכיון דאסור רק בשל שמחה וכבר כתבו משנכנס אב ממעטין בשמחה כבר משמע ממילא דכ"ד של שמחה אסור. עי"ל דהעולם לא נוהגים בזה כלל דסוברים דהברייתא בהחולץ הוא רק מדת חסידות בעלמא. אולם בני בודי"ן נהגו שלא לישא וליתן כלל מר"ח ולב' הסברות בתו' יבמות אין להם סמך דאו שאסור רק בשל שמחה או רק בגדר מיעוט ולא לאסור לגמרי, ויתכן דסמכו על ד' התוס' מגילה לענין תענית ציבור שכ' מדכ' ממעטין ולא נתפרש השיעור יש לאסור לגמרי, והגם שתוס' בעצמם כ' שם דתענית ציבור חמור מת"ב דבת"ב מארסין, עכ"פ יש ללמוד דכל היכא דכ' ממעטין ולא נתפרש השיעור יש לאסור לגמרי וא"כ אם כ' בגמ' יבמות דיש למעט במו"מ צריך למעט לגמרי. אבל בוודאי זה חומרא יתירא.

וב"ח כ' דמדסתמו הרי"ף והרמב"ם דמשנכנס אב ממעטין בשמחה ולא הביאו דברי הירושלמי מ' דס"ל דברייתא דיבמות לא בא לפרש מיעוט השמחה אלא בכל גווני אסור וכשיטה שני' בטור. וכן מבואר בפ"י ב' בתוס' יבמות דמיעוט מו"מ הוא לאו דוקא של שמחה ומש"כ בתוס' מגילה דממעטין הוא רק בשל שמחה ומדלא פי' כמה ממעטין בהכרח שאין ששין כלל קאי רק אתענית ציבור דנתמעט גם מאירוסין, וא"כ אסור לגמרי כל מה שקשור לשמחה ואין שיעור כמה יש למעט באירוסין וכדו', אבל לענין אב דלא אסרו אלא הסעודה עצמה וצרכי חופה מותר בהכרח דממעטין רק שלא ירבה במו"מ ובבנין גם באינו של שמחה אבל מיעוט מותר. ולהלכה פסק עפ"י ד' הירושלמי דדוקא בשל שמחה אסור וכן במש"כ ממעטין א"צ לומר דאין ששין כלל דהכוונה דממעטין קצת ממו"מ ובבנין בשל שמחה דוקא.

ובשו"ע תקנ"א ס"ב פסק דבנין ונטיעה ומו"מ אסור רק בשל שמחה ומ"מ העתיק בס"א דינא דמשנכנס אב ממעטין בשמחה בנפרד וכן דייק הפמ"ג בא"א סק"א וכ' דמזה מ' דחילק המחבר בין מש"כ בגמ' ביבמות ומש"כ במשנה בתענית, דמש"כ ממעטין בשמחה היינו שאין ששין כלל וחורץ מזה יש דין דממעטין ממו"מ ובנין של שמחה. עוד כ' בסק"ב דיש חילוק לדינא דדין משנכנס אב ממעטין בשמחה הוא משעת הכניסה דהיינו מן המולד ומאז ישתמט מן הגוי דכבר ריע מזלי' אבל איסור מו"מ ובנין שמחה רק מר"ח וא"ש דממעטין דס"ב מר"ח דוקא אבל בר ישראל דס"א הוא כבר משנכנס. וא"ש לשיטתי' דחילק המחבר בין הסעיפים ולא כללם ביחד. והנה גם המג"א העתיק על ד' השו"ע דממעטין בשמחה היינו שאין ששין כלל וכמ"ש תוס' במגילה דכיון דלא כ' שיעור יש למעט לגמרי וכ' במחצית השקל דאעפ"כ מיעוט מו"מ לא נפרש שנתמעט לגמרי דכיון

נתק' חז"ל במגילה י: איך ישיש ה' במפלת ישראל ותי' החת"ס דהמיעוט הוא טוב לנו לתכלית אמיתי דיאה עניותא לישראל [חגיגה ט:] אבל כשהם צדיקים בתכלית אז הריבוי הוא טוב לתקן העולמות כדכתיב [דברים שם פסוק י"א] והותירך ה' לטוב בפרי בטנך וגו' אבל כשאין עושין רצונו אז כל הריבויים אינם טובים דמרבא בשר מרבה רימה והמיעוט הוא טוב, ע"כ ישיש ה' לרע כדרך ששש לטוב לנו לקיום התורה כן ישיש להרע לתכלית הטוב לקיום התורה, ושני השמחות לדבר אחד נתכוונו, וע"כ משנכנס אב שהוא זמן שפלות הדת ממעטין בשמחה ר"ל אנו שמחין במיעוט, וכל המרבה למעט הרי זה משובח, וצריך לעשות פסיק בין ממעטין לבשמחה ר"ל שבשמחה וברצון אנו ממעטין עצמינו ומשנכנס אדר שהוא זמן הרמת הדת אז הריבוי הוא שמחה לטוב לנו, ע"כ מרבין אז בשמחה גדולה כי אז מרבה בשר הוא כמו מרבה תורה מרבה חיים. ע"כ דברי החת"ס.

הנה לד' החת"ס זה זמן להתבונן להודות להקב"ה ולשמוח על מה שאין לנו דזה גם לטוב לנו, וכן מצינו בד' המאירי תענית כ"ט ד"ה המשנה דמה שדימו חז"ל כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה כדי לעורר "שראוי להתפלל ולהודות לקל בכל עת ובכל זמן כפי הנאות למה שאירע באותו זמן וכן צריך לברך על הטובה ועל הרעה".

והנה ז"פ דכל המצוות ועבודת התפלה ולימוד התורה צריך להיות בשמחה, דמדאסרו ללמוד בת"ב משום פיקודי ה' ישרים משמחי לב מוכח דל"ש כלל לחלק בין הלימוד והשמחה, וזה פשוט דאם התוכחה בא תחת אשר לא עבדת את ה"א בשמחה לא יתכן שנמעט בזה, והנדון הוא רק בזמן שאינו עוסק בדברים רוחניים עד כמה יש למעט בשמחה.

ביאור דין ניהוגי אבלות מר"ח אב

והנה עוד דין מפורש במשנה כו: דשבת שחל ת"ב להיות בתוכה אסור מלספור ולכבס [הרמב"ן בתורת האדם ענין האבלות אות ס"ח וריטב"א ד"ה ולכבס כ' דד' רש"י דרק לכבס וללבוש מה שכיבס עכשיו אסור, אבל אין אסור ללבוש בגדים מכובסים אך חלקו עליו והוכיחו מגמ' דג"ז אסור והכי קי"ל] ובטור תקנ"א סט"ז בשם אבי העזרי דנהגו אבותינו גם לא ליכנס לבית המרחץ בימים אלו ואסור לשנות, ודינים אלו לא קשורים למיעוט שמחה רק שזה להראות ניהוגי אבלות דאם עוסקים בכביסה ותספורת נראים כאינם חוששים להתאבל על ירושלים. [ומנהג מניעת בשר ויין מר"ח שמבואר בטור סו"ס תקנ"א הוא מצד מיעוט שמחה]

והנה במשנה מבואר דכ"ז רק בשבוע שחל בו ת"ב אולם בגמ' כט: הובא מח' תנאים בענין זה דלר"מ אסור כבר מר"ח עד ת"ב ולרבי יהודה כל החודש אסור, ולרשב"ג

דמש"כ שמחה קאי גם על מו"מ היינו דיש למעט מו"מ של שמחה לגמרי, והגם דבברייתא לא מוזכר שמחה הברייתא סמכה עצמה שנבין מעצמינו דקאי דוקא על של שמחה. ומ' מדבריו דמיעוט מו"מ הוא פירוש על מיעוט שמחה. ובמ"ב סק"א העתיק ד' המג"א וכ' בשעה"צ דתו' מגילה איירי לענין ת"צ אבל מהוכחת תוס' דכיון דלא כ' שיעור בהכרח יש למעט לגמרי א"כ ה"ה לענינינו אבל לשי' התוס' ביבמות דס"ל לענין מו"מ דאפי' של שמחה מותר רק דיש למעט מהרגילות א"כ אפשר דה"ה מש"כ ממעטין בשמחה הוא ג"כ כעין זה.

והנה אם נפרש דס"ב הוא פירוש לס"א א"כ עיקר המיעוט בשמחה מתקיים בדברים אלה אבל יותר מזה לא מצינו, אבל אי זה דין בפנ"ע א"כ יש כאן דין כללי שיש לו למעט בכל האפשר מלשמוח, וע"ע בסידור רס"ג וביסוד ושורש העבודה בחודש תמוז דאסור לאדם לאבדוהי נפשי' מר"ח אב.

ובס' שער יששכר [מאמר חודש אדר אות ב'] הק' מ"ש דבאב פירט השו"ע איך ממעטין בשמחה ובאדר לא כ' השו"ע איך מרבין, ותי' דדוקא באב פירטו חז"ל במה ממעטין כדי שלא נסבור שעלינו להיות במרה שחורה ובעצבות דלא זו הדרך כמ"ש תלמידי בעש"ט שצריך להיות נעצב ונשבר על הגלות אבל לא נעצב לגמרי כמתייחס מן הגאולה רק להיות בשמחה וכמ"ש תחת אשר לא עבדת וגו'. וכ"כ בעבודת ישראל מסעי דלכן יש להתחזק בימים אלו דהגם דיש לבכות על אשר מצאתנו מ"מ יש לשמח לב המלך בשמחה העתידה, ולכן נקטו חז"ל רק כמה דברים במה יש למעט בשמחה לומר דבשאר דברים יש להתחזק בבטון ובשמחה, הנה זה לפי המהלך דמיעוט מו"מ הוא פירוש ופי' להא דממעטין בשמחה. וידועים ד' החזקה מלובלין זי"ע [הובא בשיח שרפי קודש ח"ב אות תל"ג] דמשנכנס אב ממעטין בשמחה שעם השמחה יוכל למעט את החודש אב ומשנכנס אדר יש להרבות הקדושה ע"י שמחה, וכע"ז הביא הגה"ק ר"ש מיערעסלוב בס' תורת שמעון בשם רבו מלובלין דמשנכנס אב ממעטין שונאי ישראל ע"י שמחה ולא ח"ו בעצבות. ובס' פרי צדיק ר"ח מנחם אב אות א' כ' דלכן נקטו חז"ל ל' מיעוט אף דאסור כל שמחה דבאמת טובא גנוז בגוי' ולעתיד יתברר דהכל הי' טוב, רק השמחה צריך להיות צפון וגנוז בלב רק צריך להאמין דלעתיד יתהפך ט' באב ליו"ט ויהי' בו שמחה.

באב יש לשמוח על המיעוט

פי' מחודש מצאנו בהא דמשנכנס אב ממעטין בשמחה בדרשות חת"ס [לז' אדר קל"ד:] עפמ"ש [דברים כ"ח ס"ג] והי' כאשר שש ה' להטיב אתכם ולהרבות אתכם וכבר

מחדשה ולא רק ממנהגא וחומרא בעלמא שהרי מקרא מלא דיבר הכ' חדשה עכ"ד התח"ס.

הרי לן מכ"ז עבודה גדולה מכניסת חודש אב מצד אחד יש לנו למעט בשמחה, מצד שני יש לנו לשמוח בעבודת ה' וכן לשמוח במיעוט שנתן לנו ה' לטובתינו, וכ"ז בענין השמחה, אבל עוד עבודה יש כשאנו מונעים עצמינו מלספר ומלכבס דזה מדיני אבלות דיש לנו לחשוב דזה על הביטול תורה שנגרם ע"י הגלות, וא"כ בימים אלו בכל פעם שעוסק בתורה מצד אחד פיקודי ה' ישרים משמחי לב מאידך יחשוב על גודל עניותו בתורה ואם ה' ביהמ"ק וכלל ישראל היו ביחד ה' התורה שלו נר' באופן אחר לגמרי.

בשנה שנלב"ע מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל ה' ת"ב נדחה ולכן עסקו אז לפני פטירתו בענין זה.

בדין היתר אכילה לאם בברית מילה ופדיון

הבן בת"ב שנדחה

יומיים לפני פטירת מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל ביקר אצלו אחיו דו"ז זצ"ל וגם יבל"ח מו"ר הג"ר זאב פלדמן שליט"א רב דק"ק תורה עץ חיים ויחדיו דיברו בדברי תורה והנה מה שכתב הרב שליט"א מביקורו זה:³²

"ודומני כי נתקיים בו אדם כי ימות באהל, כי יום אחד לפני פטירתו לחיי העוה"ב הייתי אצלו, ויבלח"ט יחד עם הג"ר בצלאל (שליט"א) [זצ"ל] ודברנו מדוע המשנ"ב סי' תקנ"ט סקל"ו בברית מילה שחל בת"ב שנדחה מתיר גם לאם לאכול, ומשמע אף במילה שלא בזמנו דל"ב היתירא משום חי' או יולדת,³³ ואילו גבי פדה"ב שחל בו אין שום רמז להתיר לאם לאכול, ורק לאב ולכהן, [משנ"ב שם סקל"ח] והרה"ג ר' בצלאל (שליט"א) [זצ"ל] אמר כי במילה אם האב לא מל יש חיוב לאם, משא"כ בפדה"ב וצ"י לרש"י יבמות ע"א: אבל כידוע דהמהרש"א שם פי' כוונה אחרת ברש"י. והג"ר בנציון זצ"ל הוסיף "שכן כתוב בתורי"ד" וכפי ששמעתי ה' זה המלה האחרונה בד"ת שאמר בהאי עלמא" ע"כ.

אמר הנכד: כיון דאלו הם מדברי תורה האחרונים שעסק בה מו"ז, יש לזה חשיבות מיוחדת, ובכן אנסה לבאר הדברים לפי מיטב הבנתי.

רק שבוע שחל בו ת"ב וגם אחר התענית, ושלשתן מקרא א' דרשו והשבתי כל משושה חגה חדשה ומועדה ר"מ דקדק חגה דהכוונה לר"ח שנקרא חג, ור' יהודה דרש חדשה, ורשב"ג דרש שבתה.³¹ וק' מה ידרוש כל תנא משתי תיבות האחרות שבפסוק, ותי' מהרש"א [נח"א שם כט: ד"ה משושה] דמח' התנאים הוא רק מאיזה תיבות דורשים איסור כיבוס ותספורת, אבל לכו"ע יש דינים אחרים שמתקיימים בזמנים אחרים וראי' דהא לכו"ע משנכנס אב ממעטין בשמחה. ולהלכה פסק שם רבא כקולת רשב"ג דאסר רק בשבוע שחל בו וקולת ר"מ דאסר רק לפני התענית. וכ"פ הרמב"ם פ"ה מתענית ה"ו ובשו"ע סי' תקנ"א ס"ג וס"ד אולם הרמ"א שם ס"ג כ' דנהגו להחמיר כבר מר"ח וכיון שהוא רק ממנהגא יש להקל בו בכמה דברים עי"ש במשנ"ב סקכ"ט מ"ג פ"ג.

והק' מרן התח"ס [בדרשותיו לו' אב שיג:] דמ"ט אכשיר דרי להקדים האבל מר"ח נגד קולתו של רבא, ועוד מ"ט ראה רבא להקל כ"כ דלא כמאן, והרי כדאי הוא בית אלקינו להחמיר עוד צ"ע הא ק' קראי אהדדי דקאמר חדשה וחגה ושבתה, ותי' ע"פ גמ' חגיגה ה: דיש ג"פ ל' דמע תדמע ותדד עיני דמעה א' על בית ראשון א' על בית שני וא' על ישראל שגלו ממקומם או על הביטול תורה שנגרם ע"י הגלות, והאריך שם דעיקר ביטול תורה הוא בזה שאין ישיבה מקובץ בתלמידים במקום אחד, וא"כ י"ל דחגה היינו ת"ב בעצמו שהוקבע על חורבן בית ראשון שהוא נגד דמעה א' בקרא, וכשנתוסף חורבן בית שני נוסף ע"ז שבתה להתאבל גם בשבוע שחל בו שהוא נגד דמעה שני, וכשנתוסף הגליות והביטול תורה שנגרם מזה ראוי להוסיף אבל מר"ח, והנה ידוע דכ"ז חכמי הש"ס היו הנשיאים וראשי גליות וקבוץ חכמים ולא ה' שייך אבלות מר"ח וזה ה' כוונת רבא להקל, ורק ר"מ דלא הוי נוחא ל' בנשיאות רשב"ג כמבואר הוריות יג: סבר דכבר ראוי להתאבל מר"ח אבל האמת לא ה' כן ולכ"פ רבא להקל, אבל אנו בדורות האחרונים שעו"ה שגלו ישראל ממקומם בוודאי מחק החיוב להתאבל

³¹ הק' חת"ס [בדרשות לו' אב פד.] וכי על אלה יאמר הפסוק שישבתי חדשה ושבתה, ותי' ע"פ מה שאחז"ל שם ל': כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ולא אמר לשון עתיד יזכה ויראה בשמחתה, אבל הענין דהרי ת"ב נקרא מועד ואין אומרים בו תחנון וק' איך יקרא מועד וקרוב ה' לא הקריב במועדו, אבל הענין אם נתבונן שזה קרבו לאלפים שנה שכתנו כל טוב, ועדיין לא שכחנו ועפעפינו יזלו מים מה שלא אירע כן לכל אומה ולשון אשר נאבדו מתוך הקהל שכחו זכר טובתם ולא בכזב ככה רב כמונו בני"א אבל זה נחמה גדולה דאין מקבלים תנחומין על החי, משא"כ המת גזירה הוא שישתכח מן הלב ולכן כל האומות שאין להם תקוה לחזור למה שהי' להם נשכח זכרם מפיהם, אבל אנו בני"א שמצפים כל ליום שהקב"ה ירד למטה וחומת אש סביבו ע"כ אי"מ תנחומין על החי, נמצא שזה האבל הוא לנחמה גדולה וע"כ ת"ב הוא מועד גדול כי בו נדע שנחזור לימים מקדם, וא"ש כל המתאבל וכו' כבר זוכה לראות עכשיו בנחמה והנה מצינו בדור החורבן שלא היו יכולים לבכות וזאת היתה להם מאת ה' שתהי' הצרה כפולה שלא ישיגו נחמה ע"י בכיה, וע"ז אמר והשבתי כל משושה אפי' אותה מקצת של חדשה חגה ושבתה היינו ט' באב גם זה אשכחתי. עי"ש עוד.

³² ארחות ישרים עמ' קפ"ה.

³³ ר"ל דבמילה בזמנו ל"ש כל הנדון לענין האם דבלא"ה הוי יולדת ולא מתענה מדין חולה. ויתכן דמטעם זה השמיטו הפוסקים דין האם ולא משום דלא ס"ל חידושו של החי"א.

בנו אז החיוב מוטל על האם, דמה שאמרה תורה אותו ולא אותה הוא רק כשהאב יכול למול. ויל"ע אם אפשר להכניס כן ברש"י דמשמע דהחיוב מוטל על שניהם בשווה. [וצ"ע שלא הביא שאביו או"ז חולק ע"ז]

הנה לעיקר הקושיא דמ"ש פדיון הבן ממילה, אמר ידידי הרב אהרן הכהן ארנטורי שליט"א בפשיטות ליישב, דהנה יסוד הא דלא משלימים התענית הוא מי שאצלו הוא יו"ט ושמחה, ובוודאי זה שמחה גדולה ויו"ט גם לאם על שהיא זוכה שבנה יכנס לבריתו של א"א ע"ה דזהו עיקר יסוד התחלת היהדות, וא"צ לגדר של חיוב לזה, וסמך לזה מלשון הגמ' בנדה לא: דלכן אמרה תורה מילה לשמונה שלא יהא כולם שמחים [שאוכלין ושותין בסעודה] ואביו ואמו עצבים, ומה איכפ"ל שאמו עצבה ומ' שגם היא שייכת ליו"ט זה. [ויש לדחות דהרי כל המשתתפים בסעודה שמחים]

אולם מש"א מו"ז וצ"ל "שכ"כ בתורי"ד" יל"ע בזה, דלכאורה כוונתו לתורי"ד הידוע בקידושין כ"ט. בקר' הראשונים שם, דל"ל קרא לפטור אשה ממילת בנה הרי זה מ"ע שהזמ"ג, ותי' דגדר המצוה של האב הוא התעסקות והאחריות למול את הבן וזה ל"ה זמן גרמא. ולכאורה אין כאן רמז שיהי' מצוה על האם, ואדרבה לכא' הי' נראה דמו"ז אמר ש"בתורי"ד לא כתב כן, כיון דהצד לומר דגם לאם יש מצוה, יתכן דזה רק בגדר השתדלות לדאוג שהבן יהי' מהול, דאל"כ במה היא שונה מהאב, אבל אי נימא דגם לאב גדר המצוה הוא התעסקות, ומזה נתמעט האם א"כ אין עלי' שום חיוב.

חיוב האם תלוי בגדר מצות מילה של האב

אולם למתבונן י"ל להיפך, דהנה במהר"ח או"ז שם בסי' י"א תחלת דבריו הוא לייסד זה גופא דגדר מצות האב הוא שהבן יהי' מהול, ולא עצם מעשה המילה, וכ' דזהו עיקר מצות מילה להיות מהול, ולא מעשה המילה, והוכיח כן מדוד המלך שהי' ערום ושמח שיש לו עדיין מצות מילה ומוכח דיש לו קיום מצוה כל הזמן, וע"ז כתב דבאביו ואמו בבית האסורים כיון דסו"ס הם נמצאים, ועומדים לצאת עדיין החיוב לא מוטל על ב"ד, דלענין זה נקרא איתי' לאב, אבל אילו היתה אמו בחוץ, היתה מחוייבת למולו דכל המיעוט דאותו ולא אותה הוא רק בלית' לאב, ³⁷ דאף דכ' אותו בל' זכר הרי כה"ת כולה בל' זכר נאמרה וכל המיעוט רק באופן דאיתי' לאב.

³⁷ ולענין חיוב האם צ"ל דנקרא לית' לאב הגם דלענין חיוב ב"ד נקרא איתי' לאב, כיון דהאם בעצם שותפה לבעלה במצוה רק שעליו מוטל החיוב יותר וכ"ז שהוא דואג לזה אין צריכה לדאוג, אבל בב"ד עיקר החיוב עליהם לא מתחיל רק בלית' לאב.

הנה עיקר דברי המשנ"ב שהאם הוא בכלל בעל ברית, לא מופיע בשו"ע בלבוש וש"פ, והחיי אדם כלל קל"ו הוא זה שחידש כן, והעתיקו המשנ"ב פעמיים בסקל"ב לענין לבישת בגדי שבת, ושם ציין לחיי אדם ובסקל"ו לענין לא להשלים התענית.

והנה עיקר הדבר שבעלי פדיון הבן לא משלימים התענית, הוא חידוש של בעל התו"ט ³⁴ בהגהות מלבושי יו"ט על הלבוש [תקנ"ט סק"ב], ע"פ רש"ל בב"ק דסעודת פדיון הבן הוא סעודת מצוה, אולם הא"ר פקפק ע"ז, דלא נאמר היתר לעשות סעודה רק עיקר ההיתר הוא שלא להשלים התענית, וזה רק במילה דיו"ט שלהם הוא שנא' שש אנכי על אמרתך, ³⁵ ומה"ט פקפק על מש"כ המג"א סקי"א בשם כנה"ג דנוהגין דלא כשו"ע גם לגבי ברית, אלא משלימין התענית, וסיים המג"א דעכשיו נתפשט המנהג דאין עושין הסעודה רק בלילה, וק' דמה שייכא הסעודה לכאן דבלא"ה לא התירו לעשות סעודה רק לא להשלים התענית, [ועי' במחצה"ש ביאור ד' המג"א] וסיים הא"ר דמ"מ מבואר דבעל מלבושי יו"ט שהי' רב מובהק ובקי בכל המנהגים ולא הזכיר ממנהג זה הנ"ל אלא להוסיף היתירא, ובכנה"ג שכתב כן הי' במדינת תוגרמא ולא במדינתנו ולכן יש לנהוג כהתו"ט עכ"ד הא"ר.

ובחיי אדם העתיק כשי' הא"ר דלא כמג"א, ושכן מצא ברוקח דלבעלי ברית א"צ להשלים התענית והוסיף גם "אמו", ובאותו סעיף הביא ד' התו"ט דה"ה לפדיון הבן ³⁶ ושם כתב רק "האב והבן" הרי מבואר להדיא דחילק בין מילה לפדיון הבן.

ובביאור החילוק בין מילה לפדיון הבן, שאמר דו"ז ע"פ רש"י ביבמות ע"א: הנה בגמ' כ' "אביו ואמו" חבושים, ובזה כבר דחו הראשונים [ר"א מן ההר ואו"ז הל' מילה סי' צ"ו] דאורחא דמילתא נקט דאילו הי' אמו בחוץ היתה דואגת למילתו, עוד כ' או"ז דשיגר'א דלישנא נקט, וכתב בעצמו דדבריו שלא כרש"י שכתב "דמצות מילה מוטל עליהם ולא על אחרים" הוא דמוטל על שניהם, וכבר הק' שם מהרש"א ע"ז דהרי אשה לא מצווה למול את בנה כמבואר בקידושין כ"ט. ותי' דזה דין מיוחד בקרבן פסח כיון דיש דין דמילת עבדיו וזכריו מעכבין מאכילת פסח, אולם בשו"ת מהר"ח או"ז סי' י"א כ' דאמו בדוקא, בכל מקום, וחידוש דבמקום שהאב אינו יכול למול את

³⁴ ומסמני מילתא שעסקו בתורתו של התו"ט שאנו נכדיו, וכבר אמר דו"ז וצ"ל בהלכותיו של מו"ז יו"ט גדול הוא למעלה, כל היו"ט"ס מקבלים פניך, אבינו וצ"ל [היינו הגריט"ל ראקאוון המלבושי יו"ט, הקדושת יו"ט, ולמעלה בקודש התו"ט יו"ט].

³⁵ בחיי אדם פקפק ע"ז דהרי המקור שלא להשלים התענית הוא מקרבן עצים עירובין מא. וזה דמי לפדיון הבן.

³⁶ אולם בפדיון הבן שלא בזמנו החמיר כיון דבלא"ה ס"ל למג"א דשלא בזמנו ל"ה סעודת מצוה.

אולם ד' הב"ח ועוד אחרונים לפסוק כרמב"ן בכל גווני, רק שנהגו להתענות כ"ז שאין להם חולשה וכמו בשאר ג' תעניות שפטורים ומ"מ נהגו להתענות, וכ"פ הרמ"א שם, וכ"פ במשנ"ב סק"ד דגם קצת חולה נהגו להתענות, אולם לענין יולדת תוך ל' כ' ערוה"ש ס"ח דכ"ז בימיהם שהדורות היו ביראים אבל עכשיו חלילה ליולדת להתענות תוך ל' כי עדיין חלושה היא, והיא ממש כחולה. אולם בשו"ת דברי יציב סי' רל"ג אחר שהביא כל הפוסקים המקילים שאין לה להתענות תוך ל', כ' דבזמנינו שנשתפרה הרפואה נשתנה הדבר הרבה שתוך כמה ימים מחלימות לגמרי, וא"כ א"א להקל כ"כ לגבי ת"ב שחמור משאר תעניות, ואם היתה לידה רגילה בלי קישוי ובלי איבוד דם רב חייבת להתענות, וכ' ונהנתי שב"ה כוונתי להאמת שהרופאים המומחים בביה"ח לניאדו במחלקת נשים ויולדות העידו, שלחור"ד קשה הרבה יותר למעוברת להתענות מיולדת אחר הלידה, והכל תלוי במצב היולדת לפי ראות עיני הרופא.

האם צריכה להתענות עד חצות

אולם הוסיף המג"א סק"ט דבט"ב נדחה יש להקל. וציין לסו"ס תקנ"ט ס"ט. [אולם בא"ר חולק כיון דלד' מהרש"ל חייבת מעיקר הדין לכן אין להקל כלל גם בנדחה ולא הובאו דבריו במ"ב.]

והנה בטור סי' תקנ"ט ס"ט מבואר דמעשה בת"ב נדחה שהי' רבינו יעבץ בעל ברית והתפלל מנחה בעוד היום גדול ולא השלים תעניתו, והוכיח כן מהא דעירובין מא. דאלו שהי' להם יו"ט של הבאת עצים בי' אב והי' ת"ב נדחה לא השלימו התענית מפני שיו"ט שלהם הוא, וא"כ ה"ה בעל ברית. וביאר ב"י דבוודאי קולא זה הוא רק לת"ב נדחה אבל בחל ת"ב בא' מימות החול בוודאי צריכים להשלים התענית. ולפ"ז כוונת המג"א דהגם דיש לנו מח' מהרש"ל והב"ח אי יולדת חייבת להתענות מעיקר הדין ויש בזה חילוקי מנהגים, מ"מ בת"ב נדחה דבלא"ה יש קולא כדחזינן לענין בעל ברית ה"נ יש להקל. ולא נתבאר היטב בדבריו אי צריכה להתענות עכ"פ עד חצות כמו בבעל ברית או דכיון דחזי' משם קולא א"כ יש להקל לגמרי כרמב"ן והרי הרמב"ן לא כוון לחייב עד חצות. ובפמ"ג הלשון "יש להקל כבסימן תקנ"ט בנדחה בעל ברית יתפלל" יע"ש, ולא מוכח אי כוונתו שגם היולדת יעשה כן או רק הביא הדין שם. [והגרמ"מ קרפ שליט"א בספרו הלכות חג בחג עמ' קכ"ב ועמ' קכ"ה נקט בפשיטות דכוונת הפמ"ג שתתענה עד חצות] ובמ"ב סי' תקנ"ד סק"ד העתיק ד' המג"א סתמא דבנדחה יש להקל שלא תתענה סתם כמג"א בלי חילוק, ומ' דלגמרי פטורים.

ולכאורה הי' אפשר"ל דחידוש זה האחרון של המהר"ח או"ז, בנוי על הבנתו בגדר מצות האב, דאם הי' עיקר המצוה המעשה, א"כ אם האם נתמעט הרי זה כשאר מצוה דאשה ממועטת דל"ש למצות מילה כלל, אבל כיון דבלא"ה המצוה הוא רק העסק והדאגה שבנה יקיים מצות מילה, וזה שייך גם למי של"ש למצוה, א"כ י"ל דגם אם נתמעטה, הגדר הוא שעיקר האחריות הוא על האב, אבל בלית' לאב היא אחראי לזה, ולפ"ז יתכן בעומק כוונת מו"ז "שכ"כ התור"ד" היינו דלפי הבנת התור"ד בגדר מצות האב, שפיר י"ל כדעת המהר"ח או"ז לפרש הא דאב ואם בבית האסורים דאמו בדוקא.

אחרי כל הנ"ל שטרחו רבותי לפרש החילוק בין מילה ופדיון הבן, והראינו דבחיי אדם מבואר החילוק, כיון שכ' שני הדינים זה אח"ז, ובמילה הוסיף "אם" ובפדיון הבן השמיטו.

לפ"ז תמוה ביותר על בעל פסקי תשובות שהעתיק דברי המשנ"ב לענין פדיון הבן והכניס בסוגריים גם האם ע"פ מש"כ המשנ"ב לענין ברית מילה, גם בספר שערי נחמה [להג"ר יהודה טשזנר שליט"א] כתב לדמותו והרי להדיא חילק בזה החיי אדם. אלא שבמשנ"ב לא כתב שתי הדינים ביחד, דבסקל"ב וסקל"ו כתב בענין ברית מילה, ובסקל"ח כתב הדין לענין פדיון הבן, ולכן הי' קל לומר דלאו בדוקא נקט, אולם בחיי אדם ששם מקור הדברים הוא בסעיף אחד. וכן תמוה שבספר אוצר הברית [להמחל הידוע הרב יוסף וויסברג זצ"ל] פרק ד' סי' כ"ז אות י"א השמיט לגמרי דין האם גם בברית מילה. [ואולי כיון שבדרך כלל זה לא נוגע דבלא"ה היא יולדת, אבל עדיין נוגע בברית שלא בזמנה וכפי שהעיר הג"ר זאב פלדמן שליט"א]

דין תענית ליולדת תוך ל' בת"ב נדחה

ובעיקר הדין אי יולדת בין ז' לשלשים צריכה להתענות בת"ב נדחה, הנה בגמ' פסחים נד: דרש רבא דת"ב חמיר משאר ג' תעניות ועוברות ומניקות מתענות ומשלימות, וכתב הרמב"ן בתורת האדם [שער האבל] דה"מ יולדות ומניקות, אבל יולדת ושאר חולה שאי"ב סכנה א"צ אומד אלא מאכילין אותם דמקום חולי ל"ג רבנן. וכ"פ בטור ובשו"ע או"ח תקנ"ד ס"ו. אולם המהרש"ל בתשובותיו סי' נ"ג כ' דשאר ראשונים לא חילקו בזה, וגם בד' רמב"ן גופא י"ל דכוונתו רק באם היא חולה ואומרת צריכה אני, אבל כשחזרה לבריאותה גם אם מצטערת הרבה חייבת להתענות, וכן פסק לאשה שילדה בשבת ב' אב וט' באב חל בשבת ונדחה התענית ליום א' דחייבת להתענות מעיקר הדין גם שהתענית נדחה. וכ"פ הט"ז סק"ד.

אנו רגילים דעיקר עסק חורבן ביהמ"ק הוא בתשעה באב, אבל מעיון בפסוקי תנ"ך לא הוזכר יום תשעה באב כלל ע"י סוף ספר מלכים ב' כ"ה ט' "ובחודש החמישי בשבעה לחודש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלים וישרף את בית ה' וגו' ובירמי' נ"ב י"ב "ובחודש החמישי בעשור לחודש היא שנת י"ט למלך נבוכדנצר רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלים" וגו' אבל ט' לא הוזכר, ובנוסף לזה יש סתירה אם ה' בו' או ב'.

ובתענית כ"ט. עמדו בזה חז"ל דבמשנה איתא חרב הבית בראשונה ובשני' ופריך מפסוקים אלו, ומשני ע"פ ברייתא שבשבעה נכנסו נכרים להיכל ואכלו וקלקלו בו עד תשיעי, ובתשיעי סמוך לחשיכה הציתו את האור ודלק כל עשירי, והיינו דאמר ריו"ח אלמלי הייתי באותו דור הייתי קובעו בעשירי ורבנן ס"ל אתחלתא דפורענותא עדיפא. ע"כ דברי הגמ'. ויש להוסיף דמה שמבואר בגמ' גיטין נז: דנבוזראדן רב טבחים הרג צ"ד ריבוא על אבן אחת בשביל דמו של זכרי' ה' מסתמא בימים אלו אחרי שנכנס למקדש וראה דמו של זכרי'.

הרי לן דתהליך החורבן התחיל כבר מז' אב, וכשנעניין בדרשות מן החת"ס נראה שיש כ"ז דרשות לז' אב וכתב הגרי"נ שטרן זצ"ל בשער יוסף, שמרן ה' דורש בכל שנה בז' אב לפי שבז' אב נכנסו הנכרים להיכל ואכלו וקלקלו בו שביעי ושמיני ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור כמבואר בגמ' הנ"ל, והי' מונה בכל שנה זמן מחורבן בית שני ע"פ המכילתא פ' יתרו בחודש א' כשאתם זוכים אתם מונים למנינו וכשא"א זוכים אתם מונים לחרבנו כמו שתמצא כן ברוב הדרשות, ובדרשות אלו קרא מרן לבני ולמספד על שממות היכל ה' והתעוררות נפלא על גלות השכינה ועל שפלות עלבון התורה ופטירת גדולים באותה שנה למען דעת אשר אבדנו.

[ובדרוש י"ח שכ"ו ע"ד בשנת תקפ"ח בהספד על הברוך טעם כתב דלא לדרשא קאתינא, כי אין לבבינו פנוי ושפוי מרוב צער, אם מפאת הזמן כי ימי אב הם בעו"ה יום שנכנסו להיכל זה אלף ותש"ס שנים בעו"ה, בוא וראה לשון חז"ל אסור לספר ולכבס כדי שלא יסיח דעתו מן האבלות [בשער יוסף לא מצא לשון זה] ולא כ' כדי שיתאבל כי הזמן גורם ממילא שבר לב, כל שלבבו שלם עם ה' אלוקיו מרגיש הרגש רוחני איך שאבילי ציון מלמעלה עומדים ומעוררים בכי והספד, כדכ' בישעי' ס"ב ז' אל תתני דמי לו, וממילא מתעצב כל איש ישראלי אל לבו ולא צריכים לצוות על האבל, רק שלא יעשה פעולות הכיבוס וההסתפרות שיבוא להסיח דעתו מן האבלות אבל העצבון ממילא הוי.]

עפ"ז מובן מאד מש"כ מג"א תקנ"ד סק"ט נוהגות קצת יולדות למנוע מבשר ויין מז' באב ואילך ונכון שבאותו

וע"ע שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' ל"ז שנשאל בחולה שאי"ב סכנה שהוצרך לאכול בט"ב נדחה והתענה עד חצות, ונחלש וצוה לו הרופא שלא יתענה יותר, והורה להם המורה שיתפלל מנחה ואח"כ יאכל ושכח להניח תפילין מה תקנתו. והשיבו "דמה שהורה המורה שיתפלל מנחה גדולה יפה עשה, כיון שנדחה א"צ להשלים אפי' בחולי קצת וכן נהגתי להורות ביולדות תוך שלשים או במעוברת ומיחוש קצת דהא אפי' משום כבוד המילה הקילו בהנ"ל כמבואר בסי' תקנ"ט ס"ט כש"כ במקום חשש חולי" ופשטות דבריו מורה דרק א"צ להשלים אבל בוודאי יתענה עד חצות. [ויש להדגיש דאין להוציא מדבריו להקל בכל מעוברת בת"ב נדחה דהרי הוסיף מעוברת ומיחוש קצת ומבואר דמניקות ומעוברת בעלמא בלי מיחוש יש להם להתענות - הערת מו"ר הג"ר יצחק לוקסנבורג שליט"א בדרשתו בליל שבת בבית מדרשינו]

והובא ד' שבו"י בהג' רעק"א תקנ"ט ס"ט ומשם בביאור"ל סי' תקנ"ט ס"ט נבד"ה ואינו משלים תעניתן דבחולי קצת ומעוברת שיש מיחוש קצת מותרים לאכול ומשמע דמותרים לגמרי לאכול. [ויל"ע למה לא ציינו לד' המג"א סי' תקנ"ד שהבאנו לעיל שסתם להקל בחי' תוך ל' בנדחה והביאו שם במשנ"ב, וכנר' כיון דהמג"א איירי בחי' תוך ל' ושבו"י איירי בחולי קצת ומעוברת שיש לה מיחוש אבל מסתמא אין הבדל בזה]

ולהלכה כתב הגרמ"מ קרפ שליט"א [הל' חג בחג שם] לענין מעוברת דשמע מהגריש"א זצ"ל דהכל תלוי במצב המעוברת אם יכולה בקל להתענות עד חצות תתענה ותתפלל כבעלת ברית, ואם לאו כגון שיש איזה חולשה או קשה לה לא תתענה כלל. ובס' נטעי גבריאל נדיני בין המצרים פרק ס"ה ס"ג האריך בכ"ז ופשיטא לי' דאין לדמות לבעל ברית שמתענין עד חצות דזה דוקא כשזה מדין יו"ט והביא כן משו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' כ"ז שהתיר לגמרי ע"פ המג"א בסי' תקנ"ד, ובדברי מלכיאל שם הוסיף עוד יותר דבת"ב נדחה דינו כשאר ג' תעניות דמעוברות ומניקות א"צ להתענות כלל וכ"כ בגבול"א תענית ל': וכ"מ ממה שרעק"א וביאור"ל העתיקו ד' שבו"י בלי להדגיש שצריכה להתענות עד חצות ³⁸ וכן קיבל מרביתו להקל אולם לכתחלה מסכים דאם אפשר יחושו לד' שבו"י ולהתענות עד חצות.

הימים ז' וח' אב

מכיון שיום פטירת מו"ז זצ"ל ה' ביום ח' אב, וכמה שבועות לפני פטירתו העיר למו"ר הג"ר זאב פלדמן שליט"א בענין יום זה נרחיב בעו"ה בענין יום זה ואח"כ נביא הערת מו"ז בזה.

³⁸ אולם ידידי הרב מאיר צבי שווארץ שליט"א טען דכיון דדבריהם נסובים עמש"כ בשו"ע דבעל ברית א"צ להשלים א"כ סתמו כפירוש דגם בחולה הדין כן וא"צ לפרש.

שנכנסו להיכל מצאו טלאים ³⁹ ושחטום ואכלום ומצאו לחם הפנים מסודר על השלחן ואכלו אותו, ⁴⁰ ולכן אין לאכול בשר ולא שותים יין מאחר שגם האויבים שתו יין נסיכם ושמחו, ולכן נאסר עלינו כל ענין של שמחה דאין שמחה אלא בבשר ויין וכן אסור לאכול שני תבשילין משום שמחה. עכ"ד. ולפ"ז מובן עומק סעודת המפסקת, דאנו באים לבטא האבלות על מה שאכלו ושתו בהיכל ולקחו מלחם הפנים.

[וע"ע שם סק"ג מה שביאר באופן נפלא מה דאיתא בשו"ע שם ס"ג לענין איסור שני תבשילין בסעודה המפסקת דאפי' בשל מין אחד בשתי קדרות מקרי שני תבשילין, ותמוה דמה קפידא יש אם שניהם שווים ובמשנ"ב שם כ' בשם מג"א והגר"א וש"א דהכוונה דוקא בא' בלילה רכה וא' בלילה עבה [ונסתפקו האחרונים בביצה קשה ורכה ע"י אור לציון ח"ג פכ"ח א'] אולם בשע"ת בשם ברכ"י בשם שכנה"ג דנטה לאיסור אף בשניהם שווים ושכן הסכימו חכמים של ימיו ולפ"ז צ"ע איזה הנאה מיוחדת יש כשזה משני קדרות, וביאר בטור ברקת דיסוד ענין אכילת בשר מורה על התגברות כח הסט"א דהוא רק אחר חטא אדם הראשון, דלפני החטא האדם הוא למעלה מאכילת בשר וזה"פ אין ארי נוהם אלא מתוך קופה של בשר, וגורם לכל העבירות ובפרט תרין סרסורי דעבירה עין ולב ולכן לא יאכלו בשר בימים אלו שלא יתגבר כח סט"א ושני קדירות גם של אפונין שאין בו תענוג ירמז לאדם מרמזים לשני אברי אדם עין ולב שעל ידם נעשה בישול לענין עבירה, ע"ש, הרי דאין להקל בכל אלו הדברים כי הם נוגעים לדברים נעלמים והם תיקון לנפש האדם ע"ש באריכות]

אולם הוספה חשובה מצינו בילקוט שמעוני עה"פ הנ"ל שפי' הפסוק כנ"ל והוסיף דמש"כ "ה' לא קראו" היינו שלא קראו קדש ישראל לה' וגו' ומי גרם שיכלו ליכנס ע"י שישראל "ה' לא קראו", למדנו פי' חדש דלכן אוכלי עמי אכלו לחם כיון שכלל ישראל ה' לא קראו. אולם עדיין לא נתבאר היטב באיזה נקודה חטאו ישראל שבשביל זה אכלו ושתו וקלקלו בהיכל.

בח' באב נאבד תואר נורא ומורא מקדש

וביאר הגר"י שלזינגר שליט"א ע"פ המבואר ביומא סט: דלמה נקרא שמן אנשי כנה"ג שהחזירו עטרה ליושנה, אתא משה אמר הקל הגדול הגבור והנורא אמר ירמי' נכרים מקרקרין בהיכלו אי' נוראותיו הרי מבואר דהקרקור בהיכל גרם להפסד התואר נורא וכיון דקדקור זה ה' בעיקר בח' אב נמצא דבח' אב נאבד מאתנו ענין המורא.

היום נכנסו העכו"ם בהיכל כדאיתא בטור, ולכן גם כשעשו סיומים לא עשו סיום מז' אב ואילך, הרי דמיום ז' אב ואילך כבר מתחייבים בהנהגה אחרת.

אלא שצ"ע דהרי התענית הוא על שריפת ביהמ"ק וזה בעיקר מסוף ט', ולמה בקרא מתייחס לז' שהי' רק הכניסה והאכילה ושת'. עוד צ"ע דלמה לא שרפו את המקדש מיד כשנכנסו ואיזה ענין הי' להם לאכול ולשתות שם מקודם וחיכו עד סוף ט' כדי להצית.

הדינים המיוחדים לערב ת"ב

עוד יש להעיר דהנה מבואר בגמ' סוף תענית ובשו"ע סימן שלם סי' תקנ"ב דין ערב תשעה באב, דיש בו הלכות מיוחדות כגון איסור בשר ויין מעיקר הדין בסעודה המפסקת שנוגע רק לערב ת"ב וגם מנהגו של ר' יהודה בר אלעאי שישב בין תנור וכירים בסעודה זו, ופי' הגר"א בשם תרוה"ד דבסעודה זו אנו נחשבים כאונן שמתו מוטל לפניו וכשם שאונן אסור בבשר ויין אף בסעודה זו אסור בבשר ויין ולכן גם חולה ויולדת המותרים בבשר ויין בט' הימים אסורים בסעודה זו, וזה פלא דבפשטות כל ענין ערב יסודה להכנה, וא"כ בשלמא ערב שבת ויו"ט הוא שייכא תורת הכנה, אבל ערב ת"ב ל"ש הכנה כלל. [ובפשטות אה"נ סעודה זו בעצם שייכא לת"ב רק כיון דבת"ב אסור באכילה נוהגים מנהג זה בערב ת"ב אלא דא"כ היינו צריכים להסמין הסעודה עד כמה שאפשר לשקיעה]

ושמעתי מפי הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א שהביא דבר נפלא שמצינו בזה בס' טור ברקת מהגר"ר חיים הכהן [מארם צובא נדפס בשנת ת' וקיבל מר' חיים וויטל] שהוא ספר על סדר השו"ע ע"פ דרוש ופנימיות, ובס' תקנ"ב ס"א כתב דכל מה שנעשה בעוה"ז הוא רמז למה שקורה באותו זמן בעולם העליון, ולענין מה שעבר מן הצרות על ישראל כבר נתבאר כי ב"ז בתמוז נבקעה העיר וזה מובן כי נעשה כן למעלה, אמנם ערב ת"ב גדל הכאב מאד אשר חז"ל הגידו כי אז נכנסו האויבים ואכלו ושתו וקלקלו ובתשיעי לעת ערב הציתו האש, [נקט דעיקר הקילקול הי' בערב ת"ב וכן משמע בירושלמי במס' תענית בסוף פ"ד שכתוב דבשביעי נכנסו לתוכו ובשמיני היו מקרקרין בו מבואר דרק בשמיני קרקרו- וע"י שדה יהושע בביאור מלת קרקרו.] ולכן הדין נותן כי ערב ת"ב ראוי לנהוג חומרא יתירה על מה שעבר ולכן לא יאכל אדם בסעודה המפסקת אחר חצות [דלפני חצות לא נקרא סעודה המפסקת] בשר ויין מפני שהאויבים אכלו אז בשר ויין במקדש, וכדאיתא במדרש שוחר טוב עה"פ "הלא ידעו כל פועלי און אוכלי עמי אכלו לחם ה' לא קראו" [תהילים יד ד] דקאי על אומות העולם שחרבו ביהמ"ק, דבשעה

³⁹ ובמג"א בזית רענן שם כ' דצ"ל דהי' בבית ראשון וציון לערכין י"א וי"כ וכוונתו דהרי בבית שני כבר בטל התמיד ב"ז תמוז וא"כ איך לקחו טלאים מלשכת הטלאים.

⁴⁰ ובזה מובן דברי ר' אלעזר הקליר קינה ט"ז זכר אשר עשה צר בפנינים שלף חרבו ובא לפני ולפנים נחלתינו בעת כטמא לחם הפנים וגו' דמקורו ממדרש זה. ובספרים לא ציינו מקור זה.

והנה **ביומא סט**: מבואר דהחזירו אנשי כנה"ג תואר נורא דאלמלא מוראו של הקב"ה האיך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות, נמצא דבגלות אפשר להתחזק במדת נורא ע"י התבוננות זו וע"י **משך חכמה סוף מגילת איכה פי' עפ"ז** מש"כ ה' בציון גדול ורם הוא על כל העמים ואז יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא [נתהלים צט ב-ג] פי' שיהי' ביהמ"ק ונורא אתה ממקדשיך, ועוז מלך היינו גבורתו של הקב"ה במה שמשפט אהב, היינו שיעשה משפט כתוב כגוים וכמו שאמר ימין ה' תרעץ אויב, וכעת אינו נתגלה כבוד השי"ת רק אחרי התבוננות שה אחת בין ע' זאבים, אבל כשיעשה הקב"ה משפט אז יקויים בקשתנו גלה כבוד מלכותך עלינו במהרה בלא שום צורך להתבוננות כלל.

ולפ"ז יל"פ ד' **הרמב"ם אבות סוף פ"ה** עז פנים וגו' ויה"ר שיבנה ביהמ"ק ובפיה"מ שם דמעלת הבושה ביקש ואמר כאשר חננתנו זאת המעלה כן תחננו ביהמ"ק, וצ"ב מה שייכות ענין הבושה לביהמ"ק ולהנ"ל א"ש ע"פ **סוף פ"ק דנדרים** לבעבור תהי' יראתו זו הבושה דע"י הבושה הי' היראה כמבואר ברא"ש שם, ויראה דסיני עבר למקדש וא"כ משם בא הבושה, ואם חסר בושה ממילא בטל מורא מקדש ונעשה מזה שיבואו פריצים וחללוהו, ולזה אנו מבקשים דע"י שיוחזר לנו הבושה ממילא יבנה בית המקדש וממילא תתן חלקינו בתורתך דהרי הר המורי' נקרא כן שמשם יצא תורה. ע"כ מדברי הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א.

סעודה ראשונה דערב תשעה באב

איתא בשו"ע סי' תקנ"ב ס"ט דכל הדינים והתנאים שאמרנו כמו לאסור שני תבשילין ולשבת על הקרקע, הוא רק בסעודה המפסקת שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת קבע, וכשהוא אחר חצות, אבל אם היה קודם חצות, או אחר חצות ודעתו לאכול אחריה סעודת קבע, אין צריך לזהר בדברים הללו. וכתב הט"ז בשם הטור **בשם הרמב"ן** ומסתבר סעוד' המפסיק בה שאין דעתו עוד לאכול אחריה סעודת קבע אף על פי שדעתו לאכול אחריה עראי, לא כאלו שבטנם בטן רשעים אוכלים בשר ושותין יין ומשתכרין ואח"כ אוכלים עראי כדי להפסיק באכילה שאין בה בשר ויין עכ"ל וכ' רש"ל בתשוב' סי' ל' דהא דנקט רמב"ן בשר ויין ל"ת דוקא משום בשר ויין קרי להו בטן רשעים אלא הרמב"ן מיירי לפי הגמ' שהיה מותר בבשר ויין קודם סעודה המפסקת מ"מ הוא בטן רשעים שאוכלים מעדנים כל צרכם ולאכול אחר כך עראי וה"ה שאר אכילות שעושין מיני טיגונים כמו לחג שבועות בארצנו כו' ואו' אני גדול עונם מנשוא בפרט ליודעי תורה עכ"ל וכן מסיק מו"ח ז"ל [הב"ח] דכל ירא שמים לא יאכל אחר חצות סעודה ברבוי תבשילין שמה

אולם עדיין לא נתבאר איך ענין תואר נורא של הקב"ה שייכא לביהמ"ק במסויים. ויתבאר הדבר ע"פ מש"כ **בתהילים** [ס"ה ל"ו] "תנו עוז לאלקים וגו' נורא אלקים ממקדשיך" ובירושלמי **מגילה פ"ג ה"ז** דאין נורא אלא ביהמ"ק ולכן אא"ל נורא, ופי' רד"ק **בתהילים שם** דמדת היראה בא ממקדשיך ששם שוכן הכבוד, וכן מבואר **בתענית טז**. מה שנקרא הר המורי' שיצא ממנו מורא לאומות העולם [וע"ע ביפ"ת במדרש פ' וירא עד"ז] למדנו דיסוד היראה בא ממקדש וכן נאמר וממקדשי תיראו וא"כ בח' אב נעשה ביטול וזילזול מחלק המורא של המקדש, וע"פ הנתב' בילק"ש דכלל ישראל גרמו זה א"כ יוצא דע"י שישראל לא נהגו מורא מקדש כדבעי נעשה מזה ביטול מורא מקדש ע"י הגוים, וכן מבואר **בפי' עיון יעקב ביומא שם** דלמה בטל ענין נורא אצל הקב"ה, כיון שאצל כלל ישראל הי' חסר במורא מקדש, ותוארי הגבור והנורא ל"ש בעצם אצל הקב"ה, רק כפי שמתבטא אצל ישראל וא"כ על ישראל מוטל שמירת המדה עי"ש.

ולפ"ז אם נרצה לפרש במה התבטא התחלת החורבן שהתחלתו כבר מז' ובעיקר בח' הרי למדנו דזה ביטול ענין המורא, וא"ש דלכן לא שרפוהו הגוים מיד כשנכנסו, דרצו לשהות שם מקודם כדי לחלל ענין מורא מקדש, ומזה נעשה חלות מיוחד של יום ח' אב שהוא ערב תשעה באב דיש בו משמעות מסויימת גם לפני השריפה שהי' בת"ב.

ויש להוסיף דאי היו מתעוררים בזה שראו שהגוים מקרקרים והיו עושים חשבון הנפש שזה בשביל שהם זילזלו במורא, היו יכולים להציל את ביהמ"ק. עפ"ז יל"פ מה שמבואר בדברי מרן **החת"ס [בשו"ת או"ח ל"ג וביו"ד רל"ג וכ"כ באו"ש פ"ה מתענית ה"ו]** דטעם שלא הודו חכמים לקבוע התענית בעשירי אף דעיקרו נשרף בעשירי, דכיון שהציתו בו האש מיד יצא לחולין ע"י שליטת פריצים ומה שנשרף רובו הוא בית חול נוד' ריו"ח דבית בחורבנו בקדושתו עומד] וק' הרי כבר הותחל בו' ולכה"פ בח' וי"ל דהי' עדיין אפשרות להתעורר לתשובה ואז הי' אפשר להציל הכל.

התחזקות במורא מקדש בימים אלו

וכיון שתהליך החרבן הוא ע"י ביטול המורא א"כ ההכנה לתשעה באב צריך להיות ע"י התחזקות מורא מקדש, ובשנה שהכניסה לתשעה באב הוא בצירוף קדושת שבת יש הזדמנות להתחזק בזה, דהרי מורא שבת ומורא מקדש מצורפים יחד, דזה אותה בחינה, דבשבת גם ע"ה מפחד לומר שקר, ובשבת גופא יש כח של מורא כמו מקדש וכמבואר בסדורו של שבת.

שאוכלין אחר כך סעודה המפסקת בפירות על הקרקע הוא אכילת עראי" עכ"ד הט"ז.

וכתב ע"ז הרמ"א בשם מהרי"ל דמנהג בכל גלילות אשכנז לאכול סעודה קבועה קודם מנחה, ואח"כ מתפללין מנחה ואוכלים סעודה מפסקת, ונוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה, כדי שלא יזיק להם התענית הואיל ופוסקים מבעוד יום כמו ביום כיפורים, ויש קצת ראייה לזה ממדרש איכה רבתי, מיהו מי שיוכל לסגף עצמו ויודע בעצמו שאין התענית מזיק לו ומחמיר על עצמו, נקרא קדוש כנ"ל. וכוונת הרמ"א בראי' ממדרש, כמ"ש בעצמו בדרכי משה ד"ראייה קצת ממדרש איכה רבתי (פתיחה אות יז, פר' יג אות ה) דאמר (תהלים סט יג) **ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר אלו ישראל שאוכלין ושותין ומשתכרין בערב תשעה באב ואח"כ קורין איכה עכ"ל**. [וכ' המג"א והט"ז בשם הב"ח דמי שרוצה לקיים מנהג זה יעשה כן לפני חצות דאל"כ יהי בכלל בטן רשעים תחסר.]

והנה במג"א סק"א כתב טעם אחר "מפני שבזמן בית שני היה יום טוב ת"ב והיה מרבין בסעוד' אף עכשיו לא זוו ממנה להיות לזכרון שיהפך ב"ב לששון ולשמחה" וסיים "עבב"י ס"ס תקנ"ד" וביאר במחצה"ש דרצה להוכיח שראוי לעשות זכר לגאולה ב"ב להחזיק לבבות חלושות, שכתב הב"י שם בשם הכלבו שזקנים הראשונים הנהיגו שהנשים רוחצות ראשן מן המנחה ולמעלה בט"ב, לפי שהנשים חלושות להאמין בנחמות מפני שאין יודעות ספר וצריכים חיזוק, ועשו סמך עמ"ש באגדה כי המשיח נולד ביום ט"ב, אבל הרב"י קרא תגר על מנהג ההוא וצריך לכופ' לקיים דברי חז"ל לנהוג כל דין אבלות עד הלילה ע"ש. מ"מ שמעינן דיש לעשות זכר לגואל ב"ב היכא דליכא איסורא. לכן עושים זכר בערב ט"ב ע"י רבוי סעודה.

הנה המג"א לא קישר טעמו לדברי המדרש שהביא הרמ"א רק כ' טעם אחר זכר לבית שני.

והנה אף דמג"א טרח למצוא טעם למנהג זה מ"מ בסק"ב דחה הראי' מן המדרש, די"ל שלא הי' אוכלים יותר מתבשיל א' ומ"ש משתכרין היינו ששותין כל צרכן לכן מסיק דיש לזוהר שאף קודם מנחה לא יאכל רק תבשיל א'.

ביאור דברי המדרש שאוכלין ומשתכרין בסעודת

ת"ב

והנה הרמ"א הביא דברי המדרש דמשתכרין בערב תשעה באב וכן הביא בביאור הגר"א, אולם במדרש הלשון "ונגינות שותי שכר, מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב יושבין וקוראין

קינין ונהי ואיכה" וצ"ל דהרמ"א והגר"א הבינו דסעודת ת"ב היינו סעודת ערב ת"ב דאין לאכול בת"ב, אולם בהגהות עטרת זקנים שם כ' בשם מהר"צ שפיץ דקדק דמדנקט במדרש "בסעודת תשעה באב", דמשמע בסעודה דתשעה באב עצמו. ולכך פי' דודאי בסעודת תשעה באב עצמו מיירי בשעת מקדש שני דאז היה תשעה באב לששון ולשמחה, כדאיתא בגמרא ר"ה יח: דפריך כתיב [זכריה ח יט] צום וכתוב לששון ולשמחה, ומתריץ בשעה שיש שמד צום וכו', **אם כן על כרחך בשעת מקדש שני היה תשעה באב לששון ולשמחה**, ועל זה דורש המדרש ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר, והיינו ר"ל הפסוק מיחס לישראל שהקב"ה אומר להם ישיחו בי יושבי שער, ר"ל שמדברים בי היושבים בשער, גם המנגנים בשתיית שכר מדברים בהקב"ה את דבריו, ועל זה אמר המדרש ונגינות שותי שכר אלו ישראל, מאחר שהיו אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב והיינו ר"ל בסעודת תשעה באב עצמו שהיה אז לששון ולשמחה, מכל מקום אחר זה היו יושבין וקורין קינות, והיינו אחר אכילתם ושתיתן היו קורין קינין קינות איכה אשר נתיסד, והוא הנבואות והקינות על חורבן בית ראשון ואמרו הם בבית שני הקינות, אף שהיה תשעה באב לששון ולשמחה מכל מקום היה לזכרון לפנייהם קינות איכה על בית ראשון. אם כן אין להביא ראייה על אכילה בזמן הזה אחר חורבן בית שני שהוכפלו בו צרות ויש צום, פשיטא ופשיטא דבוודאי י"ל דאסור בסעודה לגמרי, ואין לך אלא מה שהתירו חכמים תבשיל אחד ולא יותר. וכתב שם עוד דמוכח כן ברש"י ר"ה שם, דפריך שם אמה שכתוב במתניתין [שם] על ששה חדשים שלוחין יוצאין וכו' וליפקי נמי אתמוז וטבת וכו', ופירש רש"י [ע"ב ד"ה] דאמר רב חמא וכו', ומתניתין בזמן הזה מיירי מדתני ובזמן שבית המקדש קיים וכו'. וקשה ארש"י תיפוק ליה דמוכח על כרחך דמיירי בזמן הזה מדקאמר [במשנה שם] **ועל אב מפני התענית**, ואי בזמן שבית המקדש קיים הא צום החמישי הוא לששון ולשמחה, ואם כן מוכח מרישא. אבל לפי זה מתורץ דמשם אין ראייה, די"ל דאף בזמן שבית המקדש קיים היו יוצאין מפני התענית, דהיינו שהיה לזכרון שלאחר אכילתן היו קורין קינות איכה, לכך אינו מוכח מהתם וצריך הוכחה אחרת.

וכתב בערוך השולחן סעיף יא - יב "רבים וגדולים התמרמרו על המנהג הזה והרמב"ן ז"ל קרא עליהם ובטן רשעים תחסר, ואין זה אלא כהערמה בעלמא ואנחנו חלילה אין נוהגין כן אלא שאנו אוכלין כל הסעודה על הארץ ואנו אוכלין לחם עם איזה דבר הנאכל כמות שהוא חי ואוכלין ביצים כפי המנהג, ומה שנוהגים לבשל לאקשי"ן עם חלב אין אנו אוכלין בעת

תאכלו וכי תשאו הלא אתם האכלים ואתם השתים:
הלא את הדברים אשר קרא ה' ביד הנביאים הראשונים
בהיות ירושלם ישבת ושלמה ועריה סביבתיה והנגב
והשפלה ישב: וגו' פה אמר ה' צבאות לאמר משפט אמת
שפטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו: [שם ה-ט]
ואח"כ מאריך עוד הרבה בדברי מוסר שיתקנו המעשים
שלהם, ורק בפרק ח' פסוק י"ט כתוב "פה אמר ה'
צבאות צום הרביעי וצום התמישי וצום השביעי וצום
העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמצודים
טובים והאמת והשלום אהבו" ולא נתבאר האם אכן
כוונת התשובה שמעתה כבר יהי' להם לששון ולשמחה
או כיון שעדיין לא תיקנו מעשיהם יש להם להמשיך
בצום, ורק כשיתקנו מעשיהם לגמרי ויהי' גאולה
העתידה אז יתהפך לששון ולשמחה. ומלבי"ם שם נקט
באמת שהתשובה הי' שהכל תלוי במעשיהם אם ישוּבו
בתשובה, א"כ אמר ה' שצום הרביעי והחמישי וכו',
יהיה לששון ולשמחה בתנאי אם האמת והשלום אהבו,
שזו תהיה גאולה שלימה ויחדלו דברי הצומות וזעקתם.

אולם מעיון פשטות ד' הגמ' והראשונים ר"ה יח: נראה
דתשובת הקב"ה הי' דהכל תלוי בבנין וחורבן וכ"ז שיש
בנין יהי' לששון ולשמחה, דאמרי' שם מאי דכתיב כה
אמר ה' צב' צום הרביעי וגו' יהיה לבית יהודה ששון
ושמחה, קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה, בזמן
שיש שלום יהיו לששון ולשמחה אין שלום צום, ופירש
רבינו חננאל, בזמן שיש שלום כלומר כל זמן שבית
המקדש קיים יהיה לששון ולשמחה. וכן מפורש ברש"י
שם ד"ה דתלינוה בבנין, כתב "דעל ידי החורבן הוקבעו
לצום ועל ידי הבנין הוקבעו ליו"ט, שכשנבנה בית שני
שלחו בני הגולה האבכה בחודש החמישי הנזר כאשר
עשיתי זה כמה שנים מיום החורבן, כמו שנאמר שם
(זכריה ז') שהשיבם הקדוש ברוך הוא כי צמתם וספוד
בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה וגו' ומכאן ואילך
יהיו לששון ולשמחה ולמועדים טובים". ומבואר דבזמן
שהיה בית המקדש השני קיים לא צמו בתשעה באב.
וכ"כ תוס' תענית יב. ד"ה התם, דקודם החורבן הוי בגדר
יש שלום עיין שם.

ובשו"ת אפרקסטא דעניא חלק א סימן מז נשאל איך
נהגו בבית שני עם צום ת"ב. והשיב הלא זו היא שאלת
באי הגולה זכרי' ז' ג' האבכה בחדש החמישי וגו' ותשו'
השם ית' ע"ז (שם ח' י"ט) צום הרביעי כו', וא"כ פשוט
דבימי בית שני ל"ה צום, אלא דמה שיש לדון הוא אם
נהגו אז איזה מנהג ת"ב, ולזה הביא ד' המדרש הנ"ל
"מאחר שהן יושבי' ואוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת
ת"ב, יושבין וקורין קנין ונהי ואיכה" ולפ"ד רמ"א
ומ"א המדרש מיירי לאחר חורבן בית שני, אבל לד'
מהר"צ שפיץ ז"ל על המ"א המדרש מיירי בשעת בית ב'

סעודה המפסקת מפני שעם הביצים יהיו שני תבשילין
וכך ראוי לנהוג ורבינו הרמ"א אוהב ישראל היה ⁴¹ וטרח
ליישב המנהג אבל אינו נכון וזה שכתב ראייה ממדרש
הוא בפתיחה דאיכה רבתי [סי' י"ז] וזה היה בבית שני
שהיה להם יום זה לששון ולשמחה כמו שיהיה לעתיד
והיו שותין ומשתכרין ועם כל זה קראו מגילת איכה
לזכרון חורבן בית ראשון כן כתבו המפרשים ונכון הוא
[נותמה על המג"א בסקי"א שרמז לזה ולמה טרח על
המדרש בסקי"ב]:

והנה ר' צדוק הכהן [פרי צדיק דברים אות י"ז] הביא מדרש
הנ"ל וד' הרמ"א, והעיר ג"כ דלשון המדרש סעודת
תשעה באב נראה דלא קאי על סעודה ראשונה רק על
סעודה שמפסיק בה. וכן אחר כך במדרש רבה (פיסקא
ו') הביא כל שהוא מסעודת תשעה באב אסור לאכול
בשר ולשתות יין הרי דקרי לסעודת תשעה באב סעודה
שמפסיק בה. ואמרו עוד (שם) וכן רב מן דהוא אכיל כל
מאכליו נסיב וכו' ואמר זו היא סעודת תשעה באב וכו'
וכן הוא בירושלמי והוזכר גם במגן אברהם. ובמש"כ
מהר"ץ דקאי על בית שני ג"כ לא ניח"ל דאם שבאמת אז
גם כן היו קורין מגילת איכה, וכן לעתיד גם כן לא
יתבטל מגילת איכה שהוא מעשרים וארבע ספרים והם
לעולמי עד. אך אז יהיה להם פירוש אחר מה שיהיה
מורה על טובות ונחמות וכמו שכתבו במפרשים לפרש
פסוקי איכה לטובה ולשון קינות ונהי לא משמע הכי
ובפרט בפתיחה (איכה רבה הקדמה י"ז) דאיתא לאחר
שהן אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב
יושבין וקוראין קנין ונהי ואיכה. לשון קנין לא משמע
על קריאת מגילת איכה בזמן הבית שהיה בשמחה, גם
מה שדרש זה על נגינות שותי שכר ופירש המתנות
כהונה מפני שצריך לקרות בטעמי וניגוני וזהו ונגינות
שותי שכר. ואינו מובן לכנות טעמי איכה בלשון ונגינות
שהם אינם ניגון רק טעמי בכי והספד, ולכן פי' דמיירי
באופן שת"ב שחל בשבת דאוכל כסעודת שלמה בשעתו
וכן משתכר ביין עי"ש באריכות.

האם התענו בתשעה באב בבית שני

והנה בעצם הדבר שכ' המג"א ומהר"ץ שפיץ דבבית שני
הי' ת"ב יום טוב והיו מרבין בסעודה, הנה בזה גופא
נסתפקו עולי בבל בבית שני ששאלו "האִבְכָּה בַּחֲדָשׁ
הַחֲמִישִׁי הַנֶּזֶר כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה פְּמָה שָׁנִים:" [זכרי' ז ג]
ותשובת הקב"ה לא נתבאר היטב, דמתחלה אמר "אָמַר
אֵל כָּל עַם הָאָרֶץ וְאֵל הַפְּתָנִים לֵאמֹר כִּי צִמְתֶּם וְסָפַדְתֶּם
בְּחֲמִישִׁי וּבְשָׁבִיעִי וְזֶה שְׁבָעִים שָׁנָה הָצִום צִמְתִּי אֲנִי: וְכִי

⁴¹ אולי נקט לשון הגמ' מנחות סה. "משה רבינו אוהב ישראל היה, ויודע שעצרת יום אחד הוא, עמד ותקנה אחר שבת כדי שיהיו ישראל מתענגין שני ימים".

מפני התענית קאי גם לזמן המקדש וסיפא דמשנה ובזמן שביהמ"ק קיים יוצאין אף על פסח קטן היינו דרישא דמשנה נוגע תמיד, אבל סיפא דמשנה נוגע רק בזמן המקדש.

והגר"ח"ק ניסה להוכיח כרמב"ם מיר' פ"ד דתענית ה"ה אר"א בר' יוסי אני הייתי מבני סנאה בן בנימין וחל ת"ב להיות בשבת ודחינו אותו למו"ש והיו מתעניין ולא משלימין וע"כ בזמן הבית הי' דהא ר' יוסי אביו ס"ל בירו' שם דימים אלו (קרבן עצים) אין נוהגין אלא בפני הבית וש"מ שהתענו בזמן הבית בת"ב, אבל דחה רא"י זה כיון דבירו' שקלים רפ"ד הגי' ר"א בר' צדוק וכ"ה בבבלי עירובין מ"א. ותענית י"ב. ובתוספתא פ' בתרא דתענית ובעירובין שם אמרי' שהי' בדורו של ר"ג וא"כ אחרי החורבן הי' וגם בירו' עצמו בתענית שם מוכח דט"ס הוא כדביאר שם באריכות. ומה שנהג יו"ט דקרבן עצים אחר החורבן כ' הראשונים [רא"ש פסחים פ"ד סי' א' ואר"ז ח"ב סי' תל"ב ותורי"ד עירובין שם] דכיון דבזמן הבית נהגו בו יו"ט נקבע להם יו"ט זה לעולם.⁴³

ור"ר מרגליות בספר נפש חיה סי' נ"א ט' יישב לשי' הרמב"ם את קו' מהרש"ל שו"ת סי' ס"ד ד"ה שוב אני [הובא במג"א נ"א י"א] על רי"א טירנא בספר המנהגים שכ' די"א שאין אומרים מזמור לתודה בט' באב ובערבו משום דאסור לאכול את התודה, והק' הרי בזמן ביהמ"ק הי' יו"ט בת"ב והי' מותר לאכול, ולשי' הרמב"ם א"ש, [אולם המעיין בתשו' מהרש"ל בפנים יראה שעיקר קושייתו מבית המקדש לעתיד] עוד הוכיח כן מעירובין מא. שפעם חל ת"ב נדחה ביו"ט של עצי מערכה של ר"א בר צדוק והתענו ולא השלימו הרי דהתענו בזמן המקדש, אולם זה כבר דחינו לעיל דהרי ר"א ב"ר צדוק הי' אחר החורבן ומה שנהג יו"ט דקרבן עצים הבאנו לעיל מראשונים דכיון דבזמן הבית נהגו בו יו"ט נקבע להם יו"ט זה לעולם. ועי' תוס' תענית יב. ד"ה התם שהוכיח דר"א ב"ר צדוק הי' אחר החורבן דאי קודם החורבן הרי

דלא התענו אבל אמרו קינות ע"ש והוא מפני שידעו דל"ה גאולה שלימה עדיין. אבל הא מיהת פשיטא דלא התענו בבית שני.

דעת הרמב"ם דהתענו בבית שני

אולם למעיין בפיה"מ להרמב"ם ר"ה פ"א על המשנה שם יראה דס"ל דגם בזמן בית שני היו מתענין, וכן א"ש אי גרסינן וכשהי' ביהמ"ק קיים היו יוצאים אף על אייר מ' בנוסף לכל הראשונים וכן העיר הגר"ב פרנקל בהג' אמרי ברוך עם טו"א שם שמחקן וכבר תמה עליו התשב"ץ [ח"ב סי' רע"א] ממקראות מפורשות בזכרי' וד' הגמ' בר"ה, וכתב דצ"ל שזה ט"ס ברמב"ם, אבל כבר כתב הגר"ח"ק צ"ל בשקל הקודש [הל' קידוש החודש פ"ג ה"ט בביאור ההלכה ד"ה על] דק' לומר דט"ס ברמב"ם שהרי האריך וביאר דבריו היטב, שכתב "ובבית שני לא היו מתענין לא עשירי בטבת ולא שבעה עשר בתמוז, אלא הרוצה יתענה או שלא יתענה ולפיכך לא היו יוצאין על טבת ועל תמוז, אמר ה' כה אמר ה' צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי וכו', כאלו נתן את הבחירה בידם באלו הימים אם רצו מתענין בהם או שלא יתענו. וצום הרביעי הוא שבעה עשר בתמוז, לפי שתמוז הוא החדש הרביעי, וצום החמישי תשעה באב שהוא בחדש החמישי, וצום השביעי צום גדליה, וצום העשירי עשירי בטבת לפי שהוא בחדש העשירי. והיו מתענין תשעה באב אף על פי שהוא מסור לרצונם מפני שהוכפלו בו צרות כמו שיתבאר בתעניות." הרי דנקט דמ"ש בגמ' דרצו מתענין רצו לא מתענין קאי על זמן בית שני, וע"ז נאמר בגמ' דלענין ת"ב כיון דהוכפלו⁴² בו צרות התענו. [אם לא שנאמר שכוונת התשב"ץ שכ"ז כתב תלמיד טועה או דמ"ש ובבית שני צ"ל ואחר בית שני].

רק דצ"ע דלא העתיק כלל ד' הגמ' דבזמן שלום יהי' לששון ולשמחה וכנר' דס"ל דזה קאי על לע"ל דוקא וא"כ זה לא נוגע לפי המשנה. וכ"כ בהגהות מצפה איתן למס' תענית יב. דהרמב"ם סובר דהא דאם יש שלום לששון ולשמחה היינו בבית שלעתיד. וכ"כ בשקל הקודש שם דס"ל לרמב"ם דהנביא תלה זה ברצונם ואם יראו צורך יהי' צום וכיון שכל ימי הבית שני לא הי' שלום גמור קבלו עלייהו לצום הואיל והוכפלו בו צרות, ואה"נ אילו הי' שלום גמור בלי שום צרות היו לששון ולשמחה אבל למעשה היו כפופין למלכות פרס ויון וגם אח"כ בימי חשמונאים היו כל ימיהם מלחמות וגם מלחמות פנימיות מהצדוקין עי' בס' יוסיפון, וגם אח"כ במלכות הורדוס באופן שלא הי' להם שלום גמור בכל ימי הבית שני ולכן הסכימו להתענות עכ"פ בט"ב הואיל והנביא תלה ברצונם. ולרמב"ם מש"כ במשנה ועל האב

⁴³ ובשו"ת חתם סופר או"ח סימן קנז הק' על מש"כ הטור סי' תקנ"ט בשם יעב"ץ להוכיח מהא דקרבן עצים דבת"ב נדחה א"צ בעל ברית להשלים התענית והרי יו"ט דקרבן עצים עדיפא מת"ב דקדם לפני גזירת תענית ת"ב ולזה תי' דאין ההוכחה מבני סנאב עצמם, אבל הרא"י מר"א בר' צדוק שהיה חתנם שהוא עצמו לא היה מהם שהרי היה כהן כמ"ש תוס' שם וס"ל לר' יעב"ץ דנתחתן עמהם אחר החורבן כיון שהיה בימי ר"ג שהיה אחר החורבן טובא, ועוד אפילו בסוף ימי בית שני משגלו סנהדרין וקודם לזה כבר התענו כל ד' צומות כדמוכח ביוסיפון, ור' צדוק אביו שהיה בימי החורבן כדמוכח מגרונות דר' צדוק [גיטין נ"ו ע"א], א"כ עכ"פ לא התחתן בנו עם בני סנאב קודם לגזירת תענית ט"ב שהיה יותר מארבעים שנה קודם החורבן, וא"כ לר"א בר' צדוק קדם ט"ב ליו"ט שלו וגם קביע וקיימא טפי מיו"ט קרבן עצים שלו ואפ"ה התענה ולא השלים ויפה למד ר' יעב"ץ לבעלי ברית מילה ממנו. עכ"ד החת"ס. הוכיח הא דראב"צ אחר החורבן, ומבואר ג"כ מדבריו דבסוף בית שני התענו. אבל ראיתי מי שתמה על החת"ס שמעיון ביוסיפון לא נמצא דבר כזה שהתענו בת"ב רק הזכיר בכמה מקומות שכשהי' צרות עם הרומאים עשו צום ותענית.

⁴² אין הכוונה הוכפלו על חורבן הבית רק שנתוספו עוד צרות עי"ש.

בזמן שלום אין צום, והעיר במצפה איתן לשי' הרמב"ם הנ"ל רק שכ' דבלא"ה צ"ל דראב"צ הי' אחר החורבן.⁴⁴

אולם השפ"א ומרומי שדה ואסיפת זקנים, נדחקו דכוונת הרמב"ם רק לזמן בית שני ששלטו בה זרים כגון מלכי פרס ומדי, ואחרונים האריכו הרבה בד' הרמב"ם עי' במגי' על פיה"מ מכון המאור שציין לשו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' ק"מ בהג"ה, שו"ת יהודה יעלה יו"ד שנ"ט ד' שו"ת קהלת יעקב חו"מ סי' ב' שו"ת דברי יציב או"ח רל"ד, הערות הגריש"א ר"ה יח: נקט בפשיטות כתשב"ץ דזה ט"ס ברמב"ם] הליכות שלמה מועדים פט"ו הע' ג' שו"ת יביע אומר ח"א ל"ג ד' סי' ל"ד אות ג'.

עכ"פ יוצא לפ"ז דד' הרמב"ם דהתענו בת"ב בבית שני, וגם לראשונים דס"ל דלא התענו מ"מ לד' מהר"צ שפיץ מבואר במדרש שמקודם הי' אוכלין ושותין ומשתכרין ואח"כ הי' קוראין קינות ונהי ואיכה. וגם לד' מג"א והגר"א דד' המדרש קאי על סעודת ערב ת"ב לאחר החורבן מ"מ לד' מג"א בטעם סעודה זו אנו עושים דוגמת בית שני שהי' לששון ולשמחה, אבל כיום אי"ז ששון ושמחה ממש דהרי מיד בלילה נתענה ונאמר קינות.

העיקר אינו התענית רק תיקון המעשים

והנראה לפרש בכ"ז באם נתעמק בתשובת הקב"ה לכלל ישראל ששאלו האם נמשיך לבכות ולהתענות כעת שכבר חזרנו ונבנה ביהמ"ק, והקב"ה לא ענה להם מיד

⁴⁴ באמת כל ההוכחה דכאן מראב"צ אחר החורבן צ"ע טובא דהרי מפורש באיכה רבה א' ה' בסיפור שפגש ריו"ח בן זכאי את אספסיינוס קיסר וביקש ממנו לרפא את ר' צדוק שהגיע ר' צדוק בליווי רבי אלעזר בנו, ואספסיינוס התפלל על שמכבד ריו"ח כזה זקן ומאוס, ומבואר דר' צדוק הי' כבר זקן אז, ומה גם דכבר התענה ארבעים שנה, ועי"ש דר' אלעזר אמר לאביו שיתן שכר לרופאים מבואר דראב"צ לא הי' תינוק בשעת החורבן, ואעפ"כ מצינו אותו הרבה אחרי החורבן בסוכה מד: מדבר לאייבו אביו של רב, ומצינו הרבה במשניות ותוספתא שמעיד על דברים שראה פעם, בין ממה שהי' בבית המקדש בין ממה שהי' בביתו של רבן גמליאל שהי' הולך שם הרבה עם אביו ר' צדוק, וצ"ל שהאריך ימים הרבה, וא"כ יתכן מאד שהי' נשוי לבית בנימין הרבה שנים בזמן המקדש, ואז הי' להם היו"ט של קרבן עצים ולא אח"כ, וא"כ ממה דאיתא בעירובין מא. דהי' בדורו של רבן גמליאל אין שום ראי' דהי' רק אחר החורבן, וזה גם צ"ע על רש"י מסכת סוכה מד. ד"ה דלא עבדינן דמוכית דלענין ערבה בזמן הזה דיום אחד מיהא עבדינן, כדאמרינן לקמן ע"ב ברבי אלעזר בר צדוק, והוא היה לאחר חורבן, שהיה רבי צדוק אביו בימי רבי יוחנן בן זכאי, ובימי רבי אליעזר ורבי יהושע ורבן גמליאל היה, כדאמרינן בבכורות (לו, א): כלום חלקנו בין חבר לעם הארץ, והוא היה השואל. וצ"ע דזה לא ראי' דהרי הוא עצמו הי' גם לפני החורבן, והו"ל להוכיח ממה דדבר אז עם אייבו אביו של רב שהי' זמן רב אחרי החורבן וכ"ה הערל"ט שם, ובשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' קמ), כ' להקשות ע"ד הטור בשם ר' יעב"ץ, דמאי ראיא מר"א בן צדוק שהיה בזמן הבית, שאז היה התענית רשות לזמן הזה שהוא חובה. ובהג"ה שם הקשו עליו דהרי ראב"צ אחר החורבן, וכן בשו"ת יביא או"ח ח"א ל"ד הביא כל מי שהק' עליו בזה, ובד' הלק"ט י"ל דס"ל דל"ש יו"ט דעצים אחר החורבן וראב"צ מעיד כעת מה שהי' בזמן הבית כמו שהעיד על הרבה דברים שהי' בזמן הבית ולכן אמר אני הייתי מבני סנאב בן בנימין, שו"ר בירושלמי ריש פ"ד דשקלים דמשמע דהובא ברייתא זו דראב"צ כהוכחה דיו"ט דעצים נוגע גם אחרי החורבן וצ"ע.

מה לעשות רק מקודם השיב להם שהצום זה לא בשבילי רק בשבילכם, ואח"כ אמר להם תוכחה ארוכה שהם עדיין ממשיכים אותם עוונות שבעבורם הגלו, ורק אח"כ אמר להם צום הרביעי וגו' יהי' להם לששון ולשמחה, כנר' ר"ל להם שאם כל שאלתם ומחשבתם הוא רק הלכה למעשה האם צריך לקיים דיני התעניות או לא, א"כ כל מה שהגליתם לבבל הי' לשוא, דעיקר הגלות הי' בעבור שאתם לא מתנהגים כראוי ב"א לחבירו וא"כ עיקר המחשבה צריך להיות על תיקון עוונות ב"א לחבירו, דבאמת לא איכפ"ל להקב"ה אם יאכלו וישתו העיקר שיתקנו מעשיהם וא"כ כבר ממילא לא יהי' סבה להתענות, ובכן לענין הפסק ההלכה למעשה לא נתבאר היטב דיש מקום לפרש כרמב"ם דכ"ז דעדיין לא נבנה ביהמ"ק השלישי סימן שעדיין לא תיקנו מעשיהם כראוי וא"כ יש להמשיך להתענות, אבל גם יל"פ דאה"נ הם יכולים לעשות ששון ושמחה כיון דסו"ס יש להם בית המקדש, ומ"מ כיון דסו"ס לא תיקנו עדיין מעשיהם וראי' ממה שלא חזר הבית כבראשונה יש מקום גם לומר קינות ואיכה כדי לזכור שעדיין לא נתקן הכל כראוי. וזה לשי' מהר"צ שגם בבית שני שלא התענו מ"מ אמרו קינות ונהי ואיכה, ואצ"ל כר' צדוק הכהן שהבאנו שאמרוהו אז כמו לעתיד לבוא בצורה של נחמה ושמחה, די"ל דבאמת אמרוהו בצורת קינות. ולפ"ז גם לד' מג"א דרק אחרי חורבן בית שני הי' צירוף סעודה וקינות, יל"פ דלפני שאנו מתענים אנו רוצים להזכיר שעיקר מה שהקב"ה רוצה מאתנו אינו התענית רק תיקון המעשים, ולכן גם נאכל ונשתה היטב לפני התענית גם שלא ניכנס ביום ת"ב מעונים, כדי שנדע שאין עיקר הכוונה שנהי' רעבים, רק העיקר כדי להתעורר לתיקון המעשים, ומיושב טענת הפוסקים ע"פ הרמב"ן דבטן רשעים תחסר, ואדרבה רבינו משה הרמ"א אוהב ישראל הי' [כל' ערוה"ש בד' הרמ"א] כדי להשריש בנו שהקב"ה אוהב אותנו ואינו רוצה שנהי' בעינוי רק שזה היכי תמצי בעלמא לתיקון המעשים.

ובאמת בעיקר המדרש עה"פ ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר, דקאי על ישראל בת"ב, צ"ע דהרי פשטי' דקרא קאי על גוים המתלוצצים מכלל ישראל או רשעים המתלוצצים מדוד המלך דמיד אח"כ כ' ואני תפלתי לך ה' עת רצון וגו' ואיך נאמר כן על כלל ישראל ועוד לומר כן בסעודת ת"ב גופא שמשתכרים בו, ובכתבי המגיד מדובנא מגילת איכה תי' דיש ב' סבות למה יהי' א' שלא יוכל לבכות בצרת הרבים, או כיון שהוא עשיר ויושב בכבודו של עולם ולא איכפ"ל צרת הרבים, או שהוא שרוי בעניות כ"כ גדולה וכבר נתקשה לבו כאבן וא"י לבכות, וכן אמר ירמי' "מבליגיתי עלי גזון עלי לבי דוי" [ירמי' ח' יח] וזה כוונת המדרש דכלל

בשר ויין בסעודת המפסקת,⁴⁵ וביאר הב"י בדבריו במש"כ שם מלת "ואפילו" דבא לחדש דלא מיבעיא כשת"ב חל ביום א' דהתענית קבוע בזמנו וחמיר טובא אלא אפילו כשחל להיות בשבת ונדחה דאין התענית קבוע בזמנו א"כ לא חמיר כ"כ דביום השבת שהוא זמנו אינו חל כלל אעפ"כ אין אוכלין בשר ויין בסעודה המפסקת.

ביאור הנדון אי דברים שבצנעא נוהג בת"ב שחל

בשבת

ומצאנו בשו"ת כתב סופר או"ח סי' קא שדן באריכות בספק זה, [ושמח מאד במצאו דברי הב"י הנ"ל בד' רב שר שלום] ותלה בנדון גדול בראשונים האם בת"ב שחל בשבת יש לנהוג דברים שבצנעא כמו איסור תשמיש וכדין אבל, דדעת הר"י מווינא ותלמידו מהר"ם מרוטנבורג דאסור, וכ"פ הרמ"א סי' תקנ"ד סי"ט, אבל ד' הרא"ש להתיר ושכן מנהג העולם וכ"פ בשו"ע שם וכן דקדק הרא"ש מלשון התוספתא בפ"ג דתענית הי"ב שכתוב שם "ט"ב שחל להיות בשבת אוכל אדם כל צרכו ושותה כל צרכו ומעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו ואין מונע מעצמו כלום" ממש"כ ואין מונע עצמו כלום מ' דגם דבר שבצנעא אינו נוהג.

וכ' הכת"ס דשורש השאלה תלוי בגמ' תענית כ"ט. דדעת רבי יוחנן דהי' צריך לקבוע הצום בעשירי ואמר "אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתי אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף" אולם רבנן ס"ל דאתחלתא דפורענותא עדיפא. וא"כ לפי ריו"ח עיקר התענית בעשירי רק שכבר נקבע בתשיעי וא"כ בת"ב שחל בשבת שנדחה לעשירי א"כ כבר יקיים כל דיני ת"ב בעיקר זמנו ואז דין שבת כערב ת"ב לגמרי ואין בו שום דין ת"ב וא"כ אין סבה לנהוג בו דברים שבצנעא, אולם לדין דס"ל כרבנן דעיקר הצום בתחלת הפרענות שהוא בט', א"כ הו"ל דין שבת כדין אבל בשבת דיש לו לנהוג דברים שבצנעא דאז הוא עיקר זמן הצום. ולפ"ז יש לדחות הוכחת הרא"ש מתוספתא, די"ל דתוספתא ס"ל כריו"ח דעשירי

⁴⁵ גם הראב"ן מ"ס תענית וראב"ה הל' תענית סי' תתפ"ח הביאו מנהג העולם לא לאכול בשר ויין בסעודת המפסקת גם כשחל בשבת, דלא כתוב בגמ' שיש חובה לאכול סעודת שלמה בשעתו רק שמותר ובספר הרוקח [הלכות תשעה באב סימן ש"ן] כתב שמנהג אבותיו יושבין על גבי כסאות נמוכים בשבת ולא על גבי קרקע. ואוכלין על שולחן קטן ביצים ושותין מים. ובס"י שי"א הביא מנהג שפירא דבת"ב שחל בשבת או עת"ב שחל בשבת לא אכלו בשר בסעודה המפסקת כי אם ביצים ופירות ויושבין על השולחן מפני כבוד השבת, ובס"י שי"ב כתב דשאל מרבינו קלונימוס ברומי איך המנהג שם, והשיב דהתירו לנו הגאונים לא לשנות כלום גם לאכול בשר ויין, אלא שיש לו לישב בדאבת נפש שלא ינהג בשמחה. וכ"כ בפסקי מהר"ם מרוטנבורג שלא חשש למנהג הנ"ל ולא שינה בשום דבר, וכ"כ במרדכי תענית תרלו שהשיג על המנהג הנ"ל וכן בספר המנהגים למהר"ל הובא שהי' פולמוס בענין זה ומהר"ל פעל שהי' המנהג לא לשנות, וברמב"ם פ"ה מחצית ה"ח מדויק דבשבת יש רק היתר תבשיל אולם הנצי"ב בהעמק שאלה כי תבוא קנח חילק בד' הרמב"ם דדבריו רק בת"ב שחל בשבת ולא בעת"ב שחל בשבת. ובטור סי' תקנ"ב הביא מנהגים הנ"ל והשיג ע"ז דאם מונע עצמו מבשר ויין הוי אבילות בפרהסיא ושכן נהג אביו הרא"ש וכ"פ בשו"ע שם. אולם במג"א שם סק"יג הביא ד' רוקח דלכה"פ יש לישב בדאבת נפש ולכן לא ישב עם חברים, אולם בבכור שור מגילה ל. [והובא במשנ"ב סק"ג] השיג עליו דאם רגיל לאכול על חברים ומונע עצמו הו"ל אבילות בפרהסיא, ובפרי צדיק [דברים יז] הוכיח כדבריו ממה שנקט חז"ל סעודת שלמה ולא סעודת אברהם שהי' יותר אוכל לאיש אחד דכל אחד קיבל בקר שלם, ובהכרח דחז"ל רצו לרמוז דמותר גם כסעודת שלמה שהי' ריבוי עם. וכן הוא מנהג החסידים. עוד רמז במה שנקט סעודת שלמה דוקא אמר הגר"מ שפירא מלובלין וצ"ל דדומיא דשלמה דמבואר בגיטין סח: דהי' תקופה שירד ממלכותו אבל חזר אח"כ וה"ב גלותו ונחננו עומדים לחזור.

ישראל אינם יכולים כלל להתאבל אא"כ יתחזקו קצת לפני זה במאכל ומשתה, ורק אח"כ הם יכולים לומר קינות ולולא נגינות שותי שכר לא היו יכולים לעמוד בסבלם הגדול.

ובעל שפע חיים מקלונבורג זי"ע [בסעודת רעוא דרעון נחמו תשמ"א] ביאר הרמז בזה דגם בשעה שנמצאים בגלות צריך לדעת שהכל הוא לטובתינו, על דרך צחוק רע"ק שלהי מכות, ולכן נקרא ת"ב מועד והק' יעב"ץ מה מקום למועד בת"ב, אלא שהגם שיש לקונן על חורבן ביהמ"ק צריך להבין דלפי גודל הטובות הנצמחים מכל הצרות הי' ראוי לקרותו מועד, והביא מזקיני הישמח משה שהי' מגדולי המקוננים על החורבן עד שצדיקים העידו עליו שהי' לו נשמת ירמי' הנביא ומ"מ לבש שטריימל כל ימות השבוע ומתחלה הי' פושטו בבין המצרים, אולם אח"כ לבשו עד ר"ח אב, אח"כ לבשו עד שבוע שחל בו, ולעת זקנותו עד ז' אב, ובשנה שלפני שהסתלק עד סמוך לאמירת קינות ואמר דלולא הבושה הי' לובשו גם בקינות, שכל שנה השיג יותר איך שהגלות הוא לטובת ישראל. וא"כ זהו כוונה חדשה בסעודה ראשונה של ערב ת"ב לשמוח בטובות הנצמחות מן הגלות.

הדברים דלהלן שייכים לשנים שת"ב או ערב

ת"ב חל בשבת

היחס בין ת"ב שחל בשבת וערב ת"ב שחל בשבת

הנה יש לנו שתי אופנים דתענית תשעה באב הוא ביום ראשון, או שט' באב בעצמו חל ביום ראשון ואז ערב תשעה באב הוא בשבת, או שט' באב חל בשבת רק שהתענית נדחה ליום ראשון שהוא בעשירי, ואז בשבת שהוא ט' באב יש לו דיני ערב תשעה באב שחל בשבת. ובכרייתא [עירובין מא. ותענית כט:]: בחדא מחתא מחתינהו וז"ל הברייתא "תשעה באב שחל להיות בשבת וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו". וכן לענין כמה דינים שווים הם, ומ"מ יש לשים לב בד' הפוסקים [וגם בדברינו לקמן] שלא לערב בין ת"ב שחל בשבת וערב ת"ב שחל בשבת ובפרט בספרים הישנים שהכל הי' בראשי תיבות בקל יש להתבלבל בין תשעה באב שנכתב "ת"ב" שחל בשבת וערב תשעה באב שנכתב "עת"ב" שחל בשבת. ובתוך דברינו לקמן יתבאר איך שכמה פעמים הי' חילוף ביניהם.

והנה ז"פ דדין התענית ביום ראשון חמור יותר כשאנו נדחה וכמפורש בפוסקים, אולם מה שיל"ע הוא מצד הדינים המיוחדים הנוהגים בערב ת"ב גם כשחל בשבת איזה מהם יותר חמור, [עי' לעיל דיש סימן מיוחד על הלכות ערב תשעה באב ומה שהארכנו בזה] דמצד אחד י"ל דט' באב שחל בשבת יותר חמור כיון דבעצם עיקר יום התענית הוא היום רק שנדחה בפועל למחרת, מאידך י"ל דכיון דתענית נדחה קיל יותר א"כ גם ערב שבו קיל, דזה ערב תענית הנדחה. ומצאנו סברא זו בב"י סי' תקנ"ב ד"ה כתב הרב שר שלום לענין מה דס"ל לרב שר שלום דגם בשבת המנהג לא לאכול

דכש"כ ת"ב שחל בשבת וא"כ לא נחית להאי סברא דת"ב שחל בשבת קילא. וא"כ הי' אפש"ל כמג"א דת"ב שחל בשבת חמיר טפי אולם מסתימת הרמ"א מ' ששניהם שווים לאסור רק מחצות ואילך וכ"כ הדגול מרובה דאין להחמיר בת"ב שחל בשבת לאסור ללמוד כל היום דא"כ הו"ל לכתוב כן מפורש במקום אחר ולאסור לומר במה מדליקין.

ובעיקר מש"כ הרמ"א דאין לומר פרקי אבות הק' הכת"ס דהו"ל אבילות בפרהסיא, ותי' למה שחדש אביו בשו"ת חת"ס או"ח סי' קנ"ו [והובא בהגהות על שו"ע סי' תקנ"ד] דטעם המנהג לא ללמוד עת"ב אחר חצות אינו משום אבילות אלא דכל מה שלומד מחצות ואילך עדיין מחשבתו עליו ויהרהר גם בלילה ויכנס באבל כשהוא שמח,⁴⁶ לפ"ז גם בשבת אחר חצות אסור ואין חשש אבילות בפרהסיא כיון דאינו אלא משום אבילות דלילה שלאחריו, וא"כ א"ש המניעה מלומר פרקי אבות. וא"כ יהי' מוכח מד' הרמ"א כטעמו של החת"ס. ולפ"ז יש נפק"מ לדינא לענין ללמוד אחרים דברים הרעים דבת"ב אסור משום אבילות, אבל בערב ת"ב ל"ש זה כיון דאין חשש שיהרהר בזה בלילה, וכן מ"ש הב"ח דעם תינוק שאינו מבין אסור ללמוד אפילו דברים הרעים משום אסור דתינוק עצמו ששמח בלמודו, בעת"ב מותר דל"ש בתינוק שיהרהר בלילה במה שלמד ביום וישמח בו.⁴⁷

ביאור מחלוקת רבי וחכמים האם לדחות ת"ב

ובעיקר דבריו דנדון ת"ב שנדחה תלוי האם עיקר הצום הי' ראוי לקבוע בעשירי דאז בנדחה מתקיים עיקר הצום בזמנו, כ' הכת"ס דבזה תלוי דברי הגמרא מגילה ה': דאיתא שם דאמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא דרבי רצה לעקור ת"ב ולא הוודו לו חכמים א"ל רבי אבא בר זבדא לרבי אלעזר דלא הי' כן המעשה אלא שהי' תשעה באב שחל בשבת ודחתו חכמים לאחר שבת ולזה סבר רבי דיש לדחותו לגמרי דהואיל ונדחה ידחה, ולזה לא הוודו לו חכמים. [קרו עלי' טובים השנים מן האחד] ויל"פ מח' רבי וחכמים דכו"ע ס"ל דעיקר קביעת התענית בתשיעי דאזלינן בתר אתחלתא דפרענותא, ולכן ס"ל לרבי דכיון דכבר נדחה מעיקר זמנו ידחה לגמרי, אבל רבנן ס"ל דיש לקיימו עד כמה שאפשר,

⁴⁶ ובשו"ת דברי יציב או"ח ח"א סי' רמ"א כתב להתיר לבני ישיבה ללמוד בשבת גם אחר חצות דאל"כ הו"ל אבילות בפרהסיא ומה שאסר הרמ"א פרקי אבות צ"ל דמנהגם הי' לומר ביחיד, והוסיף דגם לד' חת"ס דאין חשש אבילות בפרהסיא מ"מ אפשר לומר דבעוה"ר לא שייך האי טעמא שיש כמה שהלואי שיהרהרו וישימו מחשבתם בשעת הלימוד להבין ולהשכיל, ואדרבה אם לא ילמדו זה שמחתם ובאים לידי הוללות ושחוק וקלות ראש רח"ל, ודי לנו שאין בכוחינו להתיר הלימוד בערב ת"ב שחל בחול כיון שהפוסקים הזכירו לערב ת"ב, ות"ב מקורו בש"ס [תענית ל.] ודו"ק, אבל בשבת ברור דהוה עכ"פ כאבילות דפרהסיא בישיבה מבחורים ואברכי כולל שלומדים תמיד שיעוריהם בשבת. וכ"כ הגר"ש קמינצקי שליט"א [קובץ הל' בין המצרים עמ' רפ"א] דיש להקל בשיעור הקבוע לרבים משום אבילות בפרהסיא ומשום ביטול תורה דרבים.

⁴⁷ יש לציין למש"כ בשו"ת חתם סופר יו"ד סימן שמו לחמיו מן הגרעקא זצ"ל ששאלו ב' קושיות בהלכות אבילות "יקרת קדושתו הגיעני ובקראי בו ב' קושיות בהלכות שמחות נרתעתי לאחריו כי גברא קפדנא אנא ואמרתי העבר חרפתי אשר יגורתי כי משפטין טובים ואמנם שגגה יצאה מלפני השליט הגדול קדוש מו"ח הגאון גי' ונעשיתי אבל אם קודר שחותי ובאה אלי שמועה מאמי הצדקת זצ"ל תנצבה" הכ"מ ובהתגולל בעפר קרני שבוע העברה עיינתי בדברי קדשו ותמול קמתי נתעוררתי היום להשיב ולצרוף אליו כל מה שעיינתי בימים האלו ומו"ח הגאון דלא קפיד ולא קפדי' בהדי' יעבור עיונו עליו בשבוע שמחות או יניח הדברים עד ט' באב שחל להיות בשבת הבע"ל ואם אולי בין כך יהפוך לששון ולשמחה א"כ גם יבולע המות לנצח ופשיטא דליכא תו קפיידא."

חמיר שבו נשרף רובו ולכן ס"ל דבת"ב שחל בשבת א"צ למנוע עצמו מכלום אבל להלכה לא קי"ל כן, ובהכי א"ש שבברייתא לפנינו בעירובין ותענית לא מובא חלק זה דאין מונע עצמו מכלום.

שוב כתב דאדרבה מברייתא זה המובא בעירובין יש להוכיח להתיר, דהנה לשון הברייתא "ת"ב שחל בשבת וכן עת"ב שחל בשבת" וצ"ע טובא הא זו ואצ"ל זו קתני דאם אפשר להקל בת"ב שחל בשבת כש"כ באם רק עת"ב חל בשבת, והי' סגי באמרו ת"ב שחל בשבת וכ"ש עת"ב, או הו"ל בדרך לא זו אף זו לא מיבעיא עת"ב וכן ת"ב שחל בשבת וכו' אלא וודאי מוכח דת"ב שחל בשבת אין לו דין ת"ב אלא דין עת"ב וכיון דת"ב שנדחה קיל דעיקרו בתשיעי ממילא עת"ב שלו קיל, ולזה ס"ד דדוקא ת"ב שחל בשבת דקיל טובא דאינו רק כעת"ב של נדחה אבל עת"ב שחל בשבת לא ידענו קמ"ל וא"כ י"ל דאדרבה דמטעם זה גופא לא סיים כאן שלא ימנע עצמו משום דבר כיון דממילא נשמע כן ע"פ חשבון, אבל בתוספתא שכתוב רק ת"ב שחל בשבת הוצרך להוסיף גם שלא ימנע עצמו משום דבר. נויש לציין דהגר"א גוס בתוספתא "וכן ערב תשעה באב שחל בשבת" וא"כ הוא ממש כמו הגמ'

איסור לימוד בת"ב ובעת"ב שחל בשבת

עוד הביא שם דברי המג"א בסי' תקנ"ג סק"ז שדן בד' הרמ"א שם ס"ב שכתב בשם מהרי"ל ומנהגים "ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך, כ"א בדברים המותרים בתשעה באב ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות" וכ' המג"א דלפ"ז ק"ו אם חל ט"ב בשבת שאסור ללמוד כל היום דהא אסור מדינא ללמוד בט"ב ועוד דהא דברים שבצנעה נוהג כמ"ש סימן תקנ"ד סי"ט, והביא דבשו"ת מהר"ם לובלין כ' דאם חל ט"ב בשבת מותר ללמוד דתשמיש גופא חומרא יתירה היא והבו דלא לוסיף עלה, והק' עליו שלא הביא דברי רמ"א שמפורש דגם בערב ת"ב שחל בשבת אסור ללמוד עכ"פ מחצות וא"כ כש"כ בת"ב בעצמו שחל בשבת, אח"כ כ' דבשו"ת מהרי"ל כ' דט"ב שחל בשבת אסור ללמוד אחר חצות כמו בחול, משמע דקודם חצות מותר ולא אמרי' דהרי בת"ב אסור ללמוד כל היום ובהכרח צ"ל דכיון שנדחה נדחה וכבר אין לשבת דין ט"ב רק דין ערב ט"ב, ומה דאסור בתשמיש הוא רק חומרא, אבל בדרכי משה העתיק מתשובת מהרי"ל ערב ט"ב שחל בשבת וכ"ה בסימני תשובות מהרי"ל וא"כ אין ראי' משם לענין ת"ב שחל בשבת, ובכנסת הגדולה באמת מחלק ומתיר ללמוד בערב ט"ב שחל בשבת ואוסר בט"ב עצמו שחל בשבת, ומסיק המג"א "ולוי נראה להחמיר בשניהם דהא יכול ללמוד דברים המותרים בט"ב וכן אשכחן בגמ' שקרא רבי במגילת איכה בט"ב שחל בשבת" [עי' בסוף דברינו ביאור דברי מג"א אלון עכ"ד המג"א].

הנה חזינו דפשיטא לי' למג"א דת"ב שחל בשבת חמיר מעת"ב שחל בשבת ולזה עשה ק"ו מד' הרמ"א כאן לת"ב שחל בשבת ולכן הק' על מהר"ם מלובלין עד שצייד דאולי ת"ב שחל בשבת דינו כערב ת"ב רגיל, אולם באמת י"ל דד' הרמ"א הוא רק בעת"ב שחל בשבת דזה ערב תענית גמור אבל בת"ב שחל בשבת דזה ערב תענית של נדחה אין איסור כלל וזה כוונת מהר"ם מלובלין, וא"כ י"ל כן גם בד' הרמ"א בדרכי משה דגרס במהרי"ל "עת"ב" ורק אסור ללמוד עכ"פ אחרי חצות אבל ת"ב שחל בשבת מותר לגמרי, ולכן השמיט הרמ"א דין ת"ב שחל בשבת, אלא שבדרכי משה גופא העתיק לשון מהרי"ל "אפילו" עת"ב שחל בשבת ור"ל

אבל לד' ריו"ח דעיקר זמנו בעשירי לא ס"ד לדחותו לגמרי כיון דהשתא הוא עיקר זמנו.

ביאור נפלא ממרן החת"ס בענין זה

וכתב ע"ז "ומדי דברי בו זכור אזכרנו פה לברכה מה ששמעתי מפה קדשו של אבא מאוה"ג זצ"ל בלמדו ברבים מסכת מגילה בכל שנה סמוך לפורים" [חידוש זה כתב החת"ס בעצמו בשו"ת סי' ל"ג "ורגיל אני ליישב" ורמזו גם בסי' קנ"ו וכן בחי' חת"ס עה"ת סו"פ דברים] ליישב מה דקשה טובא בגמ' מגילה שם דאמר ר"א בר זבדא רבי לא כך הי' המעשה אלא כך הי' ת"ב שנדחה הי' וכו' קרו עליו טובים השנים מן האחד, והוא תמוה הא אפשר ששני המעשים אמת דרצה לעקור ת"ב ולא הודו לו ופעם אחר אח"כ ת"ב שנדחה הי' ואמר הואיל ואדחי ידחה, ואיך קרא עליו טובים השנים, וכו' וליישב זה "אמר בפה מה שאכתוב כאן בספר ובדיו" כי א"א שהשני המעשים יהיו אמת, דס"ל בשנה שת"ב חל בשבת הי' ג"כ י"ז בתמוז בשבת נדחה ליום א' [אם לא שקידש ע"פ הראיה ועיבר תמוז - שו"ת סי' ל"ג] ולמה לא אמר רבי בו הואיל ואדחה וכו' וכיון דלא הודו לו איך חזר ואמר בת"ב הואיל ונדחה כיון שכבר חלקו עליו ולא הודו לו, אלא שיש לחלק ולומר ב"ז בתמוז שמיום זה ואילך האבילות מוסיף והולך עד אחר ת"ב גם רבי לא עלה על דעתו לומר הואיל ונדחה ידחה, אבל בת"ב שנדחה הי' ס"ל אחר ת"ב פסקה האבילות וכיון דאדחה מזמנו אדחה ונפסקה האבילות לגמרי וא"ש.

והנה בתוס' שם ד"ה ובקש הקשו איך ס"ד דרבי רצה לעקור ת"ב לגמרי הא אמרינן [תענית ל:] כל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בנחמה של ירושלים, ועוד דהא אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אא"כ גדול הימנו בחכמה ובמנין, ותימצו דלא רצה לעקרו אלא מחומרא שיש בו יותר משאר תעניות, עוד י"ל דרצה לעקרו מתשיעי ולקבעו בעשירי וכס"ל לריו"ח דאילו היה שם היה קובעו בעשירי. עכ"ד התוס'. ולפ"ז אי המעשה הראשון הי' אמת ונפרש כתי' ב' של תוס' א"כ ס"ל לריו"ח דעיקר התענית בעשירי, א"כ לא הי' יתכן שיסבור בת"ב שנדחה והואיל ונדחה ידחה דהרי זהו עיקר התענית והו"ל כ"ז בתמוז, ובע"כ דלא הי' כן מעולם ושפיר קרא עלי' טובים השנים מן האחד "אלו דברי קדשו זצ"ל מה מתקן לחיך". עכ"ד הכת"ס.

ובחי' חת"ס מגילה ה: ביאר יותר מש"כ "קרי עלי' טובי' השנים מן האחד" דמשמע דלמסקנא דברי שניהם צריכים, ולפי' ב' של תוס' י"ל דשניהם טעו שר"א אר"ח הי' סבור שמאליו רצה לעקור מט' ולקבעו ב', וראב"ז טעה שהי' רוצה לדחות אותו שנה מלהתענות כלל, ושניהם ליתא אלא באותו שנה התענה בעשירי ואמר הואיל ונדחה מט' לעשירי בשנה זו ככה יהי' דחוי מכאן ואילך בכל שנה כיון דבלא"ה אני סובר שכך צריך להיות, ושייך שפיר טובים השני'.

ע"י ובאו בה פריצים לא איכפ"ל דרובו נשרף

בעשירי

והנה בשו"ת חת"ס אור"ח סי' ל"ג שנכתב בכ"ז תמוז כ' כדבריו הנ"ל כ"דבר בעתה" אלא שהקדים בביאור מה דאנן לא ס"ל כריו"ח דעיקר התענית בעשירי, דאנן ס"ל דבאו בה פריצים נתחלל עצם הבית ונמצא מששלטו בו זרים בט' והציתו בו האש מיד יצא לחולין, וא"כ בעשירי נשרף בית חול ע"כ לא קבעוהו בעשירי, וציין ע"ז דברי הגמ' ע"ז נב: דשם הובא הא דובא פריצים לענין כלי המקדש ובהתחלת הסוגיא איתא "בעא מיני'

ר"י בן שאול מרבי" וכו' כוונת חת"ס דא"כ נראה דגם רבי ס"ל כן, וע"ז כתב חשבון הנ"ל בגמ' מגילה שיוצא דבאמת רבי לא ס"ל כריו"ח וא"ש דס"ל ובאו בה פריצים הפקיע הקדושה בתחלת השריפה וא"כ אין סבה לקבוע הצום בעשירי. אלא דא"כ צ"ע מאי ס"ד דרבי ס"ל כריו"ח, ובהכרח דלא מוכח בע"ז דגם רבי ס"ל כן, ובאמת בשו"ת יוד"ל ר"ל כתב כדבריו הנ"ל בקיצור וקצת בנוס"א לפרש דעת רבי לפי הס"ד דרצה לקובעו בעשירי דרבי ס"ל כריו"ח דרובו נשרף בעשירי אבל חכמים לא הודו לו דע"י הצתת האש יצא לחולין מצד ובאו בה פריצים. ועדיין לא מפורש דרבי או ריו"ח לא סבירא להו ובאו בה פריצים, אולם בחידושי במגילה ה: כתב ד"במס' ע"ז נב: משמע קצת דר' פליג על זאת הדרשא וא"כ אזל הכא לטעמי'.

עוד יותר מפורש דבריו בחי' עה"ת סו"פ דברים שהביא גמ' מגילה הנ"ל, והק' מה שייך טובים השנים מן האחד אם דברי ר' חנינא בטלו לגמרי ולא הי' להם שום קיום, ותי' דח"ו שרבי רצה לעקור ת"ב וצ"ל כב' תי' של תוס' ונר' להכריע כתי' ב' דאי כתי' א' לא יובן במאי נחלקו רבי ורבנן הרי מסתבר להחמיר יותר דהוכפלו צרותיו, אבל לתי' ב' י"ל דרבי לשיטתי' בגמ' ע"ז נב: דמשמע דלית לי' ובאו בה פריצים, אח"כ כ' דמהא דהואיל ונדחה ידחה מוכח דלא כך הי' מעשה שביקש לקבעו בעשירי, וכנ"ל, אלא דלפ"ז שפיר י"ל כפי' א' של תוס' שביקש לעקור מחומרותיו ולא בכל שנה אלא באותה שנה שנדחה לעשירי דעיקר טעם חומרת התענית מצד דהוכפלו בו צרות וזה הי' בתשיעי ולית בי' רק שריפת רובו של היכל ודי לן בתענית וא"צ להחמיר בו ואפוא"ה לא הודו לו חכמים וא"ש טובים השנים מן האחד דאנו מצרפים שני הנוסחאות ושניהם כאחד טובים.

האם ס"ל לריו"ח דין ובאו בה פריצים

עכ"פ מבואר להדיא דס"ל לחת"ס דהצד לרבי לקבוע התענית בעשירי כריו"ח הוא מצד דלא ס"ל ובאו בה פריצים, וא"כ לכ' ה"ה צ"ל כן בד' ריו"ח, וצ"ע טובא דרבה בר בר חנה קאמר בשם ריו"ח בעצמו בנדרים סב. "כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם, ק"ו ומה בלשצר שנשתמש בכלי קודש שנעשו כלי חול, שנאמר ובאו בה פריצים וחיללוהו, כיון שפרצום נעשו חול נעקר מן העולם, דכתיב בה בלילאי קטיל בלשצר, המשתמש בכתרה של תורה שהוא חי וקיים לעולם על אחת כמה וכמה." [ורעק"א בגליון הש"ס שם ציין לע"ז נב: ובע"ז נב: ציין לנדרים ויל"ע אם יש לו כוונה מיוחדת בזה] והחת"ס בעצמו בחידושי לחולין מ: שתמה על הר"ן בענין אבני מזבח דהרי יצאו לחולין כתב "ועוד הא מרא דשמעתא הוא עולא אמר ר' יוחנן דיליף מכלים ור' יוחנן גופי' אמר בנדרים ס"ב ע"א ובאו בה פריצים כיון שפרצום נעשו חול" הרי דחת"ס בעצמו הוכיח דכן ס"ל לריו"ח.

וכבר העיר כן הג"ר יוסף נפתלי שטרן זצ"ל בהגהות שער יוסף עה"ת דברים שם עי"ש שליקט כל דברי החת"ס בזה, ובליקוטי הערות לשו"ת חת"ס סי' ל"ג תי' דלא כוון חת"ס דריו"ח לא ס"ל ובאו בה פריצים, אלא כוונתו דטעם רבנן מחמת באו בה פריצים, אבל ד' ריו"ח דלא תלוי זה בזה דסו"ס רבו נשרף בעשירי, אלא דזה י"ל בד' מרן בשו"ת ל"ג שם, אולם בדבריו עה"ת מפורש דדייק מע"ז שם דלית לי' לרבי ובאו בה פריצים ולזה ס"ד דס"ל כריו"ח, וא"כ תמוה מגמ' נדרים הנ"ל. והי' אפשר' בב' אופנים או דרך ברבי אמר דלא ס"ל ובאו בה פריצים אבל ריו"ח בעצמו לא ס"ל כן וא"כ י"ל דאדרכה הגמ' נדרים משלים שיטת ריו"ח דקאמר דגם אחרי ובאו בה פריצים נענש בלשצר ומזה גופא

בשבת, לזה מוכיח דאסור, וביאור הראי' כתב בשו"ת חת"ס אורח סי' קנ"ו דבא להוכיח משם דבת"ב שחל בשבת אסור לגמרי גם לפני חצות דהרי בזמנו של רבי עדיין לא הי' מנהג לא ללמוד אחר חצות ובהכרח דמה שלמד איכה הוא דס"ל דיש לנהוג דברים שבצנעא גם לענין ת"ת, וא"כ גם כל היום אסור. עוד כתב שם החת"ס דטעם איסור לימוד אינו מצד אבילות רק מצד שישמח בערב ולפ"ז הגם דבת"ב עצמו אסור ללמוד לאחרים גם דברים הרעים [מג"א תקנ"ד סק"ב] זה לא נוגע לערב ת"ב כיון דאינו מצד אבילות רק מצד שמחה בערב וזה ל"ש בדברים הרעים ולכן שפיר אפשר ללמוד ברכים דברים הרעים בת"ב או עת"כ שחל בשבת.

ביאור נפלא במדרש איכה

אח"כ כתב החת"ס לחדש פ"י במדרש איכה הנ"ל [ונכבר כתבו לעיל בתשובה ל"ג ושם כתב על חידוש זה "ובשבע זה נתחדשתי פ"י מדרש איכה" וכתב שם דדבריו בענין זה הוא דבר בעתו שהי' כ"ז תמוז] דהנה תו"ד המדרש הוא [איכ"ר ד' כ"ג] דבת"ב שחל בשבת קרא רבי מגלת איכה וישבו לפניו ר"ח ור' אושעיא ונקף רבי באצבעו וקרא עליו רבים מכאובים לרשע, והשיבו לו תלמידים הנ"ל הלא קרית משיח ה' נלכד בשחיתותם ר"ל בחטאנו נלקה מר ע"ש. וצ"ע שיאמר על עצמו רבים מכאובים לרשע ומה תועלת בכל הסיפור הלו. וי"ל דלכ' קשה ממ"נ כיון דרבי החזיקו לט"ב וקרא איכה איך ישבו לפניו ללמוד ממנו. הלא בת"ב עצמו אסור ללמוד לאחרים גם דברים הרעים. וי"ל ע"פ גמ' מגילה ה': דנחלקו רבי וחכמים אי בת"ב שחל בשבת ידחה לגמרי, וא"כ בזה יהי' תלוי דיני הלימוד בשבת, דלמאי דקיי"ל ט"ב בשבת נדחה למחר א"כ אין כאן אלא ערב ט"ב ומותר בתלמוד תורה, אך לרבי דס"ל הואיל ונדחה נדחה ואין מתאבלים ביום א' כלל, אז עכ"פ ביום שבת דברים שבצנעא נוהג ואסור בת"ת, וע"כ רבי לטעמ' קרא איכה באותו שבת ולפי דעתו לא היה להם לר' חייא ור' אושעיא לישב לפניו לשמוע קריאתו, אך לא הודו לו חכמים וס"ל לר"ח ור"א דמותר ללמוד ונהי שלא יכלו להכריחו לקרות במקום אחר מ"מ הם ישבו לפניו לדלדלהו מותר ללמוד ברבים, ואח"כ כשנקף באצבעו תלה החטא בעצמו על שקרא איכה בשבת ועבר על דברי חבריו שלא הודו, ור"ח ור"א תלו החטא בעצמם על שישבו לפניו ביום שאסור לדעת רבי.

והנה המעיין במדרש איכה בפנים נראה שעיך הגירסא הוא במעשה דרבי שהי' זה בערב ת"ב שחל בשבת וכ"ה בירושלמי שבת פרק כל כתבי ה"א, ובליקוטי הערות לחת"ס סי' ל"ג הביא משו"ת דברי חן סי' נ"ד שהעיר כן על המג"א וכתב דפשוט דט"ס הוא במג"א וצ"ל בערב ת"ב שחל בשבת וא"ש הוכחת המג"א דגם בעת"ב שחל בשבת הגם דבוודאי ליכא איסור מדינא מ"מ יש להחמיר כיון דיכול ללמוד דברים המותרים, וא"כ דבריו גם על כנה"ג שהביא באחרונה דהתיר ללמוד בעת"ב שחל בשבת לגמרי ולא אסר רק בת"ב שחל בשבת, אלא דלפ"ז כל דברי החת"ס לא שייך כלל, ובליקוטי הערות שם יישב ד' חת"ס ע"פ ד' שו"ת ויחי יעקב אורח סי' ט"ו שהשיא דברי המדרש לערב שבת ודוחק עי"ש באריכות.

רבי רצה לעקור ת"ב כדי שלא יודו לו החכמים

ובעיקר הא דביקש רבי לעקור ת"ב כ' החת"ס בדרשות לז' אב נדף של: בהקדם הא דמבואר ברה"י: דבזמן שאין שמד אע"פ שאין ביהמ"ק אין חיוב תענית מדקרי ל' צום וקרי ל' ששון ושמחה, יל"פ הטעם ע"פ מש"כ רמב"ן בפ' ראה [דברים יב ה] עה"פ לשכנו תדרשו דמצוה על ישראל שיתעוררו מעצמם לבוא אל נביאיהם

הוציא ריו"ח שיטתו דלא מהני ובאו בה פריצים לגמרי, רק דבר רבי חזק שיטתו אם נימא דלא ס"ל כלל דין ובאו בה פריצים, עוד י"ל ע"פ מה שהוסיף החת"ס ביו"ד סי' רל"ג לציין על חידוש זה למח' בעל המאור ורמב"ן בע"ז נב: בענין מעילת גוים ומחובר, ולכאורה כוונתו דעיקר דבריו תלוי במח' בעה"מ ורמב"ן, דד' בעה"מ דהאי ובאו בה פריצים מדין מעילה אתינן עלה שמוציא לחולין ולכצ"ל דמיירי בישראל דוקא ודוקא בכלים התלושים, אולם רמב"ן השיג עליו דעיקר קרא ובאו בה פריצים קאי על עצם הבית ול"ש מעילה במחובר, ועוד דגם בכלי שרת הקדושים קדו' הגוף א"י לחולין ע"י מעילה, ובהכרח עיקר קרא הוא גזה"כ אצל גוים דוקא בכל דבר קדושה שיוצא לחולין על ידם. ⁴⁸ וא"כ כל דברי החת"ס א"ש דוקא לשי' הרמב"ן. ולפ"ז יש לתרץ דגם ריו"ח ורבי החולקים על חכמים מודים לעיקר דינא דובא בה פריצים אלא דס"ל כשי' בעה"מ דהוא מדין מעילה וא"כ ל"ש בשריפת בית המקדש שהוא מחובר וגם דנעשה ע"י גוים.

אלא דאכתי תקשה לן דברי מרן החת"ס בתורת משה [באגדות הש"ס הנדפס אחרי פרשת וזאת הברכה] במאי דקאמר ריו"ח מובלגא מאניה בתריה לבי מסותא [כ"מ מא]. וביאר בשו"ת באר שבע סי' י"א שהרי ר"י לא היה מניח תפילין [כי אם מפסח לפסח] וא"כ לא היה לו להולין כליו אחריו לבית מרחץ שלא יסברו שהוא עבד כדאי' בה' כבוד רבו [ביו"ד סי' רמ"ב סעי' י"ט], ואפ"ה מובלגא מאניה בתריה. והוסיף חת"ס דריו"ח לשיטתי' יכול לעשות כן, דהרי אמרו חז"ל המשמש בת"ח נעקר מן העולם ק"ו מבלשצר ששימש בכלי מקדש שיצאו לחול דכתיב ובאו פה פריצים וחללוהו כיון שבאו בה פריצים נתחלל ואפ"ה נעקר מכ"ש המשמש בת"ח, והנה מאן דלא דריש ובאו בה פריצים, י"ל מותר להשתמש בת"ח, וכלי המקדש שאני, ור' יוחנן אמר אילו הוינא התם הוה קבענא בעשירי דרובו של הבית בו נשרף אף על גב דמתחלת ההבערה בט"ב כבר נתחלל, לא ס"ל לר' יוחנן הכי א"כ היה מותר להשתמש בת"ח תשמיש יתר, ע"כ ויתר עצמו להולין כליו לבית המרחץ. הרי דכתב דבריו להדיא גם בדעת רבי יוחנן ולא חילק כלל בין כלים למקדש, וגם כתב דריו"ח לא ס"ל האי סוגיא דנדרים, וזה צ"ע טובא הרי ריו"ח בעצמו הוא בעל המימרא בגמ' נדרים שם דכל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם.

ביאור הוכחת המג"א ממדרש איכה

והנה בעיקר דברי המג"א שדן באיסור לימוד בעת"ב אחר חצות כשחל בשבת או בת"ב שחל בשבת וסיים דבריו "ולוי נראה להחמיר בשניהם דהא יכול ללמוד דברים המותרים בט"ב וכן אשכחן בגמ' [ר"ל מדרש איכ"ר ד' כ"ג] שקרא רבי במגילת איכה בט"ב שחל בשבת" וצ"ע הלא המג"א כתב זה אחרי שהביא דברי הכנה"ג שבט"ב שחל בשבת אסור לגמרי, וצ"ל דקאי על שי' מהר"ם מלובלין שהביא לפני זה שהתיר ללמוד גם בת"ב שחל

⁴⁸ ובעיקר המח' עי' בדברי מו"ז הגי' בנציין וצ"ל בילקוט שיעורים מועדים ח"א סי' ט"ו, וכתב שם דלכ' ד' רמב"ן כשי' הראב"ד פ"ו מבית הבחירה דגם אי קדושת הארץ לא נתבטל מ"מ קדושת ירושלים ומקדש התבטל [דלא כרמב"ם שם] עי' מש"כ שם לענין חנוכה החשמונאים, וכן מבואר בדברי הרמב"ן בעצמו במכות יט. ד"ה ומיהו דזה ביאור השיטה לחלק בין קדו' המקדש וקדו' הארץ דבמקדש וירושלים שייך בה דין ובאו בה פריצים וכן מבואר בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רל"ג בד' הראב"ד, ועי' בשו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' א' ע"פ מהרי"ט ח"א סי' מ"ג דאם חזר לישראל בטל מאליו דין ובאו בה פריצים וחזור קדושתו מאליה, ולפ"ז אחרי שכבשו את הכותל [ובזמנו חשבו שכבשו לגמרי] תו ל"ש ובאו בה פריצים וכבר א"א לסמוך על הראב"ד עי"ש באריכות.

באב הי' אמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכ"י של חנם ואני אקבע לכם בכ"י לדורות" והיינו חורבן ביהמ"ק.

והנה מש"כ אותו היום ערב ת"ב הי' א"ש לשי' רש"י כיון שחזרו בערב ת"ב, רק שצ"ע דל"ל להדגיש ערב ת"ב הול"ל אותה לילה הי' תשעה באב ואכן יש הרבה שגרסו כן, אולם לד' התוס' בוודאי ק' דהרי חזרת המרגלים הי' בת"ב עצמו, ותי' מהרש"א דצ"ל פ' דהיינו ת"ב לערב ולכן הוצת הביהמ"ק לעת ערב וכדאמר ריו"ח בעצמו לקמן, אלא שהק' דא"כ הבכ"י הי' בלילה שלאחריו שזה כבר עשירי באב והרי קאמר ריו"ח אתם בכיתם וכו' ותי' דריו"ח לשיטתו דמבואר להלן שם דס"ל דכיון דרובו נשרף בעשירי הי' לן לקובעו בעשירי וא"ש דס"ל דהבכיה הי' באמת בעשירי.

עוד מבואר שם בגמ' דכיון דהמרגלים יצאו בכ"ט סיון אילו הי' חודש תמוז חסר היו חוזרים בתשעה באב לרש"י [ולתוס' בעשירי], אבל כיון שרצה הקב"ה לשבור בחורי, ויום ט' אב הי' יום מוכן לפרענות מאז ומעולם, זימן הקב"ה שבאותו שנה יעברו את חודש תמוז שיהי' מלא כדי שיוגזר עליהם החרבן בט' באב. וע"ז נאמר קרא עלי מועד לשבור בחורי.

בטעם שרצה הקב"ה שיחול יום חזרת המרגלים

בערב ת"ב

וצ"ב טובא הרי כל מה שזה מוכן לפרענות הי' ע"י חורבן ביהמ"ק אבל אז עדיין לא הי' החורבן, ועוד צ"ע דבשלמא לד' התוס' דלולא שתמוז מלא הי' חוזרים בעשירי א"כ אי"ז יום מוכן לפרענות, אבל לד' רש"י הרי ע"ז חזרו כבר בערב ת"ב רק שהבכ"י הי' בליל ת"ב ועדיף הי' שיזדמן החזרה בת"ב עצמו ושיספיקו לבכות בתשעה באב עצמו וכשי' התוס', [ומסתמא לכן פליג תוס' על רש"י] ומשמע שהי' ענין מסויים שחזרת המרגלים יהי' ביום ח' אב דוקא שהוא ערב תשעה באב.

דברי מרן החת"ס בענין זה

מעתה אעתיק מש"כ אאמו"ר שליט"א באורחות ישרים פ"ד בענין סגולת יום ח"ת אב יום פטירת מו"ז זצ"ל:

"כשביקר מו"ר הגאון רבי זאב פלדמן שליט"א את אאמו"ר כשלש שבועות לפני פטירתו, שאל לו אאמו"ר זצ"ל קושיא על הגמ' בסוף תענית דקחשיב יומי דנשתלחו מרגלים כ"ט סיון ומלאו מ' יום בח' אב. [לא נתבאר היטב מה הי' השאלה וכנ"ר שהי' הקושיא על דרך מה שהערנו לעיל לד' רש"י] והפנה לו הגאון שליט"א לדברי החת"ס [בדרשות לז' אב תקפ"ט] שהעיר בזה, ופלא הדבר כי מזלי' חזי לדבר בענין "האי יומא" ונעתיק בזה לשון מרן החת"ס בה מסביר גדולת וסגולת היום [ומרמזי רמזי

וחכמי הדור להתפלל להכין מקום מקדשו, וע"ז אם לשכנו תדרשו ובאת שמה. וע"כ כעס ה' שלא בקשו על זאת כל ימי השופטים עד שנתעורר לזה דוד המלך, וע"כ לא גזרו הנביאים תענית בזמן שאין שמד כדי שיקבלו מרצונם לצום לבקש פני ה' על בני בית המקדש, וא"כ י"ל דה"ט דרבי דביקש לעקור ת"ב או ת"ב שנדחה, ולא ביקש לדחותו באמת רק ביקש לעורר את החכמים שלא יודו לו להראות כי רוצים בתענית לחלות פני ה' על נחמת ציון שיתקיים לשכנו תדרשו.

ובספרי חסידות כתבו [מאור עיניים דברים ד"ה והת"ח עבודת ישראל פ' מסעי בשם החוזה מלובלין ז"ע] בהא דביקש רבי לעקור ת"ב דהיינו ע"י קדושת שבת יהי' המתקת הדינים לעקור ת"ב לגמרי ולא הודו לו חכמים לדחוק את הקץ. ויל"ע בתוקף דבר זה באם רק ערב ת"ב חל בשבת. ובדרכי חיים ושלום [תרע] מובא שהרה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש ז"ע הי' מאריך בשלש סעודות כהרגלו בלי שום שינוי [חוץ מאיסור אכילה ע' בתחלת דברינו בהג"ה שהבאנו כל המ"מ בענין זה] ובספרו שער יששכר [מאמרי תמוז אות טז] ביאר דבת"ב שחל בחול א"א להראות בגלוי הבטחון והחיזוק והשמחה אבל בחל בשבת שבלא"ה אסור באבילות אפשר להראות השמחה והחיזוק ולזה נקרא סעודת שלמה, שמאמינים בהחזרת מלכות בית דוד, והמשיל לבן מלך שנגזר עליו גלות אבל לפעמים הי' יכול להיות עם אביו, ופעם הי' זה ביום גנוסיא שלו והי' משתה גדול ולעת ערב כבר הי' עומד לחזור לגלותו והי' קשה מאד למלך וגם לבנו ובכה והתחנן שיוכל להשאיר אולם מחוסר ברירה הוצרך לעזוב, וה"נ בגלות יש לנו זמנים להיות עם המלך כמו בין המצרים ובשבת הוא כיום גנוסיא שזה זמן שמחה ונתעורר ביותר הבקשה להגאל וזה"פ ביקש רבי לעקור ת"ב היינו דבעת סעודת שבת ביקש רחמים ותחנונים על הגאולה. והרה"ק מרופשיץ ז"ע כת"ב שחל במוצ"ש הי' מאריך ביציאה מן השבת והי' אומר "שבת אורח יקר הוא נעכבו מעט ואתה תשעה באב הלוואי שלא היית בא ואם באת תחכה מעט". [ויל"ע אם נוסח זה שייך גם בת"ב שחל בשבת שת"ב כבר יש כאן רק הנהגות הצום הוא אחר שבת].

מח' רש"י ותוס' בזמן חזרת המרגלים

מבואר בתענית כו': דבת"ב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ ובגמ' כט. מבואר החשבון דשילוח מרגלים הי' בכ"ט סיון וחזרו אחרי ארבעים יום, ובביאור החשבון נחלקו רש"י ותוס' דלד' רש"י כיון ששלח המרגלים בכ"ט בסיון א"כ חזרו בערב ת"ב, ובת"ב נגזר עליהם שלא יכנסו לארץ, אולם לד' התוס' [שם ד"ה אמר] חזרת המרגלים הי' בתשעה באב, וביאר מהרש"א דלתוס' כ"ט סיון אינו מן המנין כיון שלא הי' לילו עמו וא"כ חזרו בת"ב עצמו, ואף דא"כ הגזירה שלא יכנסו לארץ הי' רק למחר דהרי רק בלילה בכו, כ' שפ"א דהגזירה חלה מקודם רק שלא נאמר מפי הקב"ה עד למחר.

והנה בפשטות הגזירה שלא יכנסו לארץ ל"ש לחרבן ביהמ"ק, אולם ריו"ח חידש לנו שגזירת החרבן שייך לחטא המרגלים, דעל מה שכתוב ויבכו העם בלילה ההוא "אמר רבב"ח אמר ריו"ח אותו היום ערב תשעה

בדבריו הא שלא מתו דור המדבר קודם ס' שנה גם מו"ז שמח שזכה עכ"פ לעבור את גיל ס'

וז"ל החת"ס "הנה שלהי מס' תענית קחשיב ש"ס יומי דנשתלחו מרגלים בכ"ט סיון ומלאו מ' יום בח' באב, ופרץ הש"ס הא בצר לי וכו' וקרה יום ר"ח ביום ל"א כדי שיארע חזרת מרגלים ביום ח' אב ⁴⁹ ע"ש. וצע"ג מכמה טעמים, חדא מאי גריעותא דיום ח' אב משאר הימים ועדיין באותו זמן לא הי' יום מוכן לפורענות כלל, ותו אי נמי ס"ד דיום זה מזלו קשה מעולם, א"כ היא גופא תקשי על בעל הרחמים ית"ש איך קרא מועד להכשיל בניו, ואילו חזרו ביום אחר שאין מזלו קשה אפשר שהיו ניצולים מחטוא, ותו מה לשבור בחורי וכי בחורי נשברו בחורבן והלא זקנים משער שבתו, וקרא עצמו אמר סילה כל אבירי ה' בקרבי קרא עלי מועד לשבור בחורי, הרי מתחיל באבירים ומסיים בבחורי, וגם לשון סילה נדחקו המפרשים כי לכאורה משמע בהיפך מהכוונה כי הוא לשון סולו המסלה.

ח' אב היא יום מילת אהרן הכהן

והענין נ"ל כי מרע"ה עמד בפרץ ונכנס בפורשים שלא לכלות ח"ו הזקנים שבדור המדבר ששמעו מפי הקב"ה אנכי ולא יהי' לך, ⁵⁰ ועליהם נאמר וכו' וחלילה חלילה אי שלטה בהם מדה"ד לכלותם, ע"כ בצע הריב שלא מת אחד מהם קודם ס' שנה והשלים חקו בעוה"ז כדכתיב במדבר הזה יתמו יקבלו תמימותם ואח"כ ושם ימותו, רק שפך חמתו על טפכם אשר אמרתם לבז יהי' המה יגלו בראש גולים לבסוף כנ"ל. והיינו סלה כל אבירי ה' בקרבו, שהאבירים אותם ששמעו מפי הקב"ה אותם סלה במסלה העולה בית קל וקבלו תמימותם, אך קרא מועד לשבור הבחורים הם הטף, ואיך ובאיזה זכות הי' זה, נ"ל לפי דראינו שהמן שמח שנפל פור בירח שמת משה וטעה כי ז' באדר נולד והגין יום לידתו, וכ' מהריצ"ץ דמ"מ לא נעשה הנס עד יום י"ד שהוא יום מילתו של מרע"ה, ה"נ בר"ח אב מת אהרן הכהן בשנת הארבעים כמ"ש בפ' מסעי, וא"כ נולד בר"ח א"ב ובעת שילוח המרגלים הי' חי, א"כ פשיטא שיגן ירח לידתו על ישראל, אך היינו יום מילתו שהוא ח' אב ע"כ בחדסד ה' קרא מועד למלאות תמוז כדי שיארע חזרת המרגלים

⁴⁹ בגמ' לא כתוב הלשון שזה הי' כדי שיארע חזרת המרגלים בח' אב רק דכך יוצא ע"פ שי' רש"י הנ"ל שחזרו בערב ת"ב ובחלילה הי' הבכיה, ובפשטות מה שרצה הקב"ה שיחזרו בערב ת"ב הוא כדי שזמן הבכיה יהי' בליל ת"ב ובת"ב יהי' הגזירה, אלא דכנ"ר הרגיש מרן דיש משמעות בגמ' להעיקר הי' שיהי' חזרתם בערב ת"ב וכפי שהערנו, אבל עצם קושית מרן ל"ש דוקא לשי' רש"י דגם לד' התוס' דרצה שיחזרו בת"ב ק' דמאי גריעותא דיום זה הרי עדיין לא הי' יום מוכן לפורענות אלא דת' של מרן קאי אם הקפידא הי' שיחזרו בערב ת"ב דוקא. ⁵⁰ גם הטף שהיו בזמן חטא המרגלים היו במעמד הר סיני דהי' רק שנה מקודם, אולם הכוונה לכאורה לאלו שנולדו מכאן ואילך וצ"ע - הערת ידידי הרב אהרן הכהן ארנטריו שליט"א.

ביום ח' מילת אהרן ע"ה שיגן עליהם, ויהי' הפגם רק לשבור הבחורים והטף ולא האבירים וא"ש הכל עכ"ל החת"ס. ומספר ארחות ישרים.⁵¹

הנה לדבריו נמצא דכל ענין קרא עלי מועד לשבור בחורי הוא לטובה לדיוקא לשבור בחורי ולא הזקנים, ועוד מבואר מדבריו דאה"נ יום ת"ב לא הי' מיועד לפורענות בעצם דזה נעשה רק אח"כ, אבל יום ח' אב הי' יום הגון שיש בו הגנה לכלל ישראל מכח אהרן הכהן, וא"ש דסיבב הקב"ה דחזרת המרגלים יהי' ביום זה דוקא, וכנראה דעיקר הגזירה חלה מחמת יום זה אף דהבכיה הי' רק בלילה, וכמ"ש השפ"א בד' התוס', ובוודאי דכל דברי הח"ס יתכן רק לד' רש"י דאכן חזרו בח' אב אבל לד' התוס' דחזרו בט' באב ל"ש זה. עוד יוצא מדבריו חידוש גדול היפך הפשטות, דהפשטות הוא דעיקר גזירת חטא המרגלים סבלו המבוגרים מדור המדבר ולא הטף דהטף לא היו בכלל שהם נכנסו לא"י, וכמ"ש וטפכם אשר אמרתם לבז יהי' הם יירשהו, אולם לחת"ס עיקר גזירת המרגלים חלה על הדור הבא אבל דור המדבר חיו ימיהם בשלמותם.

יום ח' אב לענין יום פטירת מו"ז זצ"ל

עכ"פ אחרי כל דברינו יוצא דיום ח' אב יש בו הרבה ענינים, מצד אחד עיקר ביטול מורא מקדש הי' ביום זה ע"י מה שאכלו ושתו וקלקלו גוים בהיכל ביום זה, ולכן נאסרנו בבשר ויין בסעודה המפסקת מעיקר הדין מצד עצם היום ולא מצד ערב תשעה באב ⁵², מצד שני יום ח' באב יש בו זכותא דאהרן כהנא קדישא שהגין על דור המדבר שיכלו הזקנים לכלות ימיהם בטוב, ובכן אנו מקווים שהגם שע"י פטירת מו"ז חסרנו הרבה מן הכבוד והיראה שהי' בדור הקודם, מ"מ מכיון שהי' מתלמידיו של אהרן הכהן שהי' "אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" כפשוטו ממש, יגן זכותו הגדול עלינו ועל כלל ישראל שנזכה כולנו לנחמת ציון וירושלים בב"א.

⁵¹ והוסיף שם אאמו"ר שליט"א דבימיו האחרונים הרבה לדבר ולספר כמה דברים ממרן החת"ס זצוק"ל, וביניהם בנוגע למחלתו ויסוריו הזכיר מדברי החת"ס בתשובה כי בהמה יכול להעשות טריפה מרוב צער לבד אף שאין בה מום, גם מתולדות תיאור חייו שקרא אז – וכפי דבריו שהתאונן שלא הי' מסוגל לעיין כ"כ בעומק העיון – ופעם אף הזכיר בחרדה מהעובדה שנתגלה אל בנו הכת"ס אחר פטירתו לסעדו ולסמכו.

⁵² והעיר ידידי הרב אהרן הכהן ארנטריו שליט"א דא"כ כל היום יהי' אסור ולמה רק בסעודה המפסקת וצ"ל דאנו רוצים לעשות היכר ששייך להענין שאנו מתענים בתשעה באב שזה על חורבן ביהמ"ק.

יש באמת הרבה לכתוב על מו"ז זצ"ל וכל מעשה תקפו וגבורתו, ויש לעיין בספרו הנפלא של אאמו"ר שליט"א **ארחות ישרים**, גם נדפס ספר באנגלית "**אבי מורי**" ע"י דודתי הרבנית צאהן שתחי'. ונביא כאן רק איזה קטעים מספרים אלו.

מו"ז זצ"ל נולד לאביו אא"ז הגריט"ל זצ"ל ולאמו הרבנית חנה יהודית חי' ע"ה בפפד"מ בכ"ז אייר תרפ"ה. עיקר חינוכו קיבל מבית אביו שלא שינה מדרך חייו שקיבל מארץ מוצאו רוסיא ובעיקר משיבת וואלוזין, הושפע גם מרוח ביהמ"ד הליטאי שהתפללו בה גדולי ת"ח יוצאי ישיבות הגדולות מרוסיא ופולין והי' בו רוח של ת"ח המנגחים זב"ז בהלכה ובעיקר קיבל מרבו הגה"צ ר' **משה שניידער זצ"ל** ראש ישיבת תורת אמת בפפד"מ ואח"כ בלונדון. אחר שעברו מאורעות ליל הבדולח ניצל עם הוריו ואחיו דו"ז הג"ר **בצלאל זצ"ל** ללונדון בהשתדלות ר' משה שניידער ובנו ר' גדלי' זצ"ל. ואז נכנס ללמוד בישיבתו המפורסמת של רבו והי' לו קביעות וקשר מיוחד עם הגה"צ ר' זיידל **סעמיאטיצקי זצ"ל** שהי' ר"מ בישיבה. אחר נישואיו עם זקנתי ע"ה המשיך ללמוד בכולל שע"י הישיבה וכמה שנים לימד לתלמידים בבה"ס יסודי התורה, [זאת בשביל שהחמיר על עצמו לא לקחת מילגה מכולל שבה למד שאר היום] עד שנקרא בשנת תשי"ז לכהן פאר כראש ישיבת חיי עולם ⁵³ שנתייסדה אז בגולדר'ס גרין ע"י הר"ר **אלעזר ווארהאפט'ג זצ"ל**, ⁵⁴ והי' ראשיתה מצער שהי' זמן שלמד לבד בביהמ"ד ואחריתה ישגה מאד שהעמיד מאות תלמידים במשך השנים, וככה כ"ח שנים עמד בראשיתה והנהיגה ברמה ובו בזמן כיהן כרבה של ביהמ"ד היכל התורה [בסטעמפורד היל] שנתייסדה ע"י יוצאי ישיבת ר"מ שניידער ⁵⁵ וזה הי' עיקר משאות חייו

עד יום פטירתו מלבד שיעוריו הרבים אשר השמיע לשומעי לקחו ופעולותיו הרבים למען הכלל והפרט, ומלבד גדלותו ועמלו בתורה ובהרבצתה, הי' גם בעל תפלה ברגש נעלה נועם בחדס עליון פה מפיק מרגליות ספרא רבה בעל קורא מנוסה, ⁵⁶ בקי באורחות גדולי ישראל וחכמי ובעניני הכלל הי' ה"ראש ישיבה" בה"א הידיעה רבה של בית מדרשו מנהל ירחי כלה רבות בשנים, נשיא באגודת ישראל ועל כל אלה פעליו הכבירים ליחידים שואלי עצתו נדכי רוח שצבאו על פתחו.

ונביא כאן כמה נקודות ממש"כ אאמו"ר שליט"א בספרו הנ"ל:

הרבצת תורה: תמיד הי' מוכן ללמוד עם אחרים גם אם הי' קומץ אנשים או יחידים וביניהם אנשים קשי תפיסה והבנה, וגם לזמן קצר מאד, והי' אומר שכדי להרביץ תורה אין נפק"מ בין רב למעט ובאיזה דרגה, ורגז **במיוחד** כשסיפרו לו על מישהו שמקפיד שיהי' דוקא ציבור גדול. והי' תקופה שישב בביהמ"ד לבדו בלי תלמידים והי' נוסע מידי יום הרחק מביתו [שעה ארוכה באוטובוס מסטעמפורד היל לגולדרס גרין] באמרו בבטחה שעוד יהי' מקום תורה, כמה עוז ובטחון הי' צריך לזה כדי שלא להתייאש !!

הדרכה לתלמידים: הי' לו כח מיוחד להלביש נעם מסריו במשלים ועובדות מן החיים, והי' תלמידים מרגישים כאילו מדבר לכ"א במיוחד פעם דיבר בנעימות פעם בתקיפות. כשהי' מוכיח את תלמידיו הי' פושט צורה ולובש צורה על תלמיד א' רגז ביותר ומיד אח"כ לתלמיד אחר בנועם ובחיוזוק.

דרך לימודו: הי' מדריך את תלמידיו בשעת השיעור לחשוב ולברר אתו ביחד את הסוגיא דהיינו שהי' שואל

[אחר כמה שנים עבר הגבאות להר"ר מנחם שווארץ זצ"ל גם תלמיד שניידער'ס ונמשך עד היום ע"י בנו הר"ר **אלכסנדר משה שליט"א**] ומו"ז הי' מוסר שיעורים כסדרן, ובימים טובים הי' מוסר פילפול שהי' מכין לזה הרבה לפני יו"ט. והי' גם מעודד הבחורים והאברכים שגם הם יגידו פילפול בימי החג. ואכן יצאו מכותלי הביהמ"ד הרבה מרביצי תורה. במשך השנה בדרך כלל לא הי' כ"כ מלא כיון שהבנים והחתנים של בני הקהלה נמצאו במקומות התורה והי' למו"ז מזה נח"ר עצום הגם שמחמת זה לא הי' כ"כ מלא, אבל כשהגיע יו"ט שכולם חזרו הי' מלא, והשיא מכל השנה הי' **שמחת תורה** שהצטרפו גם בני תורה אחרים מהסביבה והי' מלא עד אפס מקום, ומו"ז עשה מצב גדול בהקפות, ובהקפה שביעית הנהיג לשיר ברוך אלוקינו וכו' שקיבל מאביו מוואלוזין, וכך היו שרים זה הרבה פעמים ובהדגשת המילים **וחיי עולם** נטע בתוכינו ע"ש הישיבה שלו.

⁵⁶ כך הי' הרבה שנים עד שמסיבות בריאות הוכרח להפסיק ונמשך ע"י הר"ר **מרדכי אברהם משה הלוי דינר זצ"ל** ונמשך עד היום ע"י בנו הג"ר **בנימין שליט"א**, ומתחלה הי' מו"ז גם הבעל תוקע עד שעמד במקומו הג"ר מאיר פריזן שליט"א.

⁵³ ע"פ המלצת ידידו גאב"ד ירושלים מן הגריט"ס ווייס זצ"ל.

⁵⁴ כתב מו"ז זצ"ל **בחבורת יד אלעזר א'** "החובה להזכיר את מייסד ישיבתנו הק' **הרב אלעזר וורהפט'ג זצ"ל** שרוחו עודנו מופיע בבית מדרשינו שהקים במסירות נפש כ"כ רבה ות"ל גדלה הצלחת העלייה באופן שלא שוער מראש ונכון להזכיר העובדא שבעת השקיע מחשבתו לייסד הישיבה ולא ידע איזה שם לקרותה והנה בחלום הלילה נראית לו התפלה ברוך הוא וכו' ונתן לנו תורת אמת **וחיי עולם** נטע בתוכינו והרגיש הרמז שאחרי שלמד בילדותו בישיבת **תורת אמת** אצל הגר"מ שניידער זצ"ל והוא נטע בתוכה הרוח לייסד ישיבה, לכן בשם חיי עולם יכונה".

⁵⁵ זה נפתח בעקבות הצעת רבו הגר"ז סעמיאטיצקי זצ"ל [בעת כנס יארצייט הגר"מ שניידער] לאברכי הכולל שיפתחו לעצמם ביהמ"ד ששמה יהי' רוח ישיבתי וישרישו לדורות הבאים שהעיקר בחיים הוא חיים של תורה, שזה לא הי' מובן מאליה בלונדון של אז, ואכן מו"ז עם ידידיו הר"ר **אלעזר צאהן זצ"ל** והר"ר **יחזקאל ליטקע זצ"ל** פתחו את ביהמ"ד בהדגשת השם "**היכל התורה**" ואכן נתפרסם בעיר כהמנין של בני תורה, ור' אלעזר צאהן נעשה ראש הקהל ור' יחזקאל ליטקע כגבאי,

לפעמים הי' מוסר השיעור בחדר שינה של בחור שהי' מרותק למטה למען שלא יחסרו לו השיעור.

מסור לתלמידיו: שעות על שעות ארוכות הי' מפנה מזמנו לתלמידיו ולהתעניין בכל פרט מחייהם ודרש ופעל בכל הנוגע לטובתם גם אחרי צאתם מן הישיבה בכל מיני פעולות כסידור דירות, עבודות, שידוכים, חברותות, והי' מתקשר אליהם או כותב עליהם מידי פעם כדי לחזק הקשר, וכמ"פ מסר נפשו בטילטולי דרכים כדי להשתתף בשמחת תלמידיו, תלמיד אחד שעלה לא"י סיפר שאף שגר שם הרבה שנים ולא הי' לו קשר תמידי עם מו"ז, בכל זאת דמותו עמד לנגד עיניו כל הימים וכשהי' חייל על הגבול במלחמת יוה"כ פ הי' אצלו זמן משבר רוחני, פנה אל מו"ז שכתב לו בארוכה דברי עידוד וחזוק והם הצילו את נפשו, וכן סיפרו הרבה תלמידים שגם שנסעו במקומות אחרים וגם עברו לגור במדינות רחוקות בכל זאת הי' תמיד עומד לנגד עיניהם דמותו של הראש ישיבה האהוב.

הביהמ"ד והישיבה: כיון שהי' גם רב ביהמ"ד וגם ראש ישיבה, והביהמ"ד הי' בסטמפורד היל מקום מגוריו והישיבה הי' בגולדרס גרין [מרחק חצי שעה נסיעה] לכן בדרך כלל בימות החול הי' בעיקר בישיבה, ובשבת קודש הי' בביהמ"ד, אבל בר"ה ושבועות הצליח להיות בשני המקומות גם יחד ע"י הליכה ברגל כשעתיים מלווה בתלמידים והי' מדבר כל הדרך בד"ת ומוסר. וכך הי' סדר יומו בשבועות: בערב יו"ט מסר שיחה בישיבה אח"כ נסע לביתו, בין מנחה למערב מסר שיעור עמוק בביהמ"ד בעניני החג כשעה, אכל הסעודה, ומסר שיעור גמרא עד שחרית, ביו"ט שני אחה"צ מסר עוד שיעור גמרא התפלל מנחה, אח"כ הלך רגלי לישיבה להיות שם בנעילת החג. שם מסר מאמר בעניני החג והיו שרים ביחד שעה ארוכה השיר המיוחד "אתה נגלית". בר"ה הי' הולך רגלי לפני שחרית ביום השני והתפלל לפני העמוד מוסף, ובסעודה שרו ג"כ אתה נגלית והי' רוח החי' בד"ת ושיחות יקרות ולעת ערב אמר שיחת מוסר.

חינוך: כוחות ומחשבה עמוקה השקיע בחינוך צאצאיו כ"א לפי דרכו והי' מתעניין בכל פרט מלימודם בין הבנים בין הבנות, ואם משהו לא הי' לפי רוחו הי' מדריך או מחנך ומייסר או כותב מכתב מפורט ומבואר גם לבנותיו בסמינר עד שתיקן הדברים כראוי. ומידי שבוע הי' צאצאיו הגרים מחוץ לעיר מקבלים ממנו מכתב והי' מוסיף בהם חידו"ת גם הי' מוסיף איזה שורות באותיות גדולות ונקודות לנכדיו ונכדותיו הקטנים, והי' תובע שיכתבו לו ג"כ חידו"ת, ובסעודות

קושיא והי' מתבונן אתם ביחד מה שאפשר לתרץ, והרבה מסברות התלמידים רשם בספריו ילקוט שיעורים ובזה חיזק אותם לחדש ולהתעמק מעצמם. ומטעם זה חיזק את ענין הוצאות חוברות חידו"ת וכל חידוש הי' עובר עם הבחור הכותב להראות לו הדרך הנכונה בכתיבתה והבנתה. מאידך הי' מחזק ללמוד בקיאות וללמוד גמ' רש"י כמה מסכתות. באופן מיוחד הי' מחזק מאד בחורים שהרגישו שאינם בעלי כשרון והי' רגיל לספר מה ששמע מאביו שלמד בוואלוזין והעיד שהג"ר אלחנן ווסרמן זצ"ל לא הי' לו כשרונות מיוחדים גם לא החשיבו סברותיו והערותיו אך מתמיד ושקדן הי' וכך עלה ונתעלה מאד. וכך חיזק א' מתלמידיו במכתב שבילדותו התחמק מללמוד חי' הגר"ח שלא הבין כ"כ כוונתו ולא הי' מאלה שלמדו קובץ הערות, ולא ידע לא מר' שמעון'ס ולא מר' אלחנן'ס ורק אחרי שנתגדל ואחרי עיונו בענינים וסוגיות ע"ד הרחב כשבא לידו הספר עיין בו, ויש לדעת דהאזון קולט דברים שאין מבינים על אתר ויתכן שבמשך השנים מבינים זה בהעמקה יתירה. [ואכן למעיין בחי' מו"ז זצ"ל יראה חידושים עמוקים מאד עד שק' להאמין שלא הי' יכול להבין ד' הגר"ח].-

הי' מזהיר ומעודד כתיבת חידו"ת דעי"ז מתעלים בתורה והענינים מתבררים ומתלבנים, וגם הספיקות יש לכתוב כי לאח"ז אפשר לבררם, אבל אם לא כותבים הכל נשכח, וקשה עתיקתא מחדתא. ואמר שהתבונן פעם כשנסע ברכבת וראה אנשים מתעמקים בניירות הגדולים של העיתונים וחשב הלא דברי הבל אלה נדפסים על מליוני פיסות נייר, ולא יהא כהנת כפונדקית ק"ו שיש לנצל את הנייר לכך. – לפני פטירתו קרא לאברך של בית מדרשינו ואמר לו שכיון שעומד לעזוב את כותלי ביהמ"ד לעסוק בצרכי הכלל ויתכן שיהי' לו עגמת נפש, לכן הוא מייעץ לו שירשום לעצמו חידו"ת במחברת מיוחד וזה יתן לו חיזוק גדול להחזיק מעמד ולהמשיך ללמוד בעומק העיון. [והוא בעצמו סידר המון חידו"ת בסדר נכון ברשמו על כל אחד באיזה ענין ובאיזה מס' ויש הרבה שעוד לא נדפסו]

ביטול זמן: לא הי' סובל ביטול זמן והי' מושך את הבחורים גם בבין הזמנים ללמוד מנחת חינוך, ולא הי' נותן להם ולאברכים מנוח מלהכין חידושי תורה להשמיעם ברבים בבית המדרש, ובעת הדרשה הי' מבקרים ומפלפלים בענין הדרשה עד שכמ"פ הי' הביהמ"ד כמרקחה והי' לו מזה עונג מיוחד. לא הי' דעתו נוחה מביקורי חבירים וסעודות מרעים ללא תכלית, והי' מייעץ לתלמידיו שעסקו במסחר שיהי' להם ספרי קודש במשרד שלהם שיוכלו לנצל הזמן הפנוי ללימוד,

שעות רבות הקדיש להשכין שלום ב"א לחבירו ובין איש לאשתו, והי' משפחה אחת שלא כיבדו את אביהם כראוי זמן רב, עד שפעם נכנס מו"ז לבית הבן בעה"ב נכבד ובתוקף ובנועם דבריו הוכיחם על שאינם מכבדים את אביהם כראוי ומאז נעשה שלום ונתקשרו את מו"ז בקשר מיוחד ונפלא. הי' סובל הרבה מבני אדם שהפריעוהו ולקחו מזמנו היקר לדבר על תלאותיהם והי' שומע הכל בענות חן, ופעמים הי' זה דברים שאדם רגיל לא הי' מתחשב עם טענותיהם כלל והוא עמד וסבל ופייס וריצה אותם ובלבד שלא יהי' לו תרעומות ונפלא הדבר שבזמן האחרון נסתבב שנפרד מעלמא הדין באופן שלא יהי' עליו טינא משום איש].

ובא השמש: שנתיים לפני פטירתו [אדר תשמ"ג] נחלה במחלה הקשה ואחרי ניתוחו הראשון התחילו כאביו ויסוריו להתחזק עד שלא הי' יכול לישן בלילות והי' יורד ללמוד באמור שהוא ביטול זמן לישב סתם וקרא על עצמו את הפסוק לולא תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי. בחורף תשמ"ה התאמץ לנסוע לא"י להתפלל במקומות קדושים, וביקר אצל הקה"י לקבל ברכתו ומרן השיב "המקום ירחם" וכן ענה לתלמיד שנכנס לבקש ברכה בשבילו, ונבהל מזה מו"ז מאד.

הרבה פעמים בימי חליו האחרון הי' מתאונן על שמבטל זמנו גם לרופאים הי' אומר כן וזאת הגם שלמד כל הזמן מ"מ הרגיש ביטול בזה שאינו לומד כהרגלו בעומק העיון, ופעמים רבות לא נטל התרופות שהכתיבו לו שאינו יודע אם טובים לנשמתו כי הרבה מהם גורמים עייפות. מיעט לדבר בביתו על טיפוליו עם הרופאים ובית חולים והשרה אורה של שמחה, ולפני נסיעה לבית חולים ופעם אף לקבל טיפול קשה הי' נראה ומתבטא כאילו הולכים לבקר מישהו וגם כששכב שם השפיע על יהודים נדחים לפתוח להם שערי אורה, ופעם אף נסע במיוחד לאחד החולים ליתן לו חיבור על יהדות בלשון אנגלי, ולאחד האחיות שעמדה להתחתן נתן לה חיבור על טהרת המשפחה.

על אף סבלו ויסוריו הי' מתעניין בכל פרט משלום טובתם של מבקריו ותלמידיו ומשפחותיהם. בימי חליו ראו עליו שמכין עצמו לדרך הרבה לומר תהילים ולהתפלל כל תיבה ותיבה באיטיות כמונה מעות, וא' השאיל לו את הסידור שבו התפלל רבינו עקיבא איגר זי"ע ובתוכה התפלל וגם אמר בו תהילים והי' מתחיל להתפלל מוקדם מאד כי מחמת קושי הנשימה לקח לו הרבה זמן לומר המילים. בזמן האחרון סידר את חובותיו ועורר את תלמידיו וידידיו דברים שונים שהי'

ש"ק מלבד השיחות העמוקות בד"ת עם הגדולים הי' קורא לבני משפחתו הלכות וסיפורים מגדולי ישראל [כגון הגט מקליווא ונס שנכאי] באופן שמגדול ועד קטן יבינו וילמדו לקח. הי' מעורר את בניו השכם בבוקר ללמוד יחד מס' בבקיות, וגם בהיותם ילדים הי' מצוה אותם לישב במשך השיעורים אף שלא הבינו הרבה והיו עייפים כדי להרגילם לשמוע ולשבוץ מדברי תורה וכד' חז"ל על ר' יהושע שהביאתו אמו לביהמ"ד בהיותו תינוק לשמוע ד"ת.

שימושה של תורה: היה רגיל על לשונו ד' חז"ל על יהושע שזכה להיות ממשיך של משה כיון שהי' מסדר ספסלי ביהמ"ד, וכן הי' נוהג בבית מדרשו כל ימיו לכבד ולרבוץ בעצמו את ביהמ"ד [כמו טאטוא הערכות בהוש"ר] ולסדר הספרים והספסלים והי' קורא על עצמו שהוא השמש של ביהמ"ד. הי' מבקר גדולי ישראל ונו"נ עמהם בתורה אם בלונדון או כשביקר בא"י ובארה"ב ורשם בפרטיות כל ביקוריו אצלם ומה שדיברו, וכן הדרך את בניו ותלמידיו לשמשם וללמוד מהם בכל האפשריות, והי' מזמינם לשיבה כגון הג"ר אלי' לאפיאן זצ"ל והרב מפונוביז זצ"ל והג"ר אברהם יפהן ועוד ועשה רושם מיוחד על התלמידים לראות הכבוד והערצה שהראה להם.

אוהב שלום: הי' מתעניין בשלום כל איש, עד שאפי' נהגי מוניות רבו ביניהם מי יהי' לו הזכות להסיע אותו, והסבירו אחר פטירתו לבניו "אביכם הראה שבאמת מתעניין בנו ובעבודה שלנו והי' מחזק אותנו, הרגשנו שהוא איש קדוש, והרגשנו שמאד איכפת לו שיהי' בנו שינוי לטובה, ולא יכולנו לאכזב אותו" נהג אחד העיד שכל השבוע הי' מחכה לאותו יום שהי' מסיע אותו.

הי' בורח מכל צד מחלוקת ואם הרגיש שיש למישהו קפידא עליו מיד השתדל לפייסו באופן אישי או ע"י מכתב, ופעם אף נכנס לשיבה באמצע סדר לבקש מחילה ברבים מבחור אחד שנדמה לו שהוכיחו יותר מדאי, גם פעם חשב לתומו על איזה ילד שהפריע לו בעת קריאת המגילה, והוכיחו על כך ונתברר שלא הי' אשם ולאחר כמה שנים בעת סעודת בר מצוה שלו ביקש ממנו מחילה ברבים באמרו שקטן לאו בר מחילה הוא. פעם כתב מכתב מרגש לא' לבניו על שבהיותו צעיר סבר שזרק משהו על ראש אחותו הצעירה וצעק עליו אז, הגם שהוא לא הי' הזורק, וכיון שקטן לא בר מחילה הוא מבקש ממנו מחילה היום ויתקיים בו אשרי מי שחושדין בו ואין בו וכתב "תדע כמה מן הצער יש לי מזה ששמעתי מזה ובטוחני שתמחול לאביך בלב שלם".

נראה שזה צוואתו האחרונה. בשבועות האחרונים סידרו לו מנין מצומצם בביתו על שחרית מנחה בש"ק. [ובליל שבת הייתי אני הקטן [כבן חמש] ואחותי הגדולה [כבת שבע] מתפללים אתו ביחד ועוד אני זוכר היום איך שהי' מחזיק אותנו והיינו שרים ביחד לכה דודי עם כזה רגש של שמחה והתעוררות!]

ביום ב' פ' דברים ד' אב כשהי' תחת השפעת תרופות חזקות התחיל לזמזם את ניגוני האהוב אשר מורשה לו מאביו מבית היוצר של ישיבת וואלוזין "ברוך אלוקיני שבראנו לכבודו". ביום ג' ביקרו אצלו אחיו ויבל"ח הג"ר זאב פלדמן שליט"א וכבר הבאנו את דבריהם לעיל. באותה לילה חלמה זקנתי ע"ה שאמה בא לה בחלום ואמרה "ניסיתי מה שיכולתי אך א"א לי לעשות יותר". ביום ה' ז' אב התפלל כרגיל אבל לא עלתה בידו ללבוש תפילין דר"ת שהי' רגיל להניחו בשנותיו האחרונות. אחה"צ שמח שהי' יכול לקיים הבטחתו ולתת

לי את החומשים בשביל אפיקומן. אח"כ נכנס אליו א' מבניו וביקש ממנו להקריא לפניו ד"ת ממס' ברכות וכבר הבאנו כמה פעמים המשך הדברים ולא נכפיל הדברים כאן. ובישיבתו נתאספו תלמידיו וצעקו לקל דר במרום לדפוק על שערי רחמים, ויהי לעת ערב נשמעו קולות וברקים בשמי רום אף שלא ירד גשם כלל והי' כיום קיץ, ואז נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש, בליל ח' אב, ובאותה לילה חלום לו אחד מידידיו שלא ידע מכל אשר נעשה והנה ס"ת אשר בידיו נחטפה ממנו ועלתה למעלה.

על המשך מסע הלויה וההספדים שנאמרו בו ע"י הגאב"ד הגר"ד פאדוואה זצ"ל ודו"ז הג"ר בצלאל זצ"ל ראה בספר אורחות ישרים מעמ' קפ"ז והלאה.

זי"ע ועכ"י

[הראשון] אב"ד ראב

[נלב"ע ה' אב תרס"ד]

[מלוקט מתוך ספר זכר זאת ליעקב ומקובץ שיעורים מצויינים לאאמו"ר שליט"א]

אא"ז הג"ר יעקב נולד לאביו החבר ר' מרדכי ולאמו מ' אסתר בק"ק אמסטרדם ביום ח' אדר תקצ"ג ולזה חתם עצמו עד סוף ימיו ע"ש עיר מולדתו. [סיפר נכדו מו"ז הג"ר יעקב זצ"ל שהמנהג שם הי' ששבת לאחר הסעודה היו מתאספים בני הקהלה לשיר כל הזמירות, עוד נהגו שבלי ל"כ אחר התפלה הי' יושבים ליד שלחן ערוך עם מעדנים והסתכלו על האוכל כדי להרגיש התענית]

הוריו ויתר משפחתו היגרו ללונדון בירת בריטניה בהיותו צעיר לימים כבן י"ד ועזב את ארץ מולדתו ללמוד אצל הגאון ר' אברהם ווקסלר זצ"ל אב"ד שוואבאך מגדולי רבני אשכנז ומשם נסע לווריצבורג לשמוע לקח מפי הגאון הנודע רבי יצחק דוב הלוי במברגר זצ"ל משם נסע לאונגארן לפרשבורג ללמוד אצל מרן הכתב סופר זצ"ל והי' לו לתלמיד חביב והי' נודע תמיד בשם "דער דייטשער בחור" והי' לתהלה בפי כל בהתמדתו וידיעותיו, שמה עלה ונתעלה עד כי הגיע לפרק האיש מקדש, וכשחיפש הגאון מהר"ם שיק זי"ע חתן עבודת רבי אשר, מרת אסתר, לא בחר כי אם ברבי יעקב.

שנתיים בלבד אחרי חתונתו בשנת תרכ"א נתקבל לרב בק"ק יערגען למלא מקום דודו המהר"ם שיק, ומשם נתקבל לרב בעיר ראגנדארף וכשנתפרדה הקהלה בראאב [בגרמנית נקרא בשם ראבב או ראבב סיגעט ומשמעו "אי בים" היא המחוז בפנים העיר בה גרו היהודים ובהונגריה נקרא "דיער"] נקרא לעמוד בראש קהלת עדת ישורון שנתייסדה ושמה הרביץ תורה והוראה ל"א שנה עד יום פטירתו ה' אב תרס"ד ושם מנו"כ.

מעט שהלך לישיבה עד שהתחתן לא ראה את הוריו. הי' מספר מעט היותו בישיבת הגרי"ד במברגר שהביהמ"ד שם הי' קדוש מאד שלא פסק ממנו קול תורה כ"ד שעות ביממה שנתחלק היום לארבע חלקים [שש שעות כל חלק] וכשגמר קבוצה אחד ללמוד באה הקבוצה השני', פעם אחת בא יהודי א' מליטא ואמרו עליו שיש לו כח שאם א' יגיד איזה דבר של הגמ' יכול לקחת מחט וישים על הגמ' ויגיע בדיוק על אותה מלה, ואכן עשה כן כמ"פ, וכשסיפרו זה להגרי"ד הלוי אמר שחוששני מכוחות הטומאה ובכן אני רוצה לבודקו אם יכול לעשות כן בבית המדרש שלי שיש שם קדושה מיוחדת שלא פסק שם קול תורה מעת היבנותו, ואכן הביאו אותו

לשם ולא הצליח ויגרשהו הגאון הנ"ל. [עוד סיפר אא"ז הטעם שהתרגל לעשן, כי מהרי"ד הלוי אהב מאד לעשן עד שפעם נדר שלא יעשן עוד, וכיון דראו תלמידיו שזה באמת מאד מפריע לו החליטו שלא נדר כי אם טאבאק של עצמו ולכן אם יקנו בממונם יהי' מותר לו ובזה נתרגלו גם הם לעשן]

כשהלך משם לפרסבורג הי' לו קשה מתחלה שלא קיבל שום תמיכה מביתו והי' בוש לספר עניותו, אפי' לגרביים לא הי' לו כסף, ולבש נעליו על רגליו הערומות, עד שפעם אחת הי' לו חור בנעליו וסתמו במשחה. מקום לינה שלו הי' בבית של גוי, וכיון שלא הי' לו כסף לחמם את חדרו הי' לומד במטתו, אח"כ ריחמה עליו בעלת הבית וסיפרה לכת"ס על המצב שלו ושלחו הכת"ס לבית עשירים שנקרא בעטלהיימישע הויז שם קיבל חדר מיוחד עם ספרים ואוכל והי' צריך ללמוד עם בעה"ב שעה אחת ביום.

לפני שנתקבל לרב ביערגען הלך לשם להבחן ושבת אצל הפרנס דשם ומהר"ם שיק הי' עדיין הרב שם, וביקש אם יכול לאכול אצלו והשיב לו היפך מן הרגיל "חלבי לא תוכל אצלי רק בשרי". — כיון שההשגחה על החלב לא הי' טוב. [ובמכתב עת של אז כשפירסמו על התמנותו לרב ביערגען הפליגו בגודל התמדתו שאין לשער ויראת שמים שלו ובקיאותו גם בשאר ידיעות וחכמות] אחרי שעשה על הקהלה רושם חזק כתבו למהר"ם שיק שהרושם שעשה עליהם בדרשתו ומעשיו הטובים וידיעותיו, מזכיר אותם מה שהי' כשהמהר"ם שיק התקבל לשם לפני כ"ד שנה, ובכן עיניהם נשואות שגם הוא ישמש אותם כרב.

כשהי' ביערגען פרצה פעם אחת שריפה ואצל ביתו נפסקה, ולזכר הנס לקח אתו בכל מקומות מגוריו השעון שהי' תולה על הקיר והי' חשוב אצלו מאד, ועוד עבד עד לפני מלחמת עולם השני'.

הי' הרב האורטודוקסי הראשון בדיער, והקהלה החרדית דשם הי' עדיין חדש והי' לו הזדמנות להראות ולהשתמש בכוחותיו הגדולים, וכבר בשבת הראשון אסר השחיטה של הקהלה האחרת, ולא אך זמן עד שיסד השחיטה מהודרת [ובשבת שניי' אסרו הקהלה השני השחיטה שלו]. ובקושיים עצומים עלתה לו לבנות מקוה ויסד ת"ת וכך נתייסד הקהלה החרדית.

סיפר נכדו מו"ז הג"ר יעקב זצ"ל: בשו"ת מהר"ם שיק אור"ח סי' ע' נמצא אודות אסיפת רבנים במיהאלוויץ שאסרו לדרוש בלשון לע"ז והוא לא הסכים בשיטה אך

שנסתלק ביום ה' אב יום פטירת האריז"ל. ה' אומר שבמלבי"ם סוף שיר השירים יש ב' דפים ע"פ קבלה [נקרא החרש והמסגר] ומשם רואים גודל קדושתו של המלבי"ם. פעם אמר לו בנו הג"ר בנציון שהוא רוצה ללמוד חכמת הקבלה, א"ל אביו **אור העולם מלא טומאה היום ואינו כדאי ללמוד קבלה וגם הוא אינו לומד רק שבת אחת** צ אחרי מנחה ואחרי טבילה במקוה וגם אז אני סוגר את החלון ומאפיל עליו.

פ"א ה' בליל שבת אורח שנקרא בשם "דער טיי יוד" שהלך ממקום למקום למכור טיי רוסי, הסבתא היתה במטבח, והוא ה' לבד עם אה"ז שהי' שר זמירות בעת הלוחו בחדר אנה ואנה, פתאום רץ האורח לסבתא שמפחד להיות עם הסבא לבד שראה השכינה על פניו. [מו"ז הג"ר יעקב שמע מזקן אחד הרב קורנפיינ מציריך שעוד אכל על שלחנו של אה"ז ביערגען וזכר את השיר צמאה נפשי]

בשנתו האחרונה כשכבר הרגיש חלש מינה הקהלה את בנו אה"ז הג"ר בנציון לשמש כרב, ובי"ז תמוז האחרון עדיין רצה להתענות ואמר לו בנו **אני האב"ד עכשיו ואני פוסק שעליך לאכול והשיב כיון שהרב פוסק אצטרך לאכול**.

בזמן האחרון כבר ידע שמתקרב עת פטירתו שהי' בן ע"ד והי' פעם הראשון שנפל לו שן.

זי"ע ועב"י אמן

צירף עצמו להם ⁵⁷ ואמר לאה"ז דכיון שהוא מורגל בלשון זה מנעוריו וגם שפתו הי' בלשון צחה מאד וכן של בנו הג"ר בנציון, ידרוש דוקא בלשון דייטש להראות למשכילים שהרבנים יודעים יותר טוב מהם אך ביקש שלא לפרסם הדבר ולכן כשהיו אח"כ ב' משפחות חסידיות בעירינו היו יוצאים בשעת הדרשה ולא רצינו לפרסם ההיתר המיוחד.

הי' מקפיד מאד על כבוד ביהכ"נ עד שאף מי שדיבר באחורי ביהכ"נ בשעת התפלה סתר לו על לחיו. פעם כשהי' עדיין צעיר לימים הי' איזה אסיפה והי' דרשן אחד ששפך בוז על לומדי תורה והרים אה"ז את קולו בזה"ל **"ניין: דאס קענען מיר נישט דולדן" ווען מען רעדט אזוי טאר קיין יוד נישט בלייבן** [אנו לא סובלים את זה כשמדברים כן אסור לשום יהודי להשאר] שאלו היושב ראש מה שמך ענה **"איך הייס יעקב סניידערס איך בין גרייט מקריב צו זיין מיין לעבן פאר מיין אמונה איך קען אבער נישט דולדן אזעלכע באגריפן"** [שמי יעקב סניידערס אני מוכן למסור נפשי עבור האמונה שלי אבל אני לא יכול לסבול הדיבורים האלה]

בסתר הי' לומד קבלה ורק בנו הג"ר בנציון ידע מזה, וגם בעל הערוגת הבושם שהי' אתו בידידות והי' בא אצלו כמ"פ לשוחח אתו העיד עליו שהוא מיודעי ח"ן שבת אחת צ הי' הולך בסתר למקוה כדי שיוכל ללמוד קבלה אח"כ, אכן החזיק עצמו ממש כתלמיד האריז"ל ומסמנא מילתא

⁵⁷ החת"ס בכמה מקומות בתשובותיו הרעיש נגד הרבנים הדורשים בשפת לע"ז עי' חו"מ קצ"ז, גם צוה לפני מותו שלא יקבלו על מקומו רב שדורש בלע"ז, ואחריהם החזיקו באיסור זה כמה גאוני ישראל ובהתפשטות הריפורמים המתחדשים, נתאספו הרבה רבנים בעיר מיהאלווין בשנת תרכ"ו בראשית הג"ר הלל ליכטנשטיין מקולומייע זצ"ל ונתקבלה כמה תקנות מחמירות שנועדו לשמור שמירה יתירה על קהלות ישראל בהונגרי' מהלכד ברשת המתחדשים, וחתמו עליו ס' רבנים. א' ההחלטות הי' איסור מוחלט על דרשות בלע"ז דהיינו בגרמנית צח והונגרית וכן שאסור לשמוע דרשה כזה ויש לצאת מביהמ"ד, ובעצם הי' זה בבחינת גזירה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה בפרט במחוזות המערביים, ואכן המהר"ם שיק והכתב סופר לא חתמו עלי', והג"ר וואלף סופר רב קהלת סגורד שאל את רבו המהר"ם שיק באור"ח סי' ע' על פסק דין זה שאין ביכולתו לקיימו שאין מבינים כלל שפה אחרת, והשיבו מהר"ם שיק שכבר נשאל על פסקי דין אלו מקצתם הסכים ומקצתם לא הסכים ולענין לדרוש בל' לע"ז אם יכריזו ע"ז באיסור מוחלט בהכרח יטה הנוער מדרך הישר שכן ישמעו רק למסיתים ומדיחים ולא יהי' איש צדיק שיוכל לעמוד נגדם ולהוכיחם, וא"כ אף שאסור לילך ללמוד לשון עמים אבל אם כבר יהי' איזה צדיק שמכיר הלשון וקים לי' שלא יכשל ומוחזקים בי' שהוא ת"ח ויר"ש כל כונתו להמשיך קלי הדעת לקדושה אינו רואה מקום לאסור כשאין רוצים לשמוע רק בלשון אשכנזי אלא שחבריו רבו עליו לאסור בכל גווני ומוכרח לקבל דבריהם. ואז יעץ אותו לפנות לכתב סופר כדת מה לעשות. ובפרשבורג גופא קיבלו הקהלה דרשן ת"ח ויר"ש שהי' מדבר בלשון לע"ז ור' הלל קאלאמייער וחתנו הלב העברי יצאו נגדם בחיפזות על שהעזו לעבור על צוואת החת"ס, והתווכחו עם הכתב סופר בענין זה, ואה"ז קיבל היתר מיוחד מהמהר"ם שיק כיון שלא הי' לו צורך ללמוד השפה שכבר הי' בקי בו מנעוריו, וראה שיש כוחות גדולים ושיוכל להשפיע הרבה אם יוכל לדרוש בלשון לע"ז, ואם לא יסכים לדבר בל' לע"ז לא יקבלו אותו, ואדרבה מעתה יכול להראות למתחדשים שגם הרבנים יודעים לדבר.

בימים אלו הוא היארציט של גאב"ד ירושלים הגה"צ ר' יצחק טובי' ווייס זצ"ל שהי' מאד בידידות עם מו"ז זצ"ל ודו"ז הג"ר בצלאל זצ"ל מימות לימודם אצל הגה"צ ר' משה שניידער זצ"ל.

הנה מיד אחר פטירת הגאון רבי ישראל משה דושינסקיא זצ"ל גאב"ד עדה"ח שהי' ביום כ"ה אדר ב' תשס"ג אמר דו"ז זצ"ל שדעתו שהמלא את מקומו כגאב"ד יהי' הגאון ר' יצחק טובי' ווייס דומ"ץ אנטוורפן, דהלא הוא צדיק, ומנהיג מעין המרא דארעא דישראל הגר"ח זוננפלד זצ"ל, ואכן כך הי' שזכה הגר"ט ווייס למלא את מקומו, והיתה שמחה גדולה אצלו בעת שחביריו מאז הגר"ט ווייס זצ"ל ויבל"ח מרן הגאון ר' משה שטרנבוך שליט"א זכו להתקבל כגאב"ד וראב"ד [במקום הגאון ר' ישראל יעקב פישר זצ"ל שנלב"ע כ"ה אדר א' תשס"ג]⁵⁸

הנה דו"ז זצ"ל באחת מדרשותיו האחרונות עלי אדמות [בשיעורו על פרקי אבות בש"ק אמור ח' אייר תשס"ג] כשהרחיב בענין המפנה לבו לבטלה בדברים זרים, כגון שצעירים נוהגים במכוניות ומשחקים כדורגל וכו' פתאום נזדעק בקול גדול "אתם יודעים למה זכו חברינו הראב"ד החדש דעדה"ח הגאון ר' משה שטרנבוך שליט"א והגאב"ד החדש הגאון ר' טובי' ווייס להגיע למה שהגיעו?? [הי' מיד אחרי שנתמנו] משום שהם למדו כל הזמן ביום ובלילה" דהיינו שהבחורים כבר עמדו בעוד לילה ולמדו ולא היו מבטלים זמנם לריק".⁵⁹

והנה מכתב תנחומין מרגש מאד, שכתב הגר"ט זצ"ל למו"ז ולדו"ז זצ"ל בעת פטירת אביהם אא"ז הגר"ט זצ"ל [ט"ו סיון תשי"א] שמראה על עוצם הידידות ששררה ביניהם:⁶⁰

יום א' לפ' שלח פה גייטסהעד יע"א

יראו בנחמת ה' בציון וירושלים ידידי היקרים המופלגים בני אבהן ובני אוריין הר"ר בנציון נ"י והר"ר בצלאל נ"י ה' ישמרם לנצח.

מה נורא היא השמועה המחרדת כל לב אוהב תורה ולומדיה שמר אביכם הגאון הצדיק זל"ה שבק חיים לכל חי אשר אין הלב רוצה להאמין שהאש הגדולה של אהבת תורה אשר היתה בוערת בלבו ובפיו תמיד כבר

איננה בינינו, וכל בני תורה שזכו להכירו ולראותו מתאבלים עמכם על אשר לוקח מאתם גאון וצדיק אשר קידש שם שמים בכל תנועותיו ומכל דיבור ודיבור שיצא מפיו ז"ל היו לומדים הכל איך לשקוד על התורה הק' ולאהוב אותה, ועליו בוודאי נתקיים מאמר חז"ל יעקב אבינו לא מת – כי שפתותיו יהיו דובבות לעולם על ידי לימוד כל תלמידיו וכל המושפעים ממנו ותקבלו נא ידידיי שיחי' ברכת תנחומין ממנו.

ותקבלו נא ידידיי שיחי' ברכת תנחומין ממני המשתתף בצעריכם וזכות אביכם הגאון ז"ל יעמוד לכם שתזכו להמשיך עבודתו הק' להרביץ תורה ויראה בישראל כאוות נפשכם בלי צער ופגע, ונראה יחד בנחמת כלל ישראל במהרה.

מנאי ידידכם ומוקירכם מקרב לב

יצחק טוביה ווייס

וזה חלק ממכתב הסכמה שנתן הגאב"ד זצ"ל לספר בצל הקדש שהוציא אחי הג"ר יעקב שליט"א על דו"ז זצ"ל: הראני הרב ... מדו"ז הרב הגאון הצדיק המפורסם תפארת הרבנים כש"ת מוה"ר ר' בצלאל ראקאו זצ"ל אבדק"ק גייטסהעד שהי' כליל המעלות, וזכיתי ללמוד עמו בחברותא הן בלמדינו בישיבת מורינו ורבינו הגה"צ מוה"ר משה שניידער זצ"ל בלונדון הן בכולל גייטסהעד, לשמו ולזכרו תאות נפש וטוב עשה המחבר.. ומובן שאי"ז כולל את כל גדולת הגאון המנוח שהי' גאון מופלג בש"ס עם הרבה חי' תורה... שהרי הי' שקוע בהתמדת התורה משחר טל ילדותו עד פטירתו לב"ע ממש...

ואעתיק כאן מכתב שכתב לאאמו"ר שליט"א לרגל התרחבות בית מדרשו בלונדון שנתייסד ע"י תלמידי הגר"מ שניידער ובראשם מו"ז זצ"ל שרצו להקים מנין של בני תורה שהולכים בדרך הסלולה להם מרבם:

בס"ד אור ליום ג' לס' וירא תשס"ד

שמחתי לשמוע מהרב הגאון מוה"ר יו"ט ליפמאן ראקאו שליט"א רב דביה"מ היכל התורה ור"מ בישיבת תורה עץ חיים בלונדון, שעומדים בעז"ה להרחיב גבול הקדושה ולבנות ביה"מ מרווח שיהי' מקום להמתפללים והלומדים לעבוד את ה' בהרחבת הדעת. יתן ה' שיצליחו בידכם ויתוספו ספסלים בביה"מ החשוב הזה שנתייסד ע"י אביו הגה"צ מוה"ר בנציון זצ"ל לפני כיוכל שנים, והתאספו שם מתלמידי רבינו הגאון הצדיק מוה"ר משה שניידער זצ"ל וחבריהם, והרוח עד עתה מתנהל בדרך הזה, והנני מברכם שיעמדו להם זכות

⁵⁸ בצל הקודש לאחי שליט"א בעמ' קי"ב.

⁵⁹ בצל הקודש שם וכפי ששמע בעצמו ועדיין מהדהד באזניו דרשה זה.

⁶⁰ מקובץ שערם המצוינים עמ' 23 [י"ל ע"י אאמו"ר שליט"א לרגל שמחת נישואי בן אחותי ר' בנציון הלוי דינר שליט"א]

בברכות שם חידש דגם לברכה אחרונה בעי' רביעית שלם לצמאון] וא"כ הה"ד בתורה אם האדם לומד שלא בשביל שהוא צמא לתורה כמו יום חם, רק מכל סבה אחרת שמבין שצריך ללמוד, כמו שחנקתי יצה"ר דאף דבוודאי יש לו ללמוד בכה"ג מ"מ חסר בברכת התורה.

ובזה א"ש דנכנס תפלה דוהערב נא בתוך ברכת התורה, דבלי העריבות והמתיקות חסר בעצם הברכה. דאם זה מתוק אי"ז תנאי לצמאון דזה ממילא חביב. וההנאה של הלימוד הוא חלק בלתי נפרד מן התורה כמבואר באגלי טל בהקדמה. ע"כ מדברי הגאב"ד זצ"ל.

[ויש לציין דבעיקר דבריו לדמות המשנה דהשונה מים לצמאון לתורה כוון לדברי הגה"ק ר' נתן אדלר זי"ע שנדפס בספר סופרי המלך [שיצא לאור ע"י אאמו"ר שליט"א והג"ר יוסף שישא שליט"א] עמ' תקס"ח וזה דבריו [מספר שבט מיהודה פ' נצבים ודרוש א' לר"ה ומפרש בזה דברים נחמדים] "במס' ברכות השונה מים לצמאון אומר שהכל נהי' בדברו, ר"ל מי ששונה מים של תורה בתשוקה נמרצה, על איש כזה אומר הקב"ה שהכל נהי' בדברו, ע"ד ותגזר אומר ויקם לך, הקב"ה כביכול מקיים דברי הצדיק הזה. וכלפי שנאמר מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה לעו"ז מי שמשתוקק ושותה בצמא ד"ת תפלתו רצוי ומתקבלת למעלה, וצדיק גוזר והקב"ה מקיים."]

אבות הציבור ה"ה הגה"צ מוה"ר בן ציון זצ"ל ואביו הגדול הגה"צ מוה"ר יו"ט ליפמאן ראקאוויטש זצ"ל שזכיתי להתחמם לאור תורתו ויראתו בשנות בחרותי, וזכות רבנו הגדול מוה"ר מ' שניידער זצ"ל שהרבה מהחברים הם מתלמידיו או מבני תלמידיו, וחפץ ה' בידכם יצליח לחזק את ביה"מ בתורה ובתפלה, כאיש אחד בלב אחד ותגדלו דורות ישרים ומבורכים מתוך שמחה ונחת חי' עד ביאת גואל צדק בב"א

ידידים דושה"ט יצחק טובי' ווייס

וכמה פעמים שנכנסתי אליו הי' מדבר בהערכה גדולה על אא"ז הג"ר יו"ט ליפמאן זצ"ל, והי' מתאר אופן תפלתו ובפרט ברכת השחר שלו שהי' אומרו בכוונה גדולה ובמתינות כמונה מעות, וכ"כ הי' חקוק בזכרונו של הגרייט כאילו שמעו היום עד שהי' מחקה אותו מלה במלה כפי ששמעו לפני שמונים שנה, וכן הי' מספר על הידידות הגדולה שהי' לו עם מו"ז ודו"ז.

ונזכיר בזה ד"ת אחד מספרו שערי טוביה:

איתא בתענית ז'. דתורה נמשל למים שנא' הוי כל צמא לכו למים ואיתא שם כמה מהלכים למה נמשל למים, ויל"פ הדמיון למים ע"פ מה דאיתא בברכות מא. השונה מים לצמאון אומר שהכל נהי' בדברו דא"א לברך על מים אא"כ שותה לצמאון ולא בחנקתי' אומצא, [ובאמרי נועם

